

**Nicolae Titulescu**

***POLITICA EXTERNĂ  
A ROMÂNIEI – 1937***

## CRIZA MINISTERIALĂ ROMÂNĂ DIN AUGUST 1936

La 29 august 1936, fără vreo avertizare prealabilă sau vreo comunicare de orice fel din partea Guvernului român, am încetat să mai fiu ministru al Afacerilor Străine și am fost înlăturat subit de la toate activitățile ministeriale pe care le îndeplinisem timp de aproape 20 de ani<sup>1</sup>.

M-am întrebat adesea dacă, având în vedere modul în care am fost tratat, nu ar fi fost preferabil să păstrez o tăcere deplină în ceea ce privește plecarea mea<sup>2</sup> din guvernul Tătărescu.<sup>3</sup>

Trebuie să mărturisesc că aș fi preferat să păstrez tăcerea.

Există unii oameni cu care nu se discută și unele probleme despre care nu se vorbește.

Dar, gândindu-mă mai bine la această chestiune, nu pot să nu-mi dau seama că aceasta nu este o treabă personală, pe care să o pot trata ca orice persoană particulară, potrivit dictatelor propriei mele mândrii. Este o chestiune care privește în același timp opinia publică internațională și opinia publică națională.

În ce fel?

Aș fi putut oare să-i las pe cei care mă cunosc în străinătate, pe cei care mi-au acordat atâta încredere încât, datorită acestui fapt, am fost în stare să-mi slujesc țara și să militez întru interesul general al păcii, să-și dea frâu liber imaginației în ceea ce privește cauza plecării mele?

Aș fi putut oare, pe de altă parte, să permit ca mii de români să-și explice plecarea mea potrivit dictatelor unor insinuări pătinoare, după simpatia pe care mi-au arătat-o în timpul gravei mele îmbolnăviri<sup>4</sup>, care m-a făcut să cunosc într-o măsură nevisată bunătatea omenească<sup>5</sup> și mi-a acordat un nou impuls de a trăi?

---

<sup>1</sup> Ministru de Finanțe (10 iulie 1917–28 ianuarie 1918). Din nou ministru de Finanțe (13 iunie 1920–16 decembrie 1921). Ministru de Externe (6 iulie 1927–23 noiembrie 1927; 24 noiembrie 1927–9 noiembrie 1928). Din nou ministru de Externe (20 octombrie 1932–13 ianuarie 1933; 14 ianuarie 1933–13 noiembrie 1933; 14 noiembrie 1933–29 decembrie 1933; 30 decembrie 1933–2 ianuarie 1934; 10 ianuarie 1934–1 octombrie 1934; 10 octombrie 1934–29 august 1936).

<sup>2</sup> La 29 august 1936, ca urmare a acțiunii unor forțe potrivnice, atât din exterior, cât și din interior, Carol al II-lea a decis, cu concursul primului-ministru Gheorghe Tătărescu, să procedeze la eliminarea lui Nicolae Titulescu din viața politică a României. În acest scop, s-a apelat la o manevră politică – „omogenizarea guvernului”. Cercurile politico-diplomatice, presa și opinia publică din România și din numeroase țări europene și de pe alte continente au interpretat actul ca o demitere a lui Nicolae Titulescu. Opiniile în legătură cu rațiunile care au dus la o asemenea hotărâre și, mai ales, în legătură cu consecințele sale au fost foarte diferite, plasându-se adeseori la antipodi.

<sup>3</sup> Gheorghe Tătărescu.

<sup>4</sup> Starea sănătății lui Nicolae Titulescu a continuat să se înrăutățească permanent în a doua jumătate a lunii august și prima jumătate a lunii septembrie 1936. Șocul psihic provocat de demiterea din guvern avea să adauge noi elemente destabilizatoare sănătății precare a lui Nicolae Titulescu. Sfârșitul celei de a doua decade a lunii septembrie 1936 avea să marcheze un moment dramatic în existența sa, medicii constatând că se aflau în fața unui caz neobișnuit, a cărui etiologie nu putea fi determinată cu exactitudine.

<sup>5</sup> Simpatia de care s-a bucurat în aceste clipe grele Nicolae Titulescu a primit extrem de numeroase și diverse manifestări: mesaje din partea Adunării și Consiliului Societății Națiunilor, telegrame, telefoane și scrisori din partea a numeroși șefi de stat și de guvern, miniștri; diplomați din diverse state, mesaje ale

Nu, nici nu m-aș fi putut gândi la un asemenea lucru.

Atâta timp cât nu reveneam în viața publică, exista o rațiune pentru a păstra tăcerea. Astăzi o asemenea rațiune nu mai există.

Cei ce trăiesc de cealaltă parte a frontierelor trebuie să știe că, dacă am plecat, plecarea mea nu a fost datorată vreunei nelegiuiri din partea mea.

Iar cei ce trăiesc în interiorul țării trebuie să știe că, dacă refuz să fiu iar ministru în aceleași condiții ca în anii din urmă, aceasta nu este pentru că țara mi-ar fi devenit străină, că interesele națiunii mele mi-ar fi azi mai puțin dragi decât ieri, că devotamentul meu față de poporul român ar cunoaște azi limite pe care nu le-a știut în ziua de ieri; ci mai degrabă pentru că experiența mea – și aceasta poate s-o afle oricine dorește – mi-a arătat că fotoliul ministerial în România de azi este plasat deasupra unei trape, pe care nu te poți așeza cu încredere din cauza mașinării secrete acționate de mâini discrete, care ți-l aruncă de sub tine tocmai în momentul când te credea mai sigur instalat.

Compromisul între tendința mea personală spre tăcere și necesitatea politică de a vorbi, pentru a lămuri opinia publică, mă îndeamnă să fac o simplă prezentare a faptelor, așa cum reies din documentele scrise, fără să atac pe nimeni.

De altfel, aceste fapte sunt atât de elocvente, încât concluzia va apare oricui ca evidentă.

Dacă, drept răspuns la aceasta, vor fi folosite alte tactici, îmi rezerv bineînțeles dreptul de a mi-o schimba pe a mea și de a folosi toate armele pe care le posed.

Pentru ca prezentarea mea să fie conformă acestei metode aș dori, de la bun început, să fac următoarea declarație: Majestatea Sa Regele fiind deasupra tuturor chestiunilor de acest fel, președintele Gheorghe Tătărescu mi-a dat ocazia de a-i fi profund îndatorat.

Mulțumită lui am recăpătat un lucru de mare preț pe care îl pierdusem în ultimii 20 de ani, lucrul cel mai de preț dintre toate, ceva la care nu renunți cu ușurință atunci când l-ai gustat din nou – Libertatea.

Și acum să ne ocupăm de fapte.

La 27 și 30 iunie 1936 am trimis președintelui Tătărescu două telegrame, arătând că situația internațională a României nu este cea pe care țara o merită.

Ideea de a dăuna guvernului din care făceam parte era atât de departe de mine, încât îmi permit să citez următorul fragment din telegrama din 30 iunie:

*„...,Și când mă gândesc că vina noii situațiuni nu ne revine nouă, acelor care guvernăm, ci acelor care, pentru a ne lua locul, fac din politica externă arme pentru politica internă, tristețea mea este și mai mare“.*

Aceasta nu l-a împiedicat pe dl Gheorghe Tătărescu să-mi telegrafieze la 30 iunie, pe un ton de acuzare, pentru a mă face răspunzător de situația opiniei publice internaționale cu privire la România, din cauza lipsei de propagandă, și să-mi dea instrucțiuni amănunțite, incluzând chiar punctuația, în ceea ce privește cursul acțiunilor de întreprins – lucru ce nu mi se mai întâmplase niciodată în orice alt guvern din care am făcut parte: cele ale lui Ion I.C. Brătianu<sup>1</sup>, mareșalului Averescu<sup>1</sup>, Vintilă Brătianu<sup>2</sup>, I. Maniu<sup>3</sup>, A.Vaida<sup>4</sup> și I.G. Duca<sup>5</sup>.

---

multor societăți internaționale și diverselor uniuni naționale ale ziariștilor; mesaje din partea organizațiilor și partidelor politice din România, a instituțiilor academice și universitare, a societăților culturale, asociațiilor profesionale și comunităților orășenești și rurale din țara noastră.

<sup>1</sup> Ion (Ionel) I.C. Brătianu.

I-am răspuns imediat dlui Tătărescu:

„Eu am împărtășit guvernului din care fac parte durerea ce am încercat față de concluziunile inexacte ce se trag din anumite fapte de la noi. Dacă, pe urma acestui drept al meu de a împărtăși colegilor mei și ce se întâmplă și ce presimt personal, *în loc să se tragă concluziunea unei încetări a luptelor interne de la noi, care sunt unicul izvor al știrilor alarmante de peste graniță, mi se indică* până la virgulă felul cum trebuie să procedez și se trage concluzia că nu există un organism special care să ne apere în presa străină, atunci când [...] telegrama dv. nr. 36020 comportă pentru mine consecințe pe care le pricep și pe care nu refuz deloc să le trag“.

De data aceasta, dl Tătărescu mi-a telegrafiat la 3 iulie într-un mod mai prietenesc, spunând că a fost foarte mâhnit când a aflat cum am interpretat telegrama sa, dar referindu-se din nou la lipsa oricărei organizări pentru a reacționa la atacurile presei străine.

Propaganda în legătură cu România?

Evenimentele din România sunt cunoscute imediat de toți corespondenții străini de la București, care telegrafiază fără întârziere la ziarele lor.

Nu este oare un fapt că, timp de mai bine de un an, guvernul dlui G. Tătărescu a îndrumat propaganda pentru străinătate prin alți oameni, iar nu prin mine? Aș dori foarte mult să știu ce articol neprietenos la adresa României a reușit să suprimă Guvernul român din presa străină, o dată ce aceasta hotărâse deja asupra publicării lui?

Pus în fața situației de mai sus, am hotărât să iau poziție pe baza faptelor și, la 9 iulie 1936, am părăsit Conferința de la Montreux<sup>6</sup>.

La 11 iulie, orele 14,00, soseam la București cu Orient Express-ul.

Întrucât dl Tătărescu mi-a telefonat că nu mă poate primi între 2 și 6 după-amiază – oră la care Majestatea Sa Regele mi-a acordat audiență – am trimis demisia mea printr-un mesager de încredere și am înmănat Majestății Sale Regelui, nu, așa cum s-a spus, demisia mea, ci o copie a scrisorii de demisie pe care o trimisesem dlui Tătărescu.

Iată textul scrisorii de demisie:

„București, 11 iulie 1936

Domnule Prim-ministru,

Curând se vor împlini trei ani de când colaborez, ca ministru al Afacerilor Străine, la guvernul format din rândurile Partidului Liberal, întâi sub președinția neuitatului I.G. Duca, iar apoi sub președinția dv.

Nu voi îndrăzni să fac aprecieri asupra valorii sau rezultatelor acestei colaborări, dar mă simt îndreptățit din punct de vedere psihologic să o calific drept loială și deosebit de amicală.

De fapt, amintirile foarte dragi ale colaborării mele cu Partidul Liberal sunt intim legate de cea mai mare parte a vieții mele politice.

---

<sup>1</sup> Alexandru Averescu.

<sup>2</sup> Vintilă I.C. Brătianu.

<sup>3</sup> Iuliu Maniu.

<sup>4</sup> Alexandru Vaida-Voevod.

<sup>5</sup> Ion Gheorghe Duca.

<sup>6</sup> Între 22 iunie și 20 iulie 1936, la Montreux, a avut loc Conferința internațională pentru stabilirea regimului strâmtorilor Mării Negre.

Cu toate acestea, aş dori să subliniez că, de câţva timp încoace, diferite fapte interne mi-au arătat foarte clar că nu mai pot rămâne răspunzător pentru evoluţia politicii noastre externe pe baza principiului ei esenţial, adică buna înţelegere cu toate naţiunile, fără distincţiune. Dimpotrivă, ele mi-au arătat că nici măcar nu-mi pot asuma responsabilitatea menţinerii rezultatelor obţinute până acum.

Nu pretind că ceilalţi trebuie să împărtăşească această părere, dar faptul că eu o am este suficient pentru a mă pune în imposibilitatea de a rămâne ministru al Afacerilor Străine.

Aş dori să arăt cu toată claritatea *la ce nu se referă sus-menţionatele circumstanţe interne*.

Sunt român, născut din părinţi români, crescut la şcoala lui Take Ionescu<sup>1</sup> şi Vintilă Brătianu şi, prin urmare, naţionalismul românesc este pentru mine o dogmă<sup>2</sup> atât în interiorul ţării, cât şi în afară.

*De aceea, cer ca nimeni din afara ţării să nu se amestece în treburile noastre interne şi ca principiile directoare ale politicii noastre interne să fie pur româneşti.*

În timpul mandatului meu am fost preocupat nu numai de a rămâne fidel tratatelor noastre de alianţă, dar şi de a stabili cele mai bune relaţii posibile cu toţi vecinii noştri, menţinând, desigur, integritatea noastră teritorială şi interesele naţionale.

Folosesc acest prilej pentru a repeta ceea ce am mai spus, şi anume că eu nu am încheiat vreun tratat<sup>3</sup> de asistenţă cu U.R.S.S. *şi că nu mi-am asumat*

---

<sup>1</sup> Dumitru (Take) Ionescu.

<sup>2</sup> Întreaga ideologie a paşoptiştilor, a generaţiei Unirii, a celor care au luptat şi s-au sacrificat pentru Independenţă, pentru făurirea statului naţional unitar român, pune în lumină adevărul că ideea de naţie, preocuparea pentru salvarea ei, pentru consolidarea coeziunii şi identităţii ei, pentru dobândirea neatârării şi pentru afirmarea ei suverană a constituit o forţă a gândirii româneşti a secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, în consonanţă deplină cu idealurile întregului popor român, dar şi cu valorile care se afirmau pe plan european, având drept efect apariţia şi propăşirea statelor naţionale. Naţia şi Patria au fost pentru gânditorii şi oamenii politici români ai epocii moderne şi contemporane noţiuni şi valori complementare, ba chiar identice, patriotismul sau naţionalismul exprimând nevoia regăsirii de sine, într-o lume sfâşiată de numeroase contradicţii, de interese opuse, de ambiţiile cuceritoare ale marilor imperii ale vremii. „Naţionalismul“ a reprezentat pentru locuitorii spaţiului românesc, insulă latină într-o lume slavă, o şansă de supravieţuire, elementul de coagulare, singurul în măsură să dea, de altfel, trăinicie şi dăinuire fiinţei popoarelor mici şi tinere la scara istoriei. Purtătorii şi promotorii în timp ai naţionalismului românesc – fie că îi avem în vedere pe Bărbăntiu, Bălcescu, Kogălniceanu, Hasdeu, fie pe Brătianu, Iorga, Titulescu – nu au căzut niciodată pradă sentimentelor exclusiviste şi, cu atât mai puţin, xenofobe. O certifică întreaga lor operă, concepţia privind organizarea societăţii româneşti, perspectiva lor realistă şi democratică privind drepturile şi obligaţiile tuturor locuitorilor ţării, indiferent de etnie şi religie, dorinţa lor de a asigura conlucrarea cu toate ţările lumii, sub semnul păcii, securităţii reciproce şi progresului. Orice încercare de a proceda la o transgresie de sens – pe baza unei evaluări vinovate a sensului iniţial al termenului – nu poate anula valoarea cardinală a acestui concept, esenţa sa profund democratică, progresistă şi umanistă. Excesele la care s-au dedat sau se dedau mişcările extremiste nu pot pune sub semnul întrebării acest sentiment. Încercările de a-l discredita şi

*niciodată un angajament privind trecerea armatelor sovietice prin teritoriul românesc<sup>1</sup>, o asemenea chestiune nefiind nici măcar discutată vreodată.*

Vă mulțumesc, domnule Prim-ministru, pentru întreaga amabilitate pe care mi-ați arătat-o în perioada colaborării noastre și am onoarea de a prezenta demisia mea din calitatea de ministru al Afacerilor Străine și delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, fiind încredințat că am menținut independența și prestigiul politicii externe a României.

Primiți etc.

(semnat) N. Titulescu“

Dl Tătărescu, dl Inculeț<sup>2</sup> și, mai ales, dl Victor Antonescu au insistat să-mi retrag demisia.

Am răspuns că nu suntem de acord asupra politicii externe.

Când, după o lungă discuție, am convenit până la urmă asupra liniilor principale ale politicii noastre externe, pe baza cărora lucrasem de fapt în ultimii patru ani, am cerut să se alcătuiască o minută a acestei convorbiri, care să fie semnată de domnii Tătărescu, Inculeț, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, de V. Antonescu și de mine.

Iată textul acestei minute, care poartă data de 14 iulie 1936:

- 1) Consiliul de Miniștri și rezoluțiunea lui.
- 2) Pactul de alianță unică între Franța și Mica Înțelegere contra oricărui agresor ar fi.
- 3) În vederea semnării Pactului de asistență mutuală cu U.R.S.S., pentru care Guvernul a dat autorizarea lui încă din iulie trecut<sup>3</sup>, și pe care azi Sovietele refuză a-l încheia, întreprinderea unei opere de destindere a Sovietelor pe baza principiilor următoare:
  - a) Încetarea atacurilor în presă contra lui U.R.S.S. și combaterea numai a comunismului intern al cărui partizan nici unul din membrii Guvernului nu sunt.
  - b) Articole de presă favorabile apropierei cu U.R.S.S. din punct de vedere extern, învederând că noi nu putem păstra alianțele noastre existente cu Franța<sup>4</sup>, Cehoslovacia<sup>1</sup> și Turcia<sup>2</sup> dacă nu cădem la o înțelegere, ba chiar devenim inamicii lui U.R.S.S., aliatul aliaților noștri.

---

Maksimovici Litvinov, la 21 iulie 1936, un protocol care cuprindea principiile ce urmau să stea la baza Tratatului de asistență mutuală dintre România și Uniunea Sovietică. Protocolul avea 4 puncte. Cei doi miniștri de Externe au căzut de acord asupra punctelor 1, 3 și 4. Litvinov a declarat că nu poate accepta punctul 2, iar Titulescu a precizat că nu poate semna un tratat fără acest punct. Negocierile urmau să fie reluate în septembrie 1936, la Geneva, urmând ca tratatul să fie semnat cu aceeași ocazie.

<sup>1</sup> Punctul 3 al Protocolului cuprinzând principiile care urmau să stea la baza Tratatului de asistență mutuală dintre România și Uniunea Sovietică prevedea că trupele sovietice și române nu vor putea trece Nistrul în România și, respectiv, în U.R.S.S., fără o cerere formală a Guvernului român și, respectiv, a Guvernului sovietic.

<sup>2</sup> Ion Inculeț.

<sup>3</sup> Evoluțiile politice generale din anul 1935 și semnarea tratatelor franco-sovietic și cehoslovaco-sovietic au fost argumente hotărâtoare în pledoaria lui Nicolae Titulescu pentru încheierea unui tratat de asistență mutuală româno-sovietic, la 12 și 14 iulie 1935 primind pentru prima dată depline puteri pentru a negocia și a semna un asemenea tratat.

<sup>4</sup> La 10 iunie 1926, la Paris, s-a semnat Tratatul de

c) *Vorbirea în întrunirile publice ale Partidului Liberal despre necesitatea unei înțelegeri pe tărâmul politicii externe cu U.R.S.S. și pe baza acestei discriminațiuni: suntem inamicii comunismului intern și hotărâți să ne conducem destinele țării după directive proprii românești, dar pe tărâmul politicii externe suntem pentru o înțelegere cu U.R.S.S., aliatul aliaților noștri, Franța<sup>3</sup>, Cehoslovacia<sup>4</sup> și Turcia<sup>5</sup>, înțelegere care singură poate da acestor alianțe valoarea lor efectivă, noi neputând fi în același timp și aliatul Franței și inamicul Rusiei, aliata ei.*

4) *Păstrarea deplinelor puteri pentru încheierea unui pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., date deja domnului Titulescu de mult.*

5) *Încetarea atacurilor prin presă contra tuturor statelor străine și în special contra regimurilor lor interne, chiar dacă politica lor externă nu concordă cu a noastră, asemenea acte neputând decât slăbi pozițiunea externă a României.*

6) *Supravegherea tuturor legațiunilor, fără deosebire, care se amestecă în viața noastră internă și aducerea la cunoștința ministrului de Afaceri Străine a raporturilor de poliție făcute în acest scop, precum și luarea tuturor măsurilor ca toate legațiunile străine – fără deosebire – să nu mai iasă din rolul lor diplomatic și să nu mai continue imixtiunea lor în viața politicii noastre interne fie prin propagandă de la om la om, fie prin imixțiuni în presă.<sup>6</sup>*

7) *Solidarizarea cea mai desăvârșită a întregului Guvern în raporturile lui cu acei miniștri străini care și-au făcut o specialitate din a separa pe ministrul Afacerilor Străine de restul Guvernului și de a-l considera că conduce o politică*

---

<sup>1</sup> La 23 aprilie 1921 a fost semnată la București Convenția de alianță defensivă româno-cehoslovacă. Convenția a intrat în vigoare la 27 mai 1921. A fost prorogată la 7 mai 1923, la 13 iunie 1926, la 21 mai 1929 și prin art. 1 al Pactului de Organizare a Micii Înțelegeri, semnat la Geneva, la 16 februarie 1933, a fost prelungită fără limită.

<sup>2</sup> La 17 octombrie 1933 s-a semnat la Ankara Tratatul de prietenie, de neagresiune, de arbitraj și de conciliere între România și Turcia.

<sup>3</sup> În urma eșuării proiectului Pactului Oriental, Franța și U.R.S.S. semnează, la 2 mai 1935, la Paris, un Tratat de asistență mutuală pe durată de 5 ani.

<sup>4</sup> La 16 mai 1935, la Praga, s-a semnat Pactul de asistență mutuală cehoslovaco-sovietic, condiționat de aplicarea Tratatului franco-sovietic din 2 mai 1935.

<sup>5</sup> La 17 decembrie 1925, la Paris, G.V. Cicerin și Tewfik Rüstü Aras au semnat Tratatul de prietenie și neutralitate între U.R.S.S. și Turcia. A intrat în vigoare la 29 aprilie 1926. Încheiat pe o durată de 3 ani, după două prelungiri a câte 3 ani, a fost prelungit la 30 octombrie 1931 (pe 5 ani) și la 7 noiembrie 1935 (pe 10 ani).

<sup>6</sup> Cererea expresă a lui Nicolae Titulescu de a se introduce o asemenea prevedere în minuta din 14 i

*pur personală atunci când el nu este decât expresiunea Guvernului, a Parlamentului și a Țării*<sup>1</sup>.

\*

Nu datorită lipsei de încredere am cerut să fie alcătuită și semnată minuta. Dar este atât de greu să discuți probleme de importanță vitală pentru țară atunci când ești la mii de mile<sup>2</sup> depărtare, încât liniile principale ale unei politici trebuie să fie elaborate de ambele părți cu grijă, în amănunt și în scris.

Tocmai pe această bază am lucrat cu Vintilă Brătianu. De exemplu, în legătură cu negocierile pentru consolidarea datoriei noastre de război față de Anglia<sup>3</sup> și Statele Unite<sup>4</sup> dl Vintilă Brătianu, la cererea mea, a semnat instrucțiuni pe care le discutaserăm în în prealabil împreună; și, totuși, nimeni nu ar putea nega faptul că aveam încrederea cea mai deplină în Vintilă Brătianu.

Permiteți-mi să citez această minută din 14 iulie 1936, care poartă semnăturile domnilor Tătărescu, Inculeț, Victor Antonescu și a mea.

Primul punct este redactat în felul următor:

*„Consiliul de Miniștri și rezoluțiunea lui”.*

Deoarece s-a susținut că ar exista o diferență între textul difuzat presei și cel care a fost semnat, iată textul acestui comunicat, scris în întregime de mâna dlui Tătărescu și semnat de domnii Tătărescu, Inculeț și Victor Antonescu, precum și facsimilul numărului din 25 noiembrie 1936 al ziarului „Epoca”<sup>5</sup> în care dl Grigore Filipescu<sup>6</sup> citează sus-menționatul comunicat în cuvântarea sa în fața Senatului român. Nu se poate găsi nici o diferență între cele două texte.

Textul comunicatului este următorul:

*„Consiliul de Miniștri în unanimitate;*

*Luând act de expunerea făcută de dl N. Titulescu, ministrul Afacerilor Străine:*

*Aprobă în întregime și se solidarizează cu politica externă, făcută și expusă de dl N. Titulescu.*

*Toate dispozițiunile menite să aducă la stricta îndeplinire această politică, care este însăși politica Guvernului și a țării, au fost decise de Consiliul de Miniștri.*

---

<sup>1</sup> Împotriva lui Nicolae Titulescu au dus o acțiune consecventă, metodică și virulentă, cancelariile politico-diplomatice ale Germaniei hitleriste și Italiei mussoliniene, dar și, de la un moment dat – din rațiuni care țin atât de unele reorientări în politica externă, cât și de pasiunile, orgoliile și geloziiile unora dintre conducătorii acestora – cele ale Poloniei și Iugoslaviei.

<sup>2</sup> Mila: unitate de măsură pentru distanțe terestre (mila terestră = 1.609,344m) și pentru distanțe marine (mila marină = 1.851,85m).

<sup>3</sup> La 19 octombrie 1925 s-a semnat la Londra Convenția pentru consolidarea datoriilor de război ale României față de Marea Britanie, însumând 18.448.200 lire sterline.

<sup>4</sup> La 4 decembrie 1925, la Washington, a fost semnată o Convenție pentru consolidarea datoriilor de războ



*Exprimă cu acest prilej dlui N. Titulescu recunoștința lui adâncă pentru opera*

















În iulie 1928 l-am rugat pe Vintilă Brătianu să-mi redea postul de ministru la Londra; această rugămintă era determinată de anumite împrejurări pe care nu este necesar să le amintesc aci.

Când, în octombrie 1928, Regența<sup>1</sup> mi-a cerut să formez un guvern de concentrare, am ară

Dar am crezut că, întrucât dl Dinu Brătianu<sup>1</sup>, șeful Partidului Național Liberal, l-a acceptat pe dl Tătărescu drept conducător al guvernului liberal, atitudinea mea poate fi determinată în aceste condiții numai de marile interese internaționale ale țării din acel timp.

Prin urmare, dacă cineva își imaginează că râvnesc acum la acest minister – atunci când l-am refuzat de atâtea ori și când nu mai am posibilitățile din trecut – răspunsul meu este că, în împrejurările internaționale actuale și după ce am gustat din bucuriile libertății, nu am nici o dorință de a recăpăta cătușele sclaviei.

&lt;

## SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Prezentul studiu trebuie să se întemeieze pe ideea că *în ziua de azi nimic nu este local sau chiar continental, ci totul este de interes mondial*.

Iar dacă ar fi să adăugăm la aceste cifre populația celorlalte țări, s-ar ajunge la concluzia prezentată de președintele Roosevelt<sup>1</sup> în cuvântarea sa din 5 octombrie 1937. Citez:

*„Pacea, libertatea și securitatea a 90 la sută din populația lumii sunt puse în pericol de restul de 10 la sută care amenință să destrame întreaga ordine și legalitate internațională“*

## MICA ÎNȚELEGERE

A spune că Mica Înțelegere reprezintă baza politicii externe a României este o axiomă.

Dar ce este Mica Înțelegere?

statelor Micii Înțelegeri, prevăzând că nici unul dintre cele trei state nu poate să încheie tratate cu alte state contractante, sau să întreprindă vreo acțiune capabilă să modifice situația lor internațională actuală, sau să semneze

Când spun aceasta, nu pretind că am făcut Mai mult pentru noua Mică Înțelegere decât președintele Beneš sau președintele Jevtić.

Am



Guvernul italian nu este vinovat, întrucât nu avea nici o obligație față de noi. Nici Guvernul iugoslav nu trebuie să fie acuzat, pentru că și-a îndeplinit unica obligație – aceea de a cere asentimentul prealabil al guvernelor de la București și Praga.

Iar dacă Iugoslavia ar fi răspunzătoare, atitudinea nobilă a poporului ei în favoarea menținerii politicii externe tradiționale a țării ar scuza-o, chiar dacă am presupune că s-ar fi comis o greșeală.

Aici nu este vorba de vreo responsabilitate din partea Italiei sau Iugoslaviei, ci de răspunderea Guvernului român.

Guvernul dlui G. Tătărescu, prin faptul că nu a ridicat nici o obiecțiune față de cererea Guvernului iugoslav, care în ceea ce-l privește a intervenit la București ori de câte ori a avut de ridicat vreo obiecțiune, a creat o situație nouă și primejdioasă și, în același timp, un precedent foarte periculos pentru România.

Noi, românii, ne jenăm să spunem „nu“, sau, mai degrabă, ca în acest caz, să spunem „da“ ținând seama de împrejurări.

În ceea ce o privește, Iugoslavia nu suferă de această jenă.

Nu este oare un fapt că Iugoslavia, prin intervenție urgentă, a împiedicat în două rânduri efectuarea unor vizite regale la București?

Nu a devenit oare la un moment dat această intervenție atât de insistentă încât a trebuit să fac personal o vizită<sup>1</sup> la Belgrad, pentru a explica adevărata situație?

Nu ne-a informat oare o dată Iugoslavia că ea consideră o anumită vizită a unui prim-ministru ca fiind un act neprietenesc, drept care vizita nu a mai avut loc?

În sfârșit, nu s-a opus oare Iugoslavia timp de mulți ani construirii unui pod peste Dunăre spre Bulgaria? Chiar în legătură cu bacul pe care mă angajasem să-l pun în funcțiune, m-am izbit în trecut de mari greutăți din partea iugoslavă.

Nici unul dintre aceste lucruri nu a împiedicat Iugoslavia să devină, trei ani mai târziu, prietenul veșnic al Bulgariei<sup>2</sup>.

Întrucât guvernul dlui G. Tătărescu consideră, de când nu mai fac parte din el, că rămânând pasiv, iar nu adoptând măsuri active, sunt servite cel mai bine interesele naționale, el și-a dat consimțământul la Tratatul italo-iugoslav.

Ce încercări au fost făcute pentru a modifica textul?

Ce ar fi trebuit să facă Guvernul român? El ar fi trebuit să ceară eliminarea clauzei referitoare la abandonarea revizionismului, dacă și până când această clauză nu va fi fost extinsă și asupra României și Cehoslovaciei. Iugoslavia a obținut deja mari avantaje de pe urma altor prevederi ale Tratatului cu Italia, cum ar fi, de pildă, respectarea de către Italia a frontierelor lor comune. Tot ce ar fi trebuit făcut era să se omită din Tratat orice prevederi care subminau unitatea de acțiune a Micii Înțelegeri.

---

<sup>1</sup> Pentru a contracara acțiunea lui Milan Stojadinović, care intrigase în fel și chip pentru a împiedica prezența principelui regent Paul la Conferința șefilor de stat ai Micii Înțelegeri, Nicolae Titulescu va efectua o vizită fulger la Belgrad, la 30–31 mai 1936, obținând până la urmă participarea principelui regent Paul la întâlnirea la nivel înalt din 6–8 iunie 1936, dar nu și pe a lui Milan Stojadinović, care va pretexta o situație politică internă nesigură ca scuză pentru absența sa de la București. În fapt, atitudinea lui Milan Stojadinović era determinată de ostilitatea sa față de proiectatul Pact de alianță unic dintre Mica Înțelegere și Franța, care urma să se discute la București de către șefii de stat ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei.

<sup>2</sup> La 24 ianuarie 1937, la Belgrad, Milan Stojadinović, prim-ministru și ministru de Externe al Iugoslaviei, și Gheorghe Kioseivanov, prim-ministru și ministru de Externe al Bulgariei, au semnat Tratatul de prietenie iugoslavo-bulgar.

Prietenia dintre Italia și Iugoslavia, dacă nu este cumpărată cu prețul dezmembrării Micii Înțelegeri, este un lucru bun pentru Iugoslavia, pentru Mica Înțelegere și pentru pace în general.

Am militat pentru realizarea unor asemenea relații amicale între Italia și Iugoslavia de mult timp, încă din ianuarie 1928, când prietenul meu Vojslav Marinković, pe atunci ministrul Afacerilor Externe al Iugoslaviei, m-a rugat să fac acest lucru.

Deși Italia și, indirect, Ungaria nu mai continuă să se complacă într-o politică de revizuire îndreptată împotriva Iugoslaviei, povara României nu s-a micșorat.

Revizionismul maghiar mai atârână încă deasupra capului ei ca o sabie a lui Damocles. mai mult încă, ea are obligația să intre în război împotriva Ungariei și Italiei dacă, eventual, s-ar întâmpla ca aceste două țări, revenind la vechea lor politică revizionistă, să atace Iugoslavia.

Poate fi permis acest lucru?

Pe de altă parte, precedentul creat de Guvernul român este foarte periculos.

Fie că Guvernul român semnează o Convenție similară cu Convenția italo-iugoslavă, lăsând astfel Cehoslovacia izolată și distrugând definitiv Mica Înțelegere, fie că Guvernul român nu semnează o asemenea Convenție și rămâne pentru totdeauna față în față cu spectrul revizionismului.

Se poate întâmpla însă ceva încă și mai grav.

La 29 august 1937, în timpul săptămânii consacrate examinării problemelor Europei Centrale, dl Krofta<sup>1</sup>, ministrul Afacerilor Externe al Cehoslovaciei, a ținut o cuvântare în care, referindu-se în special la Tratatul italo-iugoslav și bulgaro-iugoslav, a spus în concluzie:

*„Ar fi stupid să credem că Mica Înțelegere s-ar putea dizolva din cauză că oricare dintre membrii săi ar stabili relații amicale cu un alt stat“.*

Aceasta înseamnă că Cehoslovacia consideră că faptul de a fi semnat un Tratat cu Italia, asemănător Tratatului italo-iugoslav, nu poate dăuna în nici un fel Micii Înțelegeri.

Iar Guvernul român, dacă continuă să fie reprezentat de d-nii G. Tătărescu și Victor Antonescu, după ce a stabilit precedentul de a fi autorizat un astfel de Tratat în cazul Iugoslaviei, nu va fi capabil să refuze o autorizare similară Cehoslovaciei.

Dar care ar fi situația României, dacă Cehoslovacia ar semna un tratat analog celui dintre Iugoslavia și Italia?

România ar rămâne total izolată, deoarece doctrina guvernului dlui Tătărescu este că fiecare membru al Micii Înțelegeri poate obține pentru sine garanții antirevizioniste, fără ca asemenea garanții să fie acordate și celorlalți membri.

*România ar rămâne singură, față în față cu revizionismul ungar și, mai mult, ar avea încă obligația de a intra în război, din cauza Ungariei, împotriva Germaniei, de partea Cehoslovaciei și, din cauza Ungariei, împotriva Italiei, de partea Iugoslaviei.*

*Iar dacă din întâmplare am fi atacați de Rusia, Cehoslovacia și Iugoslavia ar sta de o parte.*

Aceasta este situația actuală, grație activității – sau mai degrabă inactivității – guvernului dlui G. Tătărescu.

Mă cutremur când mă gândesc la aceasta.

Este de ajuns o scurtă privire asupra unei asemenea situații, lucru care se încadrează strict în drepturile legale ale guvernului dlui Tătărescu, pentru a ne da seama

---

<sup>1</sup> Kamil Krofta.

că Mica Înțelegere astfel văzută, în loc să fie o pavăză pentru cei trei membri ai săi, a devenit o asociație grav subminată.

Să spunem adevărul: Mica Înțelegere a ieșit considerabil slăbită de pe urma acordului iugoslav, iar posibilitatea repetării în viitor a anumitor acte aprobate în trecut o face de-a dreptul vulnerabilă.

Care este rostul declarațiilor oficiale? Ce noimă ar avea o posibilă opinie opusă a Cehoslovaciei?

Când sunt în joc interese românești, opinia publică din interiorul țării trebuie să aleagă între ceea ce spun eu și cuvintele altor români competenți. Străinii nu au nici un drept să-și exprime opinia atunci când este vorba de interese românești.

Și dacă Cehoslovacia nu ar fi de acord, nu este nici prima și nici ultima dată când îi spun că nu are dreptate.

*Dar Cehoslovacia își poate permite să persiste într-o asemenea politică greșită, pentru că are două Tratatate de asistență mutuală pentru apărarea frontierelor sale, ceea ce România nu are: unul cu Franța și altul cu U.R.S.S.*

Există două mijloace de a remedia actuala slăbire a Miciei Înțelegeri:

a) încheierea unor acorduri similare cu Italia de către toate cele trei state ale Miciei Înțelegeri;

b) o alianță unică cu Franța, îndreptată împotriva oricărui agresor, ar duce Mica Înțelegere spre acea politică unită pe care eu o întrevădeam în 1933 și de care ea s-a îndepărtat prin declarațiile făcute la Bratislava, în septembrie 1936, de către cei trei miniștri de Externe.

Mă voi ocupa de aceste puncte în capitolul privitor la relațiile noastre cu Italia și Franța.

Totuși, trebuie să declar, aici și acum că, în ciuda tuturor celor petrecute, mai am încă încredere în Mica Înțelegere. Cred că ea și-ar putea găsi din nou calea cea bună, dacă ar putea să recapete spiritul care a animat-o în trecut. Tocmai pentru că am încredere în destinul Miciei Înțelegeri, mă simt obligat să spun întregul adevăr.

## ÎNȚELEGEREA BALCANICĂ

Trecând de la Mica Înțelegere la Înțelegerea Balcanică, constatăm că guvernul dlui Tătărescu, prin consimțământul dat Guvernului iugoslav, a pus țara noastră într-o situație chiar și mai serioasă.

În esență, Pactul bulgaro-iugoslav, semnat la 24 ianuarie 1937, cuprinde un singur articol, căci articolul 2 se ocupă numai de ratificarea acordului.

*„Articolul 1. – Va fi pace inviolabilă, însoțită de o prietenie permanentă și sinceră între Regatul Iugoslaviei și Regatul Bulgariei.”*

Ar fi într-adevăr greu să împaci disputele de frontieră cu prietenia.

Nu știu dacă aceasta este interpretarea dată de Bulgaria textului de mai sus. Ceea ce știu este că în cursul convorbirilor mele cu președintele Stojadinović<sup>1</sup> la St.-Moritz, la 8 ianuarie 1937, el a interpretat acest text (care era deja finalizat) în sensul renunțării de către Bulgaria la dreptul său de a revizui frontierele cu Iugoslavia.

Iar guvernul dlui Tătărescu și-a dat în mod necondiționat<sup>2</sup> asentimentul la această abandonare de către Bulgaria a revizuirii unei singure frontiere – frontiera iugoslavă?

Suntem puși în fața unei violări flagrante a Pactului Balcanic.

Pactul cere ca Bulgaria să intre în asocierea noastră prin recunoașterea definitivă a frontierelor tuturor celor patru state balcanice, sau ca acestea să păstreze o distanță egală față de ea.

Renunțarea la revizuirea bulgară față de frontiera bulgaro-iugoslavă înseamnă că această revizuire va fi exercitată fie asupra frontierelor românești, fie asupra celor grecești.

Îi revenea guvernului dlui Tătărescu să ia inițiativa apărării intereselor românești în această privință.

De fapt, Guvernul turc semnase deja un Tratat de prietenie veșnică cu Bulgaria<sup>3</sup>, similar celui încheiat de noi cu Turcia. Guvernului turc i-ar fi fost greu să încerce să împiedice Iugoslavia să acționeze în același fel.

Trebuie însă să relevăm faptul că Tratatul de prietenie veșnică dintre Turcia și Bulgaria a fost încheiat anterior Pactului Balcanic.

*Potrivit acestui Pact, Turcia, după încheierea pactului de prietenie cu Bulgaria, își asuma obligația de a acorda asistență militară României; în timp ce Iugoslavia își asumă obligația de prietenie veșnică cu Bulgaria după încheierea unui Acord de asistență mutuală în favoarea României derivând din Pactul Balcanic.*

---

<sup>1</sup> Milan Stojadinović.

<sup>2</sup> Cea de a V-a sesiune ordinară a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, desfășurată la Atena în perioada 15 – 18 februarie 1937, sub președinția lui Milan Stojadinović, prim-ministru și ministru de Externe iugoslav, menționa în comunicatul final al reuniunii: „Consiliul Permanent a luat cunoștință cu satisfacție de încheierea unui Pact de prietenie între Bulgaria și Iugoslavia, semnat la Belgrad, la 24 ianuarie 1937. El a constatat că Pactul răspunde scopului Înțelegerii Balcanice: menținerea și consolidarea păcii în Balcani. În consecință, el consideră că Pactul bulgaro-iugoslav constituie o prețioasă contribuție la stabilirea colaborării prietenești între toate popoarele balcanice”.

<sup>3</sup> Tratatul de prietenie veșnică între Turcia și Bulgaria s-a semnat la 10 octombrie 1925, la Ankara.

Iar guvernul dlui Tătărescu nu s-a gândit niciodată să intervină în această privință?

Dar există ceva și mai grav, care ar fi trebuit să fie cât se poate de evident pentru toată lumea.

Tratatul italo-iugoslav din 25 martie 1937 conține următoarea prevedere expresă:

*„Articolul 6. – Înaltele Părți Contractante convin că nimic din prezentul Acord nu va fi considerat ca fiind contrar obligațiilor internaționale deja existente între cele două țări, întrucât aceste obligații au fost deja, de fapt, date publicității“.*

În schimb, nu există nici o clauză prin care Iugoslavia să excepteze de la pacea inviolabilă cu Bulgaria obligațiile sale în baza Pactului Balcanic și a Micii Înțelegeri cu privire la România.

Cum se poate ca pacea inviolabilă și prietenia veșnică să stea alături de obligația Iugoslaviei, în baza Pactului Balcanic și a Micii Înțelegeri, de a ataca Bulgaria în caz că aceasta ar comite un act de agresiune?

Și cum pot rămâne în funcțiune Pactul Balcanic și cel al Micii Înțelegeri (Acordul româno-iugoslav prevăzând cazul unei agresiuni bulgare) dacă obligațiile României în baza acestor tratate – care au drept obiect atacarea Bulgariei în caz de agresiune – nu mai există?

Ar trebui să i se ceară Guvernului român o explicație clară a situației.

Guvernul dlui Tătărescu a privit problema într-un mod oarecum simplist.

El a hotărât că răspunsul trebuie să fie *Da* sau *Nu* și, în consecință, a ales răspunsul *Da*, deoarece politica sa din totdeauna a fost de a evita toate antagonismele posibile, chiar atunci când o linie de acțiune mai tare ar fi fost mai favorabilă interesului național, deși ar fi dus probabil la fricțiuni de moment.

Ei bine: Guvernul român a făcut o mare greșală.

Ar fi fost posibil să se răspundă *Da*, făcând totodată anumite stipulațiuni, după cum urmează:

1) Inserarea în Acordul bulgaro-iugoslav a unei clauze care să excepteze obligațiile asumate de Iugoslavia în baza Acordurilor existente;

2) O cerere ca semnarea de către Iugoslavia să fie amânată până când toate statele Înțelegerii Balcanice ar fi obținut condiții similare din partea Bulgariei, sau cel puțin ar fi obținut renunțarea la revizuire;

3) Prelungirea Pactului Balcanic pe încă o perioadă, pentru a arăta în mod clar că acest Pact are precădere față de orice altceva.

Numai cei care, ca și mine, au trăit furtunoasa perioadă care a dus la Pactul Balcanic pot înțelege importanța prelungirii lui ca o condiție pentru subscrierea de către România la Pactul bulgaro-iugoslav.

La început, România, Turcia și Grecia au dorit un Pact Balcanic permanent. Însă dl Jevtić, ministrul iugoslav de Externe, a vrut să-i limiteze durata la doi ani.

Nimeni nu poate nega că dl Jevtić a fost – și mai este – unul dintre prietenii mei cei mai buni.

*Este, de aceea, clar că, atunci când sunt în joc interesele țării mele, eu nu sunt influențat de teama de a-i nemulțumi pe prietenii mei.*

Într-un spirit de conciliere, România, Turcia și Grecia au acceptat o perioadă restrânsă de valabilitate de 15 ani.

Dl Jevtić a persistat în cererea sa ca perioada să fie de doi ani.

Am fost constrâns să declar intenția mea de a pleca de la Belgrad la București ca să raporteze asupra situației, pentru a obține cu multă greutate o durată de șapte ani pentru Pactul Balcanic.

Când l-am întrebat pe Regele Alexandru<sup>1</sup> și pe dl Jevtić de ce au vrut să aibă o durată atât de scurtă, ambii mi-au dat aceeași explicație:

„Nu vrem să ne legăm mâinile pe o perioadă prea îndelungată în ceea ce privește Bulgaria“.

Pactul Balcanic, este adevărat, prevede că Puterile semnatare trebuie să-și dea consimțământul la încheierea unui acord politic cu oricare dintre statele balcanice.

Mica Înțelegere stipulează că asentimentul tuturor membrilor săi trebuie obținut înainte ca oricare dintre ei să poată semna un acord politic cu orice alt stat.

Cât mai are de trăit Pactul Balcanic?

Aproximativ trei ani, deoarece expiră la 9 februarie 1941, dacă este denunțat de oricare dintre Părți.

Este foarte probabil că unul dintre cele patru state îl va denunța, dacă vom continua actuala noastră politică de aservire.

România a pierdut prilejul de a prelungi durata Pactului Balcanic în schimbul autorizării Pactului bulgaro-iugoslav.

Nici un prilej ulterior nu poate șterge greșeala de a-l fi scăpat pe acesta. Atunci am fi putut conta pe o certitudine; de acum va exista întotdeauna un element de risc.

Să rezumăm acum situația Miciei Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice:

a) Iugoslavia este protejată de o politică revizionistă din partea Ungariei, Bulgariei și Italiei. România și Cehoslovacia nu sunt.

b) Cehoslovacia poate încheia în orice moment aranjamente cu Italia asemănătoare celor încheiate în trecut cu Iugoslavia. Precedentul autorizării a fost creat de Guvernul Tătărescu, iar riscul revizuirii din partea Ungariei și Italiei va înceta să mai existe și pentru Cehoslovacia.

România va rămâne astfel singurul stat descoperit în fața revizuirii din partea Ungariei, Italiei și Bulgariei.

Și dacă România ar încheia un Tratat cu Italia asemănător Tratatului italo-iugoslav, atunci Cehoslovacia ar rămâne izolată, iar Mica Înțelegere s-ar dezmembra.

c) Obligația Iugoslaviei în baza Pactului Balcanic a devenit îndoielnică, deoarece obligațiile existente nu au fost exceptate în mod oficial.

d) Prelungirea Pactului Balcanic este îndoielnică; ea poate să aibă sau poate să nu aibă loc.

e) Dar, Mica Înțelegere fiind permanentă, România, în ciuda situației nefericite în care a fost pusă de Acordurile încheiate de Iugoslavia la 24 ianuarie și 25 martie 1937 (sau de orice alte acorduri care ar putea urma), are încă obligația de a intra în război cu Germania, din cauza Ungariei, de partea Cehoslovaciei, sau să intre în război cu Italia, din cauza Ungariei, de partea Iugoslaviei. În sfârșit, în ceea ce privește o posibilă agresiune din partea U.R.S.S., România nu ar primi nici un ajutor, nici de la Cehoslovacia, nici de la Iugoslavia.

---

<sup>1</sup> Alexandru Karadjordjević.

Într-un asemenea impas ne-a dus necunoașterea problemei, cuplată cu dorința de a face plăcere.

Greșelile trecutului nu pot fi îndreptate decât prin intrarea sinceră și loială a Bulgariei în Înțelegerea Balcanică. Totuși, trebuie să facem distincție între Înțelegerea Balcanică, a cărei politică este „Balcanii pentru popoarele balcanice“ și o Înțelegere Balcanică devenind instrumentul politic al uneia sau mai multor mari puteri. Mă refer la prima dintre aceste concepții atunci când mă gândesc la remediul care trebuie să se aplice în cazul dificultăților mai sus-menționate.

## POLONIA

De câțva timp tot auzim expresia: „reînnoirea prieteniei dintre Polonia și România“.

Ce înseamnă aceasta?

Înseamnă oare că a fost un om care a împiedicat dezvoltarea normală a relațiilor dintre România și Polonia? Sau, obiectiv vorbind, înseamnă că prietenia polono-română este mai strânsă decât oricând în trecut?

Să studiem aceste două ipoteze.

Nu mă tem de elucidarea deplină a problemei.

Când Polonia era atacată în continuu de Germania, totdeauna am apărut-o cu putere la Geneva. Stresemann<sup>1</sup> obișnuia să-mi spună: „Imediat ce auziți numele Poloniei, săriți automat și luați cuvântul în apărarea ei“.

Timp de mulți ani m-am considerat un mare prieten al Poloniei și Polonia m-a considerat ca atare.

Nu pot uita colaborarea cordială pe care am avut-o, în calitate de delegat permanent al României la Geneva, cu ministrul Zaleski<sup>2</sup>, căruia îi păstrez o adâncă considerațiune.

Nu confund, însă, alți oameni de stat cu poporul polonez în general, pentru care am sentimentele cele mai prietenești.

Consider alianța dintre România și Polonia ca fiind o necesitate.

Este pentru mine un prilej de profundă satisfacție faptul că am fost membru în Cabinetul mareșalului Averescu – când Take Ionescu era ministru al Afacerilor Străine – în momentul în care s-a semnat primul Tratat de alianță între România și Polonia<sup>3</sup>.

Totuși, nu există prietenie fără o înțelegere clară.

Dar trebuie să mărturisesc că, în calitate de ministru al Afacerilor Străine, nu am fost prea norocos, la început, în relațiile mele cu Polonia.

Pe atunci, Polonia insista ca România să semneze un Pact de neagresiune<sup>4</sup> cu U.R.S.S., chiar dacă un asemenea Pact ar conține cuvintele „disputa existentă“.

Am făcut o încercare, la care mă voi referi mai târziu, de a convinge Varșovia să intervină în favoarea noastră, dar n-am avut nici un succes.

Este cazul să amintesc faptul că, pe vremea aceea, la Varșovia exista o puternică tendință prosovietică și că Varșovia era vexată că România nu este gata să o urmeze în

---

<sup>1</sup> Gustav Stresemann.

<sup>2</sup> August Zaleski.

<sup>3</sup> Convenția de alianță defensivă româno-polonă s-a semnat la București la 3 martie 1921. A intrat în vigoare la 25 iulie 1921.

<sup>4</sup> La sfârșitul anului 1931 au avut loc primele contacte între reprezentanții Guvernului român și reprezentanții Guvernului sovietic (Mihail Sturdza și Boris Sergheevici Stomoniakov) urmate de negocieri. În perioada 6 – 10 ianuarie 1932, la Riga, au avut loc negocieri în legătură cu încheierea unui tratat de neagresiune între cele două țări. În perioada 26 septembrie – 5 octombrie 1932, la Geneva, a avut loc o nouă rundă de negocieri, între reprezentantul Guvernului român, Victor Cădere, și reprezentantul Guvernului sovietic, Maksim Maksimovici Litvinov, în legătură cu încheierea pactului de neagresiune între cele două țări. Existența unor serioase deosebiri între punctele de vedere ale celor două părți a făcut să nu se ajungă la nici un rezultat.



această direcție. Poate că lumea își amintește de violentul atac de presă împotriva mea din 1932. Am fost acuzat de a fi împiedicat România să ajungă la un acord cu U.R.S.S. din cauza cererilor mele exagerate.

Această campanie de presă și atitudinea unora dintre oamenii de stat ai timpului mi-au dat de gândit.

Nu era oare U.R.S.S. în 1932 la fel de comunistă ca și acum? Nu erau atunci conducătorii noștri la fel de burghezi ca și astăzi?

De ce eram noi obligați, în 1932, să ne alinăm U.R.S.S., dacă aceasta însemna sacrificarea Basarabiei?

Iar acum, când Basarabia este asigurată, de ce să nu cădem la un acord cu U.R.S.S., doar pentru că sovieticii sunt comuniști?

Explicația este simplă: între 1932 și 1936 vântul a cotit-o cu 180 de grade la Varșovia. În 1932 el sufla spre Răsărit, iar acum suflă spre Vest.

Atunci când politica românească nu este în grațiile Varșoviei, ea devine imediat obiectul unor atacuri foarte violente și destul de ciudate.

Atunci când ea urmează orbește Varșovia, este considerată ca independentă.

Dacă din motive legate de apărarea intereselor noastre naționale, politica românească are nenorocul de a nu fi în acord complet cu Varșovia, atunci se spune imediat că este o politică aservită.

Tot ce pot spune este că, în 1932, toate partidele din România au aprobat atitudinea mea față de Varșovia și am chiar în posesia mea telegrame de aprobare din partea unor cercuri înalte.

Totuși, dacă în noiembrie 1932 primele mele relații cu Varșovia au fost oarecum nenorocoase, colaborarea mea cu Polonia în cursul verii anului 1933 a fost întrutotul satisfăcătoare.

Când am ajuns la o înțelegere directă cu U.R.S.S. asupra definirii agresiunii și a termenului de „teritoriu românesc“, Polonia a ridicat o obiecțiune care anula toate avantajele posibile ale tratativelor mele directe cu U.R.S.S. Ea vroia ca Tratatul să aibă o valabilitate de numai cinci ani.

Delegatul Poloniei, contele Raczynski<sup>1</sup>, care era pe atunci doar ministru la Geneva și este acum ambasadorul Poloniei la Londra, a înțeles atât de bine interesul României de a avea un Tratat cu o durată nelimitată cu U.R.S.S., încât a făcut eforturi insistente pentru a determina Guvernul polonez să abandoneze clauza de valabilitate de cinci ani.

În această direcție, el s-a purtat ca un adevărat prieten al României și a reușit să convingă Guvernul polonez de daunele pe care le provoacă României clauza în chestiune.

L-am rugat atunci pe Majestatea Sa Regele să-l decoreze pe contele Raczynsky cu Marea Cruce a Coroanei României și rugămintea mea a fost imediat satisfăcută de Majestatea Sa.

Drept urmare a atitudinii Poloniei la Londra, am socotit de datoria mea, ca ministru al Afacerilor Străine, să fac o vizită oficială<sup>2</sup> la Varșovia, în octombrie 1933, înainte de a merge în statele balcanice.

Dl Beck<sup>1</sup> mi-a întors vizita<sup>2</sup> în mai 1934.

---

<sup>1</sup> Edvard Raczynski.

<sup>2</sup> Nicolae Titulescu a făcut o vizită oficială în Polonia la 9–10 octombrie 1933. După terminarea acesteia, în cursul aceleiași luni, a vizitat Bulgaria, Turcia și Iugoslavia.

În septembrie 1934, în cuvântarea sa la Adunarea Societății Națiunilor, dl Beck a repudiat<sup>3</sup> în mod unilateral Tratatul minorităților. El nu mă avertizase în nici un fel despre atitudinea pe care intenționa să o adopte Polonia în această chestiune, dar aceasta nu m-a împiedicat să-mi folosesc influența pe lângă Mica Înțelegeră, ca aliat al Poloniei, pentru a asigura că nimeni dintre noi nu va ține vreo cuvântare îndreptată contra acestei politici. Astfel, statele Miciei Înțelegeri nu au fost amestecate în niciuna dintre criticile publice adresate Poloniei de Franța, Anglia și Italia.

În momentul în care se ținea cuvântarea, dl Arciszewski, ministrul polonez la București, a găsit de cuviință să dea un interviu presei române în care a declarat că cine nu urmează linia de acțiune a dlui Beck nu este un bun român.

Este ușor de înțeles că d-nii Beck și Arciszewski au tot dreptul să dea lecții de patriotism polonezilor, dar numai românii sunt îndrituiți să spună poporului lor ce este patriotic și ce nu.

Ar tolera oare Polonia un ministru român la Varșovia care să declare că cine nu urmează linia de acțiune a dlui Titulescu nu este un bun cetățean polonez?

Nu cer decât egalitate cu Polonia – nimic mai mult.

Ca urmare a acestei intervenții, l-am informat pe dl Beck că va trebui să cer rechemarea dlui Arciszewski. Dl Beck mi-a răspuns: „Trimiteți-mi o cerere scrisă și îl voi rechema imediat, pentru că nu pot face altfel. Trebuie să știți însă că nu voi numi un alt ministru la București timp de trei ani; voi lăsa acolo doar un însărcinat cu afaceri“.

Cu alte cuvinte, România trebuia să fie pedepsită pentru că dl Arciszewski făcuse o gafă.

Am răspuns: „Dacă așa stă cazul, desigur că nu voi cere rechemarea dlui Arciszewski pentru că opinia publică din România, instigată de voi, îmi va reproșa că am stricat relațiile dintre Polonia și România. Însă vă avertizez că nu-l voi mai primi pe dl Arciszewski“.

Această atitudine am păstrat-o cu strictețe.

Ea nu m-a împiedicat să merg la Legația poloneză pentru a prezenta dlui Arciszewski condoleanțele Guvernului român în ziua morții mareșalului Piłsudski<sup>4</sup>. El a fost foarte mișcat și de atunci l-am primit uneori la mine acasă.

---

<sup>1</sup> Józef Beck.

<sup>2</sup> Józef Beck a vizitat în mai multe rânduri România în calitate de ministru de Externe, atât în timpul ministeriatelor lui Nicolae Titulescu, cât și înainte și după aceea. În acest caz, Nicolae Titulescu se referă la vizita oficială efectuată de către Józef Beck în perioada 10–11 mai 1934.

<sup>3</sup> Józef Beck a denunțat, la 13 septembrie 1934, în fața Adunării Societății Națiunilor, Tratatul minorităților. Motivând decizia, Józef Beck afirma: „Actualul sistem de garanții acordat de către Societatea Națiunilor și organele ei drepturilor minorităților, luat în ansamblul său, are aspectul unei construcții prost echilibrate, făcută la întâmplare și întemeiată pe paradoxuri politice... Aplicarea sistemului așa cum există se dovedește complet dezamăgitoare. El n-a folosit minorităților, dar, grație aplicării sale prea adesea abuzive și străine spiritului tratatelor, a servit pe scară largă ca mijloc de propagandă difamatorie împotriva statelor care i se supuneau și ca mijloc de presiune politică exercitată de către statele care, fără a fi legate ele însele de acesta, uzau de prerogativele de a participa la acest control. Situația paradoxală a unui regim de excepție grefat pe organismul Societății Națiunilor, care își revendică justificarea sa politică din însăși universalitatea sa, și din principiul democratic al egalității aplicat domeniului dreptului public, nu ar putea continua fără să compromită într-un mod iremediabil temeliile morale pe care a fost constituită Societatea Națiunilor în 1919“.

<sup>4</sup> Józef Piłsudski a decedat la 12 mai 1935.

Faptul de a nu fi fost avertizat de către Polonia asupra intențiilor sale, de care m-am izbit în momentul repudierii Tratatului minorităților, a fost repetat în perioada apropierei polono-germane.

În octombrie 1933 m-am dus la Varșovia. Mareșalul Piłsudski mi-a spus doar atât, la 9 octombrie: „*România este aliatul nostru numai împotriva Rusiei, iar nu și împotriva Germaniei*“.

Nimeni însă, nici la Geneva, nici la București sau Varșovia, nu m-a prevenit despre o asemenea perspectivă până în ajunul semnării acordului polono-german.

Este deosebit de semnificativ tonul telegramelor trimise de dl Comnen<sup>1</sup>, ministrul român la Berlin, când colegul său, Lipski<sup>2</sup>, ambasadorul polonez la Berlin, nu l-a informat la timp despre negocierile dintre Polonia și Guvernul Reich-ului.

Astfel, dacă formula „*reînnoirea prieteniei dintre Polonia și România*“ înseamnă că un om a împiedicat îmbunătățirea relațiilor polono-române, atunci ea trebuie tradusă în felul următor:

„De îndată ce România constată că unul dintre miniștrii ei de Externe nu este pe placul unui anume stat deoarece apără interesele românești, ceea ce nu coincide întotdeauna cu interesele tuturor, România, în dorința de a face plăcere altor țări, îl concediază pe ministrul său, în loc să-l sprijine și să-l impună unor țări străine, cum ar fi, de pildă, Polonia sau Iugoslavia“.

Este imposibil să-ți dai seama imediat cât de dezastruoase pot fi consecințele acestui sistem pentru apărarea intereselor românești în viitor.

Să trecem acum la o a doua ipoteză:

Au încheiat oare România și Polonia un acord politic mai strâns decât cel aflat în vigoare? Personal, nu cred, pentru că Acordul nostru cu Polonia, măcar în aparență, nu poate fi depășit din punctul de vedere al stricteții.

În orice caz, este de datoria guvernului să dea publicității orice noi acorduri care se pot încheia.

În legătură cu aceasta, este cazul să amintim faptele.

În 1921, Take Ionescu – politician realist – a încheiat Tratatul cu Polonia numai pentru cazul unei agresiuni sovietice.

Ion Duca, în 1926, a lărgit baza acestui Tratat și a încheiat un Tratat de alianță cu Polonia<sup>3</sup>, *erga omnes*<sup>4</sup> pentru toate frontierele.

Fiind impresionat de consecințele serioase pe care le-ar fi putut implica acest tratat, am plecat de la Londra la București și am avut convorbiri cu Ion Brătianu<sup>5</sup> și I.G. Duca.

Am arătat că un Tratat cu Polonia privind frontiera răsăriteană era ceva normal. România, ca și Polonia, riscă să fie atacată de Soviete.

Însă în ceea ce privește frontiera occidentală, un Tratat cu Polonia ne este extrem de defavorabil.

---

<sup>1</sup> Nicolae Petrescu-Comnen.

<sup>2</sup> Józef Lipski.

<sup>3</sup> Tratatul de garanție între România și Polonia s-a semnat la 26 martie 1926, la București. A intrat în vigoare la 26 martie 1926, adică chiar în ziua semnării lui (conf. art. 7), deși, potrivit schimbului de note, din 3 martie 1926, Tratatul din 1921 n-a expirat decât la 3 aprilie 1926.

<sup>4</sup> *Erga omnes* (lat.) – „față de toți“; în dreptul internațional expresia are înțelesul „față de toate statele“.

<sup>5</sup> Ion I.C. Brătianu.

Nu trebuie să uităm că, în 1926, relațiile polono-germane erau foarte proaste și, cu toate că ar putea fi bune azi, mâine s-ar putea să se deterioreze.

Care sunt statele de la frontiera apuseană împotriva agresiunii cărora Polonia ar putea ajuta România? Întrucât Cehoslovacia trebuie exclusă, rămân numai Germania și Ungaria.

În aceste împrejurări, România ar trebui să sprijine Polonia într-un război împotriva Germaniei, în schimbul ajutorului pe care ea l-ar primi din partea Poloniei la frontiera apuseană împotriva Ungariei, de pildă, unde România are deja sprijinul Miciei Înțelegeri.

Unul dintre principalele avantaje ale politicii noastre externe este că nu avem nici o dispută cu Germania. Cum am putea risca un război cu această țară atunci când la frontiera noastră occidentală nu este nici un stat de importanță ei care să ne amenințe și împotriva căruia Polonia să fie chemată să ne sprijine?

Argumentele mele au fost convingătoare. Ceea ce s-a semnat în 1926 nu putea fi schimbat. S-a hotărât totuși atunci să se încheie convenții militare cu Polonia numai pentru frontiera răsăriteană, nu și pentru frontiera apuseană, interpretând caracterul general al Tratatului nostru cu Polonia ca o formă de politețe față de Soviete care, în acest fel, nu mai erau indicate în mod expres drept agresorul posibil împotriva căruia formam noi alianțe.

La 15 ianuarie 1931, dl Mironescu a reînnoit Tratatul<sup>1</sup> cu Polonia, îmbunătățind redactarea și făcându-l permanent, în măsura în care urma să fie reînnoit la fiecare cinci ani prin consimțământ tacit, dacă una sau alta dintre părți nu-l va denunța.

Tratatul semnat de dl Mironescu a intrat în vigoare la 26 martie 1931. La 20 octombrie 1932, eu am devenit ministru al Afacerilor Străine.

Mi s-a dat de înțeles că ar fi avantajos să încheiem convenții militare și pentru frontiera occidentală. Am răspuns că Tratatul leagă România și Polonia numai în ceea ce privește frontiera răsăriteană. Mai mult, repet că, la 9 octombrie 1933, mareșalul Piłsudski mi-a spus că România este angajată față de Polonia numai împotriva Rusiei și nu împotriva Germaniei.

La 26 martie 1936, în vreme ce eram ministru al Afacerilor Străine, Tratatul a fost reînnoit în mod tacit până în 1941, dar, desigur, cu interpretarea restrictivă care i s-a dat timp de zece ani, adică în sensul că el protejează numai frontierele noastre de Răsărit.

Ce convenție nouă se mai putea încheia între România și Polonia? După părerea mea, niciuna, căci, în aparență, suntem legați de mâini și de picioare:

a) Suntem obligați să luptăm pentru Polonia și, reciproc, Polonia este obligată să lupte pentru noi, *erga omnes*, oricine ar fi agresorul.

b) Suntem obligați să luptăm dacă Consiliul Societății Națiunilor este unanim.

c) De asemenea, suntem obligați să luptăm dacă Consiliul Societății Națiunilor este divizat, adică noi trebuie să luptăm pentru Polonia chiar dacă există un singur vot în favoarea ei în Consiliu și toate celelalte voturi sunt în favoarea celeilalte părți.

d) Suntem obligați să luptăm, fie că agresorul este membru al Societății Națiunilor, fie că nu este.

Pun întrebarea: „Ce se mai putea oare adăuga la aparentele noastre obligații politice?”

Nimic pe hârtie, întrucât totul era deja acolo.

---

<sup>1</sup> Tratatul a intrat în vigoare la 26 martie 1931.

*Dar interpretarea respectivă dată Tratatului polono-român în ultimii zece ani, potrivit căreia, în speță, Tratatul garantează numai frontierele răsăritene, poate să nu mai fie în vigoare și se poate să se fi hotărât să se dea o strictă aplicare Tratatului cu Polonia, România luptând de partea Poloniei pentru frontierele occidentale, ca și pentru cele răsăritene.*

În acest caz, eu declar că Guvernul este răspunzător pentru două fapte extrem de grave:

a) Acela de a-și asuma, în favoarea Poloniei și fără compensație pentru noi, riscul unui război cu Germania;

b) Acela de a obliga România să fie de partea Poloniei împotriva Cehoslovaciei în cazul unui conflict polono-cehoslovac.

Aș fi mai fericit în sinea mea dacă ministrul Afacerilor Străine mi-ar răspunde la această întrebare: „În cazul unui conflict polono-cehoslovac asupra căruia Consiliul Societății Națiunilor ar fi divizat, România ar rămâne neutră, după cum cred că ar trebui să rămână, sau ar fi obligată să intre în război de partea Poloniei împotriva Cehoslovaciei, în conformitate cu paragraful 2 al articolului 2 din Tratatul polono-român din 15 ianuarie 1931, lărgit prin interpretarea implicată de *«reînnoirea prieteniei dintre Polonia și România»*“?

Situația este cu adevărat shakespeareană.

În ceea ce privește Cehoslovacia, singura agresiune împotriva căreia suntem obligați să acordăm sprijinul nostru este din partea Ungariei și aliaților ei. În cazul Poloniei, dacă interpretarea restrictivă care a fost în vigoare în ultimii zece ani nu mai este valabilă, suntem obligați să luptăm la frontiera apuseană, adică și împotriva Cehoslovaciei.

Tratatul semnat de România trebuie să fie studiat cu foarte multă atenție pentru a înțelege semnificația unei extinderi a obligațiilor noastre față de Polonia.

Anul acesta am văzut manifestări polono-române foarte impresionante: vizita dlui V. Antonescu<sup>1</sup> la Varșovia, cea a dlui Beck<sup>2</sup> la București, cea a Alteței Sale Regale Marele Voevod Mihai<sup>3</sup> la Varșovia, a președintelui Mościcki<sup>4</sup> la București, a Majestății Sale Regale Carol<sup>5</sup> la Varșovia, a mareșalului Rydz-Smigly<sup>6</sup> la București – și toate aceste numai în câteva luni.

Sau aceste vizite sunt simple formalități care nu au nici o semnificație politică ascunsă, în afară de cea care există deja, sau ele sunt menite să mascheze noi obligații asumate de România: acelea de a face război cu Germania și cu Cehoslovacia.

Țara așteaptă un răspuns.

Guvernul trebuie să-l dea.

---

<sup>1</sup> Victor Antonescu a vizitat Polonia în zilele de 26 – 28 noiembrie 1936, fiind însoțit de Alexandru Cretzianu, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, și de generalul Florea Țenescu.

<sup>2</sup> Józef Beck a făcut o vizită oficială în România între 22 și 25 aprilie 1937.

<sup>3</sup> Vizita A.S.R. Marele Voevod Mihai în Polonia a avut loc între 24 și 25 mai 1937.

<sup>4</sup> Între 7 și 9 iulie 1937, Ignacy Mościcki, președintele Poloniei, s-a aflat în vizită oficială la București.

<sup>5</sup> Vizita Regelui Carol al II-lea în Polonia s-a desfășurat în perioada 26–30 iunie 1937. Cu acest prilej s-a hotărât ridicarea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă.

<sup>6</sup> Mareșalul Rydz-Smigly a vizitat România în octombrie 1937.

## U.R.S.S.

Sunt unii români care nu pot vorbi despre relațiile dintre România și U.R.S.S. fără să exclame pe dată: „Titulescu și comunismul lui... Titulescu care le-a deschis Sovietelor frontierele românești!”

Aceste două aserțiuni sunt nejustificate. Iar dacă prima nu este o insultă, cea de a doua este cu siguranță.

Nu este nici o rușine să fii comunist, nu mai rău decât să fii hitlerist sau fascist. Aceasta nu înseamnă decât că ești partizanul uneia dintre cele trei doctrine totalitare care se înfruntă.

Eu nu sunt comunist, iar pregătirea mea intelectuală mă împiedică să devin comunist, după cum mă împiedică să devin hitlerist sau fascist.

Sunt un liberal democrat-burghez, pentru care respectarea proprietății particulare și a libertății individuale reprezintă însăși baza existenței. Și eu cred că o asemenea doctrină poate fi apărată numai prin neintervenția României în lupta ideologică ai căror martori suntem în prezent.

Vintilă Brătianu s-a apropiat mult mai mult de adevăr când m-a poreclit în mod instinctiv „lordul”. Îmi cer scuze pentru aceasta de la lorzii englezi.

Cea de a doua aserțiune însă, potrivit căreia se presupune că eu aș fi deschis porțile României pentru intrarea armatelor sovietice, constituie o insultă dureroasă. Spun „dureroasă”, pentru că am dezmințit această aserțiune în repetate ocazii în comunicate oficiale și în discursuri rostite în Parlament<sup>1</sup>.

Ce folos să interpelezi un ministru în Parlament dacă răspunsul său negativ este complet ignorat?

Da, sunt un liberal democrat-burghez, dar consider o apropiere politică între România și U.R.S.S. drept o necesitate vitală pentru țara mea.

Care sunt motivele mele pentru a avea o asemenea credință?

Ele trebuie să fie bine cunoscute opiniei publice românești.

Nimeni din România nu a luptat mai mult decât mine pentru a apăra interesele românești în ceea ce privește U.R.S.S.

Am ajuns în sfârșit la momentul în care eu pot da cărțile pe față. Supliciuul tăcerii s-a terminat și pot spune acum tot ce am pe suflet.

Înainte de toate, trebuie să fac un reproș amical Guvernului U.R.S.S. pentru faptul că nu și-a dat seama în mai mare măsură de identitatea intereselor noastre, pentru faptul că a pierdut multe ocazii favorabile<sup>2</sup> și pentru că a văzut posibilitatea aderării la

---

<sup>1</sup> Relevant pentru poziția sa în această chestiune este răspunsul pe care Nicolae Titulescu îl dă, în Camera Deputaților, la 13 decembrie 1935, la interpelările adresate la 5 octombrie și 26 noiembrie 1935 de către deputatul Gheorghe Brătianu, privind Pactul de asistență mutuală între România și Uniunea Sovietică, precum și eventualitatea trecerii armatelor sovietice prin teritoriul României. Raportul trimis de Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea la 9 martie 1940, în legătură cu evoluția relațiilor româno-sovietice, edifică pe deplin asupra poziției și actelor sale în această direcție, caracterizate prin principialitate, patriotism, grijă pentru integritatea, independența și suveranitatea țării.

<sup>2</sup> În septembrie 1935, Nicolae Titulescu a avut convorbiri exploratorii cu M.M. Litvinov, comisarul pentru Afaceri Externe al U.R.S.S., fără a angaja negocieri efective. Discuțiile pe această temă au continuat în

propunerile noastre, prin reprezentantul său, abia în ceasul al unsprezecelea și chiar și atunci doar în principiu și cu titlu personal.

Care sunt rațiunile în favoarea unei apropieri politice între România și U.R.S.S.?

Vecinătatea unui stat cu o suprafață de mai bine de patru ori decât cea a Europei, excluzând Rusia, și cu populație de 162 de milioane de locuitori impune necesitatea ca statele vecine să adopte fie o politică ostilă, fie una amicală. O a treia cale este de neimaginat.

În orice caz, indiferența este imposibilă, deoarece ar împiedica luarea unei hotărâri din timp asupra acțiunilor care trebuie întreprinse pentru cazul când colosul vecin ar intra în război. Roadele cele mai prețioase ale prieteniei nu pot fi culese într-un asemenea moment, ci mai degrabă în clipele liniștite de pace. Nu este nici momentul potrivit pentru a te hotărî să intri în război cu statul-colos, întrucât asemenea măsuri trebuie să fie pregătite dinainte: alianțele trebuie să fie făcute în acest scop, dacă este posibil, căci altfel există riscul de a fi pur și simplu strivit de către Marele Vecin.

Iar acum ne punem întrebarea în mod obiectiv: „Își poate oare permite România luxul unei politici ostile față de Marele ei Vecin, Rusia?” Sunt convins că nu putem.

Istoria arată că Rusia a fost întotdeauna aliatul<sup>1</sup>, iar nu dușmanul României.

Întreb din nou: „Poate crede cineva în mod serios că România ar putea găsi un aliat împotriva Rusiei în Occident, *numai pentru apărarea intereselor românești*?”

Să ne gândim la aceasta.

Este adevărat că, pentru a se asigura în vederea posibilității unei agresiuni din partea U.R.S.S., România s-a aliat cu Polonia; dar în acest caz exista un risc comun, întrucât Polonia și România sunt expuse în egală măsură la o eventuală agresiune rusească.

Dar când, în 1932<sup>2</sup>, a fost în interesul Poloniei și al Franței de a se apropia de U.R.S.S. prin celebrul Pact de neagresiune din noiembrie 1932, deși noi am obiectat<sup>3</sup> că

---

ianuarie 1936 la Londra și în martie 1936 la Geneva. Abia după reconfirmarea, la 14 iulie 1936, de către Guvernul român, a deplinelor puteri acordate lui Nicolae Titulescu pentru negocierea și semnarea Pactului de asistență mutuală româno-sovietic, negocierile între cei doi miniștri de Externe vor fi reluate, conducând la 21 iulie 1936, la Montreux, la parafarea Pactului respectiv. În ciuda faptului că pe trei din cele patru articole ale Pactului părțile căzuseră de acord, ministrul de Externe sovietic a solicitat o amânare a definitivării textului și a semnării Pactului până în septembrie 1936 cu ocazia sesiunii Adunării Societății Națiunilor. Înlăturarea lui Nicolae Titulescu la 29 august 1936 a făcut să se piardă această oportunitate.

<sup>1</sup> Rusia a fost într-adevăr aliatul României în anumite războaie purtate în secolele XVIII și XIX, precum și în Primul Război Mondial din 1914–1918. Imperiul rus, ca și cel sovietic au nutrit însă o dușmănie când fățișă, când ascunsă față de interesele naționale românești. Nu trebuie uitat că România a avut de suferit de pe urma războaielor purtate de Rusia țaristă cu o serie dintre vecinii săi, fiind victima unor amputări teritoriale ca urmare a tratatelor de pace încheiate între acestea. Astfel, prin Tratatul de Pace între Rusia și Turcia, încheiat la București la 28 mai 1812, României i s-a răpit Basarabia, anexată la Rusia țaristă. Prin Tratatul de Pace ruso-turc, încheiat la Adrianopole la 14 septembrie 1829, Rusia a devenit stăpână și pe al treilea braț al Dunării (Sf. Gheorghe), Principatele Române fiind plasate sub protectorat rusesc. Prin Tratatul de Pace de la Berlin, din 13 iulie 1878, România a pierdut sudul Basarabiei, care a fost încorporat în Imperiul țarist. Încălcând hotărârile plebiscitare de unire a Basarabiei (9 aprilie 1918) și a Bucovinei (28 noiembrie 1918) cu România, U.R.S.S. – pe baza înțelegerilor consemnate în Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 – a procedat, din nou, în iunie 1940, în urma a două note ultimative, la răpirea Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța.

<sup>2</sup> Tratatul de neagresiune polono-sovietic a fost semnat la 25 iulie 1932. Tratatul de neagresiune franco-sovietic a fost semnat la 29 noiembrie 1932.

<sup>3</sup> În timpul negocierilor româno-sovietice de la Riga (decembrie 1931–ianuarie 1932) și de la Geneva (septembrie–octombrie 1932), partea sovietică a insistat pentru menționarea în textul pactului a unui litigiu

un asemenea Pact nu poate fi semnat atâta timp cât U.R.S.S. Mai contestă încă Basarabia, prin cererea sa de a menționa în Tratat „disputa existentă“, cei doi aliați ai noștri – și mai ales Polonia, care era aliata noastră în problema basarabeană – au semnat un pact separat cu U.R.S.S., în ciuda plângerilor României.

România a fost lăsată în totală izolare.

Am un sentiment de adâncă amărăciune în legătură cu acest fapt.

Întreaga mea politică externă din 1932 și până în 1936 s-a bazat pe faptul că am prevăzut posibilitatea unei izolări totale a țării mele.

Această politică a fost, pe scurt, următoarea:

Noua Mică Înțelegere, care împiedică Cehoslovacia și Iugoslavia să semneze un tratat politic cu altcineva fără asentimentul României; Pactul Balcanic, care împiedică Turcia, Grecia și Iugoslavia să semneze un tratat cu orice alt stat balcanic fără asentimentul României; crearea unor relații strânse cu Franța, care implicau consultări reciproce și mulțumită cărora noi lucrăm mână în mână cu Franța datorită identității ideilor noastre; stabilirea unor relații directe satisfăcătoare, pe contul nostru, între U.R.S.S. și România, relații care au început cu definirea agresiunii<sup>1</sup> la Londra în iulie 1933 și au fost continuate prin reluarea, în iunie 1934, a relațiilor diplomatice dintre România și U.R.S.S., menite să conducă la un Pact de asistență mutuală așa cum îl doream eu, și pe care îl voi explica aici, iar nu la un iluzoriu pact de asistență, în care propaganda străină ar fi vrut să facă să creadă opinia publică din România, pentru a mă prezenta într-o lumină defavorabilă. În sfârșit, libertatea de mișcare față de celelalte state, Italia și Germania, mi-ar fi permis să închei orice acord cu aceste state, cu condiția ca și ele să dorească acest lucru.

Evocând acea perioadă, nu pot să-mi stăpânesc un anumit simțământ de mândrie, după cum încerc o anumită tristețe când mă gândesc la prezent și la viitor.

*Cine ar dori să devină aliat al României numai pentru apărarea intereselor românești?*

Să vorbim deschis: Germania?

Niciodată.

Pentru propriile ei interese, Germania ar putea cere României să ia parte la un război ofensiv împotriva U.R.S.S. Dar, după părerea mea, aceasta ar face să sune clopotul de îngropăciune pentru România. Germania, însă, nu-și va schimba niciodată relațiile cu U.R.S.S. numai pentru a apăra interesele românești.

Dacă Germania nu duce război împotriva U.R.S.S., eu prevăd o revenire la politica lui Bismarck, adică prietenia ruso-germană<sup>2</sup>.

---

teritorial („disputa teritorială, „disputa basarabeană“, „disputa existentă“). La 30 septembrie 1932 Nicolae Titulescu – împuternicit între timp (21 septembrie 1932) de Guvernul român să negocieze și să parafeze un pact de neagresiune cu U.R.S.S. – va declara Agenției „Reuter“ că formula propusă de Guvernul sovietic nu ține cont de interesele legitime ale statului român și că, în consecință, România nu poate încheia un asemenea pact bilateral, sprijinindu-se în continuare pe prevederile Pactului Briand-Kellogg.

<sup>1</sup> România, prin persoana lui Nicolae Titulescu, a salutat și a sprijinit propunerea lansată la 6 februarie 1933, în cadrul Comisiei generale a Conferinței dezarmării de către M. M. Litvinov, comisar al poporului pentru Afaceri Externe, în legătură cu definirea agresiunii. Nicolae Titulescu va participa, el însuși, la redactarea textului acestor Convenții.

<sup>2</sup> Otto Eduard Leopold Bismarck este autorul inițiativei „Alianța celor trei împărați“ (Germania, Austro-Ungaria și Rusia), încheiată în 1873, reînnoită în 1881 și 1884. În 1887, Bismarck a semnat cu Rusia așa-numitul Tratat de reasigurare. Considerând că războiul cu Rusia ar putea fi periculos pentru Germania, el s-



Mă voi ocupa mai pe larg de această idee ceva mai departe.

În aceste împrejurări, singura noastră politică posibilă față de U.R.S.S. este cea de prietenie.

Datoria de a duce o asemenea politică mi-a revenit mie.

Însă drumul meu a fost plin de dificultăți, căci, atunci când mi-am asumat această sarcină, Nistrul era o frontieră de netrecut!

Din 1918 și până în 1934 noi nu am avut nici un fel de relații cu rușii<sup>1</sup>. Eram ca niște oameni care trăiesc pe două planete diferite.

Să recapitulăm faptele:

Am militat pentru reluarea relațiilor noastre cu U.R.S.S. ca delegat permanent acreditat la Societatea Națiunilor, ca ministru la Londra și, din 20 octombrie 1932, în calitate de ministru al Afacerilor Străine.

Prima încercare de apropiere de U.R.S.S. s-a datorat sugestiilor Franței și Poloniei, care doreau să semneze cu U.R.S.S. un pact de neagresiune, la care România ar fi trebuit să fie și ea parte.

U.R.S.S. însă nu dorea să semneze un asemenea Pact dacă România nu recunoștea, în textul Pactului, că acesta nu aduce atingere asupra *disputei existente*.

Orice om care are acces la dosarele diplomatice știe că formula „*disputa existentă*” înlocuia cuvintele „*disputa teritorială*”, care și ele înlocuiau „*disputa basarabeană*”.

În consecință, în locul Pactului Kellogg<sup>2</sup>, potrivit căruia U.R.S.S. își asuma obligația permanentă de a nu ataca România, și care nu arunca nici o îndoială asupra chestiunii basarabene, în locul unui asemenea Pact (al cărui articol 1 excludea războiul ca instrument al politicii naționale, iar articolul 2 excludea folosirea forței) ni s-a oferit un Pact de neagresiune cu o durată de cinci ani, României cerându-i-se să recunoască existența disputei basarabene.

Timp de câteva luni, am făcut toate eforturile posibile prin intermediul Poloniei (reprezentată pe atunci de dl Zaleski) pentru a obține abandonarea cererilor Rusiei.

Toate eforturile mele au fost zadarnice.

Atunci am încercat să obțin vreun ajutor din partea Franței.

M-am lovit din nou de un eșec.

Mai rău încă, Guvernul francez a informat Bucureștii de subordonarea acordului său cu U.R.S.S. de o singură condiție, care fusese deja îndeplinită: asentimentul Poloniei.

Aceasta era exact ca și cum Guvernul francez ar fi anunțat Varșovia într-o bună zi că între Franța și Germania s-a încheiat un acord cu privire la culoarul polonez, sub rezerva singurei condiții ca România să-și dea asentimentul.

---

a pronunțat împotriva cercurilor militare germane care susțineau declanșarea unui război preventiv împotriva Rusiei.

<sup>1</sup> Nicolae Titulescu are în vedere lipsa relațiilor diplomatice între cele două țări. La 26 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a hotărât ruperea relațiilor diplomatice cu România și expulzarea reprezentanților Guvernului român. Contacte pentru reglementarea problemelor bilaterale litigioase au avut loc, însă, în mai multe rânduri: Varșovia – 1921; Viena – 1924; Riga – 1931–1932; Geneva – 1932, 1933.

<sup>2</sup> Pactul general de renunțare la război, cunoscut și sub numele de Pactul Briand-Kellogg, după numele miniștrilor de Externe ai Franței și S.U.A. care l-au inițiat, sau Pactul de la Paris, a fost semnat la 27 august 1928. Părțile la acest tratat se obligau să renunțe la război ca instrument de politică națională și ca mijloc de reglementare a litigiilor, angajându-se să rezolve diferențele dintre ele numai pe o cale pașnică. România a aderat la acest pact la 9 februarie 1929. Alături de Estonia, Letonia, Polonia și U.R.S.S., România a semnat Protocolul de la Moscova de punere în aplicare anticipat a Pactului Briand-Kellogg.

Guvernul francez a cerut României să dea dovadă de spirit de conciliere și să accepte fie formula „disputa existentă”, fie o altă formulă echivalentă.

După ce Guvernul român m-a consultat, s-a dat un răspuns Parisului în sensul că *chestiunea basarabeană* a fost deja reglementată de Guvernul francez în 1920, atunci când și-a pus semnătura pe Tratatul basarabean<sup>1</sup>, care recunoștea unirea Basarabiei cu Țara-mamă, după ce această unire fusese votată de Parlamentul basarabean (Sfatul Țării) sub regimul sovietic.

Întrucât aveam sentimentul că ne semnarea unui Pact de neagresiune cu U.R.S.S. era privită nefavorabil la București, am renunțat la postul de ministru la Londra în toamna anului 1932 și am dat publicității o declarație<sup>2</sup>, arătând motivele pentru care România nu putea semna un Pact de neagresiune cu U.R.S.S. în împrejurările existente.

Am suferit pentru această acțiune.

Mi s-a oferit Ministerul Afacerilor Străine pentru ca să am răspunderea politicii pentru care militasem. Nu puteam refuza, căci, dacă aș fi făcut-o, aș fi fost acuzat că sunt viteaz numai în vorbe, dar nu și în fapte.

Astfel, la 20 octombrie 1932, am și devenit ministru al Afacerilor Străine.

Aș dori să amintesc și să dezvolt aici un fapt la care m-am mai referit.

Spre sfârșitul mandatului de ministru al dlui Zaleski, a cărui succesiune a fost curând după aceea asumată de dl Beck, am rugat Guvernul polonez să intervină în favoarea României pentru a obține eliminarea cuvintelor „*disputa existentă*”.

Răspunsul Guvernului polonez – care, trebuie amintit, este obligat să apere Basarabia cu forța armelor – a fost că nu îl interesează negocierile ruso-române.

Adică?

Dacă Basarabia ar fi atacată, Polonia ar vărsa sângele fiilor ei și și-ar cheltui banii pentru România, dar atunci când este rugată în timp de pace să-i acorde sprijin diplomatic – chiar dacă s-a mai apelat adesea la ea în acest sens – poate oare aliatul nostru polonez să ne răspundă nouă, aliatul său român, că nu îl mai interesează negocierile privind *Basarabia*, atunci când aceasta reprezintă însuși obiectul alianței sale?

Nu prezenta oare Basarabia nici un interes pentru Polonia?

Până la urmă am ajuns la o înțelegere cu Franța, pe atunci reprezentată de președintele Edouard Herriot, asupra următoarei formule: Franța și Polonia vor semna numai ele Pactul de neagresiune cu U.R.S.S.

În ceea ce privește România, ea se va baza pe Pactul Briand-Kellogg, altfel cunoscut ca Tratatul de la Paris.

Întrucât acest Tratat era în mare măsură opera Franței, nu se poate spune că atitudinea României era opusă Franței.

Cel mai mare triumf al carierei mele parlamentare a fost faptul că toate partidele politice din România, fără excepție, au aprobat politica mea în ceea ce privește Pactul de neagresiune cu U.R.S.S.

---

<sup>1</sup> La 28 octombrie 1920, Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și România au semnat un Tratat privind granița răsăriteană a României, prin care se recunoștea suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei. Marea Britanie a ratificat Tratatul la 14 aprilie 1922, Franța la 24 aprilie 1924, Italia la 23 mai 1927. Japonia nu a ratificat Tratatul.

<sup>2</sup> Este vorba de interviul acordat de Nicolae Titulescu Agenției „Reuter”, interviu la care ne-am referit mai sus.

Totuși, după ce am obținut aprobarea Camerei, am reflectat îndelung la ideea lui Ibsen<sup>1</sup>, ajungând la o concluzie opusă celei a marelui scriitor: nu este adevărat că omul nu este niciodată mai mare decât atunci când este singur.

Când doi dintre aliații României, Franța și Polonia, ajung la o înțelegere cu U.R.S.S., România nu-și poate permite să rămână singură.

Am urmat un program la care mă gândisem mult, în vederea unei apropieri între România și U.R.S.S., astfel ca România, apărându-și interesele ei naționale, să nu mai fie o piedică în calea aliaților noștri.

În noul Pact de Organizare a Micii Înțelegeri, semnat la 16 februarie 1933, am obținut ca nici unul dintre cele trei state să nu încheie vreun acord politic sau să întreprindă vreo acțiune unilaterală care ar putea schimba situația politică existentă, fără asentimentul celorlalte state.

Din aceasta decurgea că Cehoslovacia și Iugoslavia nu puteau să stabilească relații diplomatice cu U.R.S.S. fără consimțământul României.

Această situație, împreună cu propunerea făcută de reprezentantul U.R.S.S. la Geneva cu privire la definirea agresiunii, care reprezintă una dintre contribuțiile cele mai folositoare aduse vreodată cauzei păcii, a determinat o importantă schimbare în relațiile ruso-române.

Pornind de la axioma că Dumnezeu îi ajută pe cei ce se ajută singuri, m-am străduit să stabilesc relații cordiale cu U.R.S.S., fără a mai recurge la aliații noștri, Franța și Polonia.

Astfel când, la Geneva, reprezentantul U.R.S.S. – cu care avusesem până atunci numai dueluri, după cum reiese și din procesele verbale ale Societății Națiunilor – a propus definirea agresiunii, la 2 martie 1933, m-am hotărât să-l sprijin. Iugoslavia, Polonia și Cehoslovacia au procedat la fel.

S-a creat posibilitatea numirii unui comitet special pentru studierea acestei chestiuni. Am refuzat, totuși, să fiu membru al acestui Comitet pentru a evita riscul unei noi neînțelegeri între U.R.S.S. și România, dar am fost prezent la toate ședințele lui.

În acest Comitet, ambasadorul U.R.S.S., Dovgalevski<sup>2</sup>, a exprimat păreri în perfectă armonie cu propriile mele opinii. Întrucât nu îl cunoșteam, m-am prezentat pentru a-i adresa felicitările mele.

În același timp, am intrat în contact cu toate celelalte delegații și am asigurat acceptarea propunerii dlui Litvinov<sup>3</sup> de către Comitetul de redactare.

Prietenii mei, dl Politis<sup>4</sup> și expertul juridic francez, Basdevant<sup>5</sup>, au susținut punctul de vedere românesc.

În acest comitet s-a dat definiția teritoriului asupra căruia nu trebuia să aibă loc nici un fel de agresiune.

Dl Politis, care era raportor, a ținut o cuvântare magistrală la ședința Conferinței de dezarmare, în completarea raportului său.

Ca o concluzie a tuturor acestor activități, am fost invitat, în iulie 1933, să semnez cu U.R.S.S., la Londra, două Tratat<sup>1</sup> cu text identic privind definirea agresiunii: unul în

---

<sup>1</sup> Henrik Ibsen.

<sup>2</sup> Valerian Savelievici Dovgalevski. La 29 noiembrie 1932 a semnat, din partea sovietică, Pactul de neagresiune dintre U.R.S.S. și Franța. A luat parte, în anul 1933, la Conferința de dezarmare.

<sup>3</sup> Maksim Maksimovici Litvinov (Vallah Max).

<sup>4</sup> Nikolaos Sokrates Politis.

<sup>5</sup> Jules Basdevant.

numele României, în calitatea ei de vecin al U.R.S.S., și altul, deschis aderării tuturor țărilor interesate, în numele României ca membră a Micii Înțelegeri.

Citez următoarele prevederi extrem de importante din aceste Tratat.

Pentru început, preambulul care sună în felul următor:

„Dornici de a întări pacea existentă între țările lor;

Considerând că Pactul Briand-Kellogg, ai căror semnatori sunt, interzice orice agresiune;

Socotind necesar, în interesul securității generale, de a defini cât mai precis posibil agresiunea pentru a preveni orice pretext pentru justificarea ei;

Constatând că toate Statele au deopotrivă drept la independență, la securitate, la apărarea teritoriilor lor și la libera dezvoltare a instituțiilor lor;

Însuflețiți de dorința, în interesul păcii generale, de a asigura tuturor popoarelor inviolabilitatea teritoriului țărilor lor;

Socotind util, în interesul păcii generale, de a pune în vigoare între țările lor reguli precise care să definească agresiunea, în așteptarea ca acestea din urmă să devină universale,

Au decis, în acest scop, de a încheia prezenta Convențiune, împuternicind pentru aceasta“...

#### Articolul I

„Fiecare din Înaltele Părți Contractante se angajează să accepte în raporturile ei mutuale cu fiecare din celelalte și cu începere din ziua punerii în vigoare a prezentei Convențiuni definiția agresiunii astfel cum a fost explicat în raportul Comitetului pentru chestiunile de securitate cu data de 24 mai 1933 (Raportul Politis) la Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor, raport făcut în urma propunerii delegațiunii sovietice.“

În raportul sus-menționat, paragraful 23 dă o definiție a teritoriului fiecăruia dintre statele semnatare ca fiind teritoriul aflat efectiv sub controlul statului respectiv.

#### Articolul II

„În consecință va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internațional, sub rezerva acordurilor în vigoare între părțile în conflict, statul care, cel dintâi, va fi comis una din acțiunile următoare:

1. Declarațiune de război unui alt stat;
2. Invaziune prin forțele sale armate, chiar fără declarație de război, a teritoriului unui alt stat;
3. Atac prin forțele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declarație de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor, unui alt stat;
4. Blocus naval al coastelor sau al porturilor unui alt stat;
5. Sprijin dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat, sau refuzul, cu toată cererea statului invadat de a lua, pe propriul său teritoriu, toate măsurile în puterea lui, pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor ori protecțiune.

#### Articolul III

---

<sup>1</sup> Convenția de definire a agresiunii, din 3 iulie 1933, a fost semnată la Londra de reprezentanții României, Estoniei, Letoniei, Poloniei, Turciei, U.R.S.S. și Afganistanului. Convenția de definire a agresiunii, din 4 iulie 1933, a fost semnată la Londra, de reprezentanții României, Cehoslovaciei, Turciei, Iugoslaviei și U.R.S.S.

Nici o considerațiune de ordin politic, militar, economic sau alta, nu va putea servi drept scuză sau de justificare a agresiunii prevăzută la articolul 2. (Ca exemplu a se vedea anexa)“.

Articolele IV și V se referă la ratificări.

Anexa la articolul III al Convenției referitoare la definirea agresiunii are următorul cuprins:

„Înaltele Părți Contractante, semnatare ale Convenției relative la definiția agresiunii,

Dornice, sub rezerva expresă a nu restrânge întru nimic aplicațiunea absolută a regulii pusă în art. 2 al zisei Convenții, de a da anumite indicațiuni de natură a determina agresorul,

Constată că nici un act de agresiune în sensul art. 2 al zisei Convențiuni nu va putea, între altele, să fie justificată de una din împrejurările următoare:

*A. Situația internă a unui Stat, de exemplu:*

structura sa politică, economică sau socială; greșelile atribuite administrației sale, tulburările provenind din greve, revoluțiuni, contrarevoluțiuni sau război civil.

*B. Purtarea internațională a unui Stat, de exemplu:*

violarea sau pericolul de violare a drepturilor sau intereselor materiale sau morale ale unui Stat străin sau ale supușilor săi, ruptura relațiilor diplomatice sau economice, măsuri de boicotaj economic sau financiar; diferendele relative la angajamentele economice, financiare sau altele față de Statele străine; incidentele de frontieră care nu intră în unul din cazurile de agresiune indicate la art. 2.

Înaltele Părți Contractante sunt pe de altă parte de acord a recunoaște că prezenta Convențiune nu va trebui niciodată să servească ca legitimare a violărilor drepturilor ginților care ar putea fi implicate în circumstanțele cuprinse în enumerarea de mai sus.“

Ce diferență este între aceste Tratatate și cel pe care dl Vaida a vrut să-l semneze odată cu Franța și Polonia, în 1932?

O diferență enormă:

a) Tratatul din 1932 era pe o durată de cinci ani;

cu alte cuvinte, după acea dată puteam risca o agresiune rusească.

Tratatul semnat de mine în 1933 este permanent.

b) Tratatul din 1932 răpea Pactului Briand-Kellogg întreaga sa substanță, prin faptul că recunoștea că acesta excludea doar războiul, iar nu și folosirea forței, în timp ce era necesar a avea un Tratat special de neagresiune care să pună forța pe același plan cu războiul.

Tratatul din 1933, semnat de un mare număr de state, stipulează că Pactul Kellogg exclude folosirea forței, chiar și în absența unei declarații de război.

El reprezintă, prin urmare, interpretarea internațională justă a Pactului Kellogg.

O asemenea interpretare ne poate fi folositoare în relațiile noastre cu alte state sau atunci când nu avem nici un fel de alte tratate în afară de pactul Kellogg.

În orice caz, în Tratatul din 1933, U.R.S.S. s-a angajat să nu folosească forța împotriva României sau să facă război cu ea.

c) În sfârșit, Tratatul pe care a vrut să-l semneze<sup>1</sup> dl Vaida în 1932 obliga România să recunoască „disputa existentă“, adică disputa basarabeană.

*Tratatele din 1933 nu numai că nu conțineau aceste cuvinte* – a căror simplă suprimare implica ideea că U.R.S.S. recunoscuse în prealabil Basarabia ca teritoriu românesc – dar aceste Tratate, bazate în mod expres pe rapoartele lui Politis, defineau teritoriul Înaltelor Părți Contractante ca fiind teritoriile aflate efectiv sub controlul lor.

Astfel, primului drept al României asupra Basarabiei, izvorât din votul Parlamentului basarabean (Sfatul Țării) pe care nu-l poate schimba nici o putere din lume, și celui de-al doilea drept, creat prin Tratatul semnat în octombrie 1920 de Franța, Italia, Anglia și Japonia, i s-a adăugat un al treilea drept izvorât din recunoașterea posesiunilor actuale ale României ca fiind teritoriu românesc.

În ceea ce privește Tratatul din 1920, am de făcut două comentarii: în proiectul supus de Marile Puteri în 1920, brațul Chilia al Dunării ne-a fost luat, iar U.R.S.S. i s-a acordat dreptul de apel în chestiunea basarabeană. În mai 1920, fiind numit de către mareșalul Averescu delegat la Conferința de pace, am negociat singur aceste două chestiuni la Londra. Prima a fost până la urmă reglementată prin Conferința dunăreană<sup>2</sup>. Cea de-a doua a încetat să existe atunci când s-a refuzat U.R.S.S. dreptul de apel la Societatea Națiunilor în problema suveranității României asupra Basarabiei și cea a frontierelor sale.

Acest refuz, scris de mine în textul ce poate fi găsit la Foreign Office în dosarul păstrat pe atunci de prietenul meu Allen Leeper, ne dădea, în sfârșit, Basarabia.

Dar în schimb Marile Puteri ne-ar fi dat, în locul Basarabiei, o dispută juridică la Geneva cu U.R.S.S.

Iar când, în octombrie 1920, Take Ionescu a primit textul original al Tratatului basarabean, conținând dreptul de apel al U.R.S.S. la Societatea Națiunilor, eu am fost acela care a luat inițiativa de a interveni pe lângă Foreign Office pentru a atrage atenția asupra greșelii care se făcuse. Foreign Office-ul i-a dat atunci lui Take Ionescu un al doilea proiect, cu amendamentele făcute de mine, în mai 1920, după negocierile pe care le-am avut – adică textul prin care se refuza U.R.S.S. dreptul de a face apel împotriva suveranității României asupra Basarabiei sau cu privire la problema frontierelor ei.

Acesta a fost textul care a fost semnat până la urmă.

Aș întreba acum, dacă se poate spune că eu sunt marioneta Rusiei în România?

Eu am fost acela care, printr-o imaginară obligație de a permite trecerea trupelor rusești prin România, am pus în pericol interesele Basarabiei?

Dimpotrivă, am reușit, opt luni mai târziu, să obțin includerea punctului de vedere românesc într-un Tratat propriu-zis cu U.R.S.S.

---

<sup>1</sup> Punctele de vedere diferite privind conținutul unui pact de neagresiune între România și U.R.S.S., ca și în legătură cu modalitățile de urmărire a negocierilor vizând împlinirea acestui obiectiv, au plasat într-un conflict ireconciliabil pe Nicolae Titulescu și Alexandru Vaida-Voevod. La 14 octombrie 1932, acesta din urmă și-a prezentat demisia din funcția de prim-ministru, căutând să tranșeze în favoarea sa conflictul cu diplomatul român. Carol al II-lea va accepta această demisie și va încredința mandatul de formare a noului guvern lui Iuliu Maniu, în noul Cabinet Nicolae Titulescu asumându-și funcția de ministru de Externe.

<sup>2</sup> La 23 iulie 1921, la Paris, reprezentanții Marii Britanii, Belgiei, Cehoslovaciei, Franței, Greciei, României, semnează Convenția privind Statutul Dunării; ulterior Convenția va fi semnată de Italia (31 iulie) și de Iugoslavia (23 septembrie).

Îmi pare rău că-l găsesc pe dl Vaida-Voevod, fostul meu prim-ministru, printre cei care vorbesc în defavoarea mea în legătură cu chestiunea rusească.

Nu dl Vaida-Voevod a fost cel care, în 1932, a trimis o telegramă dlui Cădere<sup>1</sup>, ministrul nostru la Varșovia, cerându-i să semneze Tratatul cu rușii și să accepte formularea, favorabilă Sovietelor, prin care Pactul, pe care să fie semnat, nu ar fi afectat nici o dispută trecută, prezentă sau viitoare?

Nu l-a informat oare dl Cădere pe dl Vaida, printr-o telegramă, cum că dl Litvinov îi spusese că, după semnarea Pactului de neagresiune, toate problemele în suspensie vor trebui să fie discutate într-un spirit amical între U.R.S.S. și România, ceea ce însemna, deci, că chestiunea basarabeană urma să fie examinată într-o Conferință specială?

Nu este oare scris negru pe alb în garanția dată de U.R.S.S. Franței în 1932 că Sovietele nu vor recurge la război pentru a reglementa chestiunea basarabeană și că își vor menține timp de trei luni oferta de a semna un Pact de neagresiune cu România *în condițiile propuse de dl Cădere*?

Nu am fost în măsură să vorbesc deschis în Parlament în 1932.

Pe atunci eram ministru al Afacerilor Străine și, potrivit tradiției, trebuia să-mi apăr subalternii.

Astăzi sunt persoană particulară, dar sunt, de asemenea, un om care este atacat constant în legătură cu chestiunea rusă de către partidul<sup>2</sup> dlui Vaida care, în 1932, a vrut să semneze un Pact de neagresiune cu U.R.S.S. în orice condiții; în vreme ce tocmai mie îmi datorează România suprimarea cuvintelor „*disputa existentă*” în Tratatul nostru cu U.R.S.S.

Adevărul istoric este că eu sunt cel care a apărut în modul cel mai activ Basarabia în discuțiile dintre România și U.R.S.S.

Reperкусиunile favorabile ale Convenției semnate la Londra la 3 și 4 iulie 1933 cu privire la definirea agresorului au fost atât de mari încât, în luna octombrie a aceluiași an, am fost în măsură să realizez încheierea provizorie a Pactului Balcanic bazat pe *statu quo*-ul teritorial. Semnarea finală a Pactului a avut loc la Atena la 9 februarie 1934.

De altfel, Turcia și Rusia Sovietică sunt legate printr-o înțelegere<sup>3</sup> care le împiedică să semneze Acorduri cu vecinii lor continentali sau maritimi fără consimțământul prealabil al celeilalte părți.

Drept consecință a Acordurilor de la Londra, am semnat un Pact de prietenie veșnică cu Turcia la 17 octombrie 1933. Însă Pactul Balcanic, care vizează menținerea *statu quo*-ului în Balcani, nu ar fi fost semnat niciodată de către Turcia fără asentimentul U.R.S.S.

Dacă, prin urmare, legal vorbind, Turcia este cea care garantează frontierele noastre balcanice, garantul moral este U.R.S.S., deoarece fără consimțământul ei Turcia nu ar fi fost în măsură să-și asume obligațiile ce derivă din Pactul Balcanic.

În aprilie 1934 i-am făcut o vizită oficială<sup>4</sup> președintelui Barthou, care a răspuns<sup>5</sup> venind în România în iunie 1934.

---

<sup>1</sup> Victor Cădere.

<sup>2</sup> La 29 martie 1935, aripa de dreapta a P.N.Ț., condusă de Al. Vaida-Voevod, s-a desprins și a format Frontul Românesc.

<sup>3</sup> Tratatul de prietenie și neutralitate între Turcia și U.R.S.S., semnat la Paris la 17 decembrie 1925.

<sup>4</sup> Vizita oficială a lui Nicolae Titulescu în Franța s-a desfășurat între 16 și 19 aprilie 1934.

<sup>5</sup> Vizita de răspuns a lui Jean-Louis Barthou s-a desfășurat între 20 și 23 iunie 1934.

Cu această ultimă ocazie, președintele Barthou<sup>1</sup> m-a informat că Franța intenționa să aranjeze admiterea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor.

În acest scop, el a cerut sprijin Miciei Înțelegeri.

El nu a făcut nici un secret din faptul că intrarea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor urma să fie preludiul la un Pact de asistență franco-rus și a cerut ca România să încheie un tratat similar cu U.R.S.S.

În afară de dl Barthou, președintele Doumergue<sup>2</sup> și membri autorizați ai Cartierului General Francez au făcut aceleași sugestii, fără a înceta să repete că un pact cu Rusia Sovietică va fi necesar în viitorul apropiat.

În iunie 1934, pe baza acestor apeluri din partea Franței, am obținut depline puteri<sup>3</sup> din partea Majestății Sale Regele Carol și a Guvernului român de a restabili relațiile diplomatice cu U.R.S.S.

Aceste relații au fost reluate la 9 iunie 1934.

În același timp cu Cehoslovacia<sup>4</sup>, eu i-am scris dlui Litvinov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe, în termenii următori:

„Am onoarea să vă aduc la cunoștință cele de mai jos:

La Conferința Miciei Înțelegeri de la Zagreb, la 22 ianuarie 1934, cei trei miniștri ai Afacerilor Străine au hotărât<sup>5</sup> între ei oportunitatea ca cele trei state ale Miciei Înțelegeri să reia relațiile diplomatice cu U.R.S.S., de îndată ce vor fi întrunite condițiile diplomatice și politice necesare.

În urma convorbirilor noastre cu dv., domnule comisar al poporului, de la începutul lunii iunie, *Consiliul Permanent al Miciei Înțelegeri* a constatat la Geneva că în prezent condițiile politice și diplomatice permit fiecăruia dintre statele membre ale Miciei Înțelegeri să acționeze la momentul potrivit conform rezoluției de la Zagreb.

Făță de cele de mai sus, sunt fericit să vă informez că, drept rezultat al convorbirilor noastre, Guvernul regal al României a hotărât să stabilească relații diplomatice normale cu Guvernul U.R.S.S. și să procedeze la numirea unui trimis extraordinar și ministru plenipotențiar.

Am ferma convingere că relațiile astfel stabilite vor rămâne pentru totdeauna normale și amicale și că țările noastre vor continua să colaboreze spre binele lor reciproc pentru menținerea păcii în lume.

Am onoarea să fiu etc.

(semnat) N. Titulescu“

Dl Litvinov a răspuns după cum urmează:

„Geneva, 9 iunie 1934

Excelență,

---

<sup>1</sup> Jean-Louis Barthou.

<sup>2</sup> Gaston Doumergue.

<sup>3</sup> Nicolae Titulescu a fost autorizat în acest sens de către Regele Carol al II-lea, la 7 iunie 1934.

<sup>4</sup> Cehoslovacia a stabilit relații diplomatice cu U.R.S.S. în aceeași zi cu România, la 9 iunie 1934.

<sup>5</sup> La propunerea lui Nicolae Titulescu, cea de a III-a sesiune ordinară a Consiliului Permanent al Miciei Înțelegeri, desfășurată la Zagreb, la 22–23 ianuarie 1934, adoptă hotărârea potrivit căreia cele trei state ale Miciei Înțelegeri vor relua relații normale cu U.R.S.S. „de îndată ce vor fi reunite condițiile diplomatice și politice impuse de interesele fiecăreia dintre cele trei țări“.



Sunt fericit să vă informez că, drept urmare a convorbirilor noastre, Guvernul U.R.S.S. a hotărât să stabilească relații diplomatice normale cu Guvernul Regatului România și să procedeze la numirea unui trimis extraordinar și ministru plenipotențiar.

Am ferma convingere că relațiile astfel stabilite vor rămâne pentru totdeauna normale și amicale și că țările noastre vor continua să colaboreze în avantajul lor reciproc pentru menținerea păcii în lume.

Am onoarea să fiu etc.

(semnat) M. Litvinov,  
Comisar al poporului  
pentru Afacerile Externe“

La 9 iunie 1934 a avut loc încă un schimb de note între dl Litvinov și mine. Voi cita doar câteva extrase din aceste scrisori:

„Prin scrisorile schimbate la 9 iunie 1934 s-au stabilit relații diplomatice normale între cele două țări ale noastre.

Pentru ca aceste relații să se poată dezvolta în mod normal în direcția unei apropieri mereu mai mari și a unei prietenii reale și trainice, am onoarea să confirm acordul nostru după cum urmează:

Guvernele celor două țări ale noastre își garantează în mod reciproc respectarea integrală și deplină a suveranității celeilalte părți și că ele se vor abține de la orice amestec, direct sau indirect, în afacerile interne și în dezvoltarea fiecăreia dintre țări, în special de la orice agitație, propagandă și orice fel de intervenție și că se vor abține să sprijine asemenea acțiuni.

Ele se angajează, de asemenea, să nu creeze, să sprijine sau să autorizeze pe teritoriul lor organizații al căror scop ar fi un atac armat împotriva celuiilalt stat, sau tentative de forță împotriva regimului politic sau social al acestuia, ori încurajarea unor acte de terorism, sau pregătirea de asemenea acțiuni împotriva reprezentanților oficiali ai acestora, precum și orice organizații care ar pretinde că reprezintă guvernul celuiilalt stat sau al oricărei părți a teritoriului celuiilalt stat.

De asemenea, ele se angajează să interzică recrutarea, precum și intrarea pe teritoriile lor și tranzitul prin teritoriile lor ale forțelor armate, armelor, munițiilor, echipamentului sau a oricărui material de război destinate unor asemenea organizații.

(semnat) M. Litvinov  
Comisar al poporului  
pentru Afacerile Externe“

Într-o scrisoare datată 9 iunie 1934, eu am acceptat obligații similare din partea României și am reprodus cuvânt cu cuvânt scrisoarea comisarului poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S.

Toată lumea își va aminti că, pe atunci, planul președintelui Barthou cuprindea încheierea a două acorduri cu U.R.S.S.

Primul dintre acestea, Pactul Oriental<sup>1</sup>, grupa Germania, U.R.S.S., Polonia și Cehoslovacia, ale căror obligații de neagresiune erau garantate de către Franța. Statele balcanice urmau să ia parte, de asemenea, la acest Acord.

---

<sup>1</sup> Eșecul Conferinței de dezarmare a determinat noi încercări de edificare a securității colective, pe baza unor pacte regionale. Pactul Oriental se înscrie în aceste preocupări. Având la bază concepția securității

Cel de al doilea, Pactul Mediteranean, cuprindea statele riverane ale Mediteranei.

Însă, oricât ar părea de ciudat, România era atât de complet uitată în acea vreme, încât nu era menționată nici în legătură cu Pactul Oriental, nici în legătură cu Pactul Mediteranean, a cărui încheiere era privită cu scepticism chiar din momentul conceperii sale.

Prim-ministrul României, dl G. Tătărescu, văzând că România nu este menționată în nici unul dintre Acordurile preconizate cu U.R.S.S., mi-a telegrafiat în cursul verii anului 1934 spre a mă informa despre impresia foarte rea produsă de această omisiune asupra opiniei publice românești, cerându-mi să semnez cel puțin Pactul de Asistență cu U.R.S.S. și cu Polonia, despre care fusese oarecum vorba în 1934.

Eu am răspuns că trebuia mai întâi de toate să ne străduim să participăm la Pactul Oriental. Dacă nu reușim, trebuie să încercăm să intrăm în Pactul Mediteranean, înainte de a recurge la acorduri limitate cu U.R.S.S.

Am întreprins, prin urmare, în cursul așa-numitei vacanțe de vară din 1934, acțiunile necesare pentru a obține acceptarea României ca parte la Pactul Oriental<sup>1</sup>.

La început am întâmpinat o rezistență puternică din partea Franței, însă aceasta a slăbit treptat și România a fost în cele din urmă acceptată din această țară ca parte la Pactul Oriental.

După ce la început a refuzat, dl Litvinov a fost și el până la urmă de acord cu aceasta.

Însă, în mod neașteptat, am întâmpinat rezistența categorică a Excelenței sale dl Beneš, președintele Republicii Cehoslovace, care era pe atunci ministru al Afacerilor Străine.

Între noi au avut loc lungi discuții diplomatice.

Președintele Beneš a acceptat în cele din urmă intrarea României în Pactul Oriental, dar la acea dată soarta Pactului fusese deja hotărâtă prin respingerea lui de către Germania.

Ca urmare a opoziției Germaniei, Franța și Cehoslovacia au trecut la încheierea unor Pacte de asistență cu U.R.S.S. Este adevărat că aceste pacte erau bilaterale, dar ele erau deschise spre aderarea tuturor părților interesate.

Deoarece s-a spus că eu am fost acela care, datorită puterii mele diabolice de convingere, am aruncat Franța în brațele Sovietelor, va trebui să elucidez și această chestiune, pe lângă cele care au fost arătate deja.

---

colective, Pactul Oriental s-a bucurat de sprijinul Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice. Împotrivirea Germaniei și Poloniei a făcut ca Pactul Oriental să eșueze.

<sup>1</sup> Un prilej deosebit îl va constitui vizita întreprinsă în România, între 20 și 23 iunie 1934, de către ministrul de Externe al Franței, Jean-Louis Barthou, care a oferit posibilitatea unui larg schimb de păreri în legătură cu Pactul Oriental și a exprimării interesului României pentru acest proiect. La 18 iulie 1934, Guvernul român a hotărât să participe la Pactul Oriental, Ministerul Afacerilor Străine al României comunicând oficial acest lucru Guvernului francez. În cazul în care cererea României ar fi fost respinsă, România intenționa să participe alături de Franța, U.R.S.S., Iugoslavia și alte țări la Pactul Mediteranean și, în cazul unui eșec al acestui proiect, să încheie un pact în trei, cu Polonia și Uniunea Sovietică, de garanție împotriva unui atac venind de la unul din semnatori. Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri a hotărât, cu ocazia sesiunii de la Geneva, din 13–14 septembrie 1934, să sprijine încheierea Pactului Oriental. La 26–27 noiembrie 1934, Nicolae Titulescu a avut mai multe convorbiri cu membri ai Guvernului francez, printre care Pierre Laval, Pierre Etienne Flandin, Edouard Herriot, Georges Mandel, în legătură cu Pactul Oriental.

La 29 martie<sup>1</sup> am sosit la Paris pentru a mă ocupa de unele chestiuni care nu aveau nici o legătură cu relațiile noastre cu U.R.S.S. Președintele Laval<sup>2</sup> îi înmânase deja ambasadorului U.R.S.S. textul Pactului de asistență franco-sovietic.

*Cum se poate spune că eu am determinat Franța să încheie un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., când președintele Barthou îmi menționase deja hotărârea Guvernului francez de a încheia un asemenea Pact după intrarea U.R.S.S. în Societatea Națiunilor și când guvernul dlui Laval înmânase U.R.S.S. proiectul de Pact, fără să mă înștiințeze de acest lucru?*

Nu încape nici o îndoială că pentru noi, românii, prietenia franco-sovietică constituie o garanție foarte prețioasă, întrucât orice gest de încredere, ajutor, sau chiar de simplă considerațiune al U.R.S.S. față de Franța, este în avantajul nostru.

Nu cred că trădez încrederea președintelui Laval dacă voi arăta motivele pentru care el s-a hotărât să semneze un Pact cu U.R.S.S.

În plus, el însuși le arată în orice ocazie și cu absolută sinceritate.

Primul motiv al semnării de către Franța a Pactului de asistență cu U.R.S.S. este că, pentru dl Laval, Pactul este o moștenire lăsată de guvernele Herriot<sup>3</sup>, Paul-Boncour<sup>4</sup> și Doumergue<sup>5</sup>, care l-au avut pe președintele Barthou ca ministru al Afacerilor Străine.

Cel de al doilea motiv este că un Pact de acest fel reprezintă o asigurare pentru statele Micii Întelegeri, în ceea ce privește relațiile lor cu U.R.S.S.

Cel de-al treilea motiv este că Pactul franco-sovietic nu impune Franței nici un fel de obligații noi, întrucât ea este deja obligată să vină în ajutorul Cehoslovaciei, dacă aceasta ar fi atacată de Germania.

Pe de altă parte, Pactul îi oferă Franței o securitate sporită, căci U.R.S.S. nu-și mai păstrează libertatea de acțiune în privința Germaniei.

În mai 1935, Franța a semnat Pactul de asistență mutuală cu U.R.S.S.<sup>6</sup>

În luna iunie a aceluiași an, Cehoslovacia a semnat un Pact similar.<sup>7</sup>

La 12 iulie 1935, Majestatea Sa Regele Carol II și Guvernul Tătărescu m-au autorizat să semnez un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S. în numele României.

La 14 iulie, Guvernul Tătărescu a confirmat în scris aceste depline puteri.

Contrar părerii unora, consimțământul Poloniei nu este necesar pentru încheierea unui tratat cu U.R.S.S.

Acest lucru este arătat de textul articolului 5 din Tratatul polono-român din 15 ianuarie 1931, care spune:

*„Articolul 5. – Nici una dintre Înaltele părți Contractante nu va putea încheia o alianță cu o terță Putere, fără a fi consultat în prealabil cealaltă Parte. Se exceptează de la această condiție alianțele făcute în vederea menținerii Tratatelor deja semnate atât de către România, cât și de către Polonia“.*

Aș dori să remarc că:

a) Un Pact de asistență mutuală în cadrul Societății Națiunilor nu constituie o alianță, deoarece este deschis spre aderarea tuturor părților interesate. De pildă, pactele

<sup>1</sup> 29 martie 1935.

<sup>2</sup> Pierre Laval.

<sup>3</sup> 3 iunie–14 decembrie 1932.

<sup>4</sup> 18 decembrie 1932–28 ianuarie 1933.

<sup>5</sup> 9 februarie–8 noiembrie 1934.

<sup>6</sup> 2 mai 1935.

<sup>7</sup> 16 mai 1935

încheiate cu U.R.S.S. de către Franța, Cehoslovacia și, posibil, de către noi vor fi deschise spre aderare Poloniei și Germaniei.

b) Textul Tratatului nostru cu Polonia nu menționează consimțământul, ci consultarea.

c) *Articolul 5 al Tratatului polono-român adaugă: „Se exceptează de la această condiție alianțele făcute în vederea menținerii Tratatelor deja semnate, atât de către România, cât și de către Polonia“.*

De fapt, Pactul de asistență dintre România și U.R.S.S. are drept scop menținerea frontierelor fixate prin Tratatul de la Trianon<sup>1</sup>, Saint-Germain<sup>2</sup> și Neuilly<sup>3</sup>, semnate atât de Polonia, cât și de România, după cum avem un Tratat semnat de România și de Polonia<sup>4</sup> cu privire la Basarabia.

Deoarece Franța a amânat ratificarea Pactului franco-rus, iar România a cerut ca ea să acționeze după Franța – clauză ce a fost acordată de U.R.S.S. Cehoslovaciei – dl Litvinov a refuzat să negocieze un Pact de asistență mutuală între România și U.R.S.S. până când Franța nu va ratifica Tratatul franco-rus.

Doresc să se remarce că, discutând aceste chestiuni, nu am intenția să sugerez că vreun stat dorește să încalce pacea.

Totuși, ar fi o prostie să nu se prevadă posibilitatea unui viitor război și să nu se studieze toate eventualitățile în legătură cu el.

Ar fi prea minunat să putem crede că Tratatul de Pace din 1919 și 1920 au pus capăt pentru totdeauna războiului.

Paginile care urmează trebuie citite numai în acest sens.

Rezistența U.R.S.S. a continuat și după ratificarea dată de Franța în martie 1936.

Este o iluzie să crezi că România poate obține cu ușurință un Pact de asistență cu U.R.S.S.

Abia la 21 iulie 1936 dl Litvinov a fost de acord să examineze în ce condiții s-ar putea elabora un Pact de asistență mutuală între România și U.R.S.S. De altfel, el a făcut aceasta cu titlu personal, fără să angajeze în nici un fel Guvernul U.R.S.S., deși se înțelegea că negocierile oficiale vor începe la Geneva în septembrie 1936.

La 29 august 1936, am încetat să fiu ministru al Afacerilor Străine.

---

<sup>1</sup> Tratatul de Pace de la Trianon între Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte, a fost semnat la 4 iunie 1920. Tratatul stabilea frontierele Ungariei cu România, Regatul sârbo-croato-sloven și Cehoslovacia. Primea consacrare pe plan internațional unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. Tratatul a intrat în vigoare la 26 iulie 1921.

<sup>2</sup> Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye a fost încheiat la 10 septembrie 1919 între Puterile Aliate și Asociate și Austria. Tratatul consfințea dezmembrarea Imperiului austro-ungar, crearea unor noi state naționale – Austria, Cehoslovacia și Ungaria – unirea unor părți din fostul Imperiu austro-ungar locuite de români, italieni, slavi, la statele cărora le aparținuseră de drept: România, Italia, Iugoslavia, Polonia. Austria renunța în favoarea României la toate drepturile și titlurile asupra părții fostului ducat al Bucovinei (art. 59). A intrat în vigoare pentru România la 4 septembrie 1920, dată la care guvernul român a depus la Paris instrumentele de ratificare.

<sup>3</sup> Tratatul de la Neuilly-sur-Seine a fost încheiat la 27 noiembrie 1919 între Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Bulgaria, pe de altă parte. Tratatul stabilea frontierele Bulgariei cu statul sârbo-croato-sloven, cu Grecia și România (așa cum era la 1 august 1914). Pentru România a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când Guvernul român a depus la Paris instrumentele de ratificare.

<sup>4</sup> Prin Protocolul A al Convenției de alianță defensivă româno-polonă, semnată la 3 martie 1921, la București, se definesc granițele răsăritene ale celor două țări, conform Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920 și preliminarilor păcii semnate la 11 octombrie 1920 între Polonia și Uniunea Sovietică.

De atunci, România nu a mai făcut progrese spre această țintă, ci, mai degrabă, s-a îndepărtat de ea.

Presa a devenit foarte agitată în legătură cu întâlnirea mea cu dl Litvinov de la Talloires<sup>1</sup>. Ce nu s-a spus?

În definitiv, eu sunt un om liber și am dreptul să mă întâlnesc cu cine vreau și unde vreau.

S-a vorbit despre o a doua întâlnire la Joachimow, însă aceasta a fost o invenție perfidă, deoarece întâlnirea nu a avut loc niciodată.

Am spus că voi face public totul.

Ceea ce fac acum.

Dacă ceea ce declar nu este corect, voi cere Guvernului de la Moscova să aibă bunătatea să spună aceasta.

La Talloires am luat dejunul cu dl Litvinov. Chiar înainte de începerea dejunului, el m-a întrebat: „Credeți că Basarabia aparține României?”.

Am fost atât de surprins când l-am auzit pe dl Litvinov menționând Basarabia, căci în ultimii cinci ani el nu rostise numele ei, încât am răspuns: „Da, dar de ce întrebați?”

Dl Litvinov a răspuns: „Pentru că succesorul dv. este de altă părere. El mi-a cerut o recunoaștere *de jure* a Basarabiei”.

În acel moment am simțit o amărăciune îngrozitoare.

Cum adică, oare votul dat de Parlamentul basarabean (Sfatul Țării) nu a însemnat nimic?

Oare semnarea Tratatului din 1920, prin care Anglia, Franța, Italia și Japonia recunoșteau deplina suveranitate a României asupra Basarabiei în urma unirii acesteia cu Patria-mamă, nu însemna nici ea nimic?

Și oare definiția teritoriului, derivând din Convenția cu privire la definirea agresiunii, semnată la Londra în 1933, și potrivit căreia putem considera drept teritoriu românesc întregul teritoriu actual aflat sub controlul efectiv al României, era, de asemenea, lipsită de sens?

Este oare posibil să admitem, chiar și pentru o clipă, că prin gestul său din mai 1937 România să fi creat, între 1918 și 1937, un mare hiatus internațional?

Unele teritorii sunt protejate împotriva agresiunii și revizuirii ca, de pildă, Alsacia și Lorena, prin Tratatul de la Locarno.

Alte teritorii, cum ar fi Transilvania, sunt protejate numai împotriva agresiunii, deoarece, pentru unele dintre ele – veți vedea că eu nu împărtășesc acest punct de vedere – există o posibilitate de revizuire în baza Tratatelor de Pace.

În acest caz, U.R.S.S. a renunțat la agresiune și, întrucât de atunci ea are o politică anti-revizionistă, se poate considera, cel puțin pentru prezent, că ea a renunțat, de asemenea, la revizuire. Iar în ciuda tuturor acestor lucruri, să cerem noi, în 1937, recunoașterea *de jure* a Basarabiei?

---

<sup>1</sup> Întâlnirea de la Talloires (orașel în Franța, în apropiere de granița franco-elvețiană) a avut loc, după toate probabilitățile (prin coroborarea tuturor datelor), la 29 mai 1937. O relatare pe larg a acestei întâlniri se află în Raportul asupra relațiilor româno-sovietice adresat de către Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea la 9 martie 1940.

Pe ce și-a bazat Take Ionescu acțiunea sa din 1921, când și-a retras delegația de la Varșovia pentru că U.R.S.S. a ridicat chestiunea Basarabiei? Pe nimic mai mult decât pe autodeterminarea din 1918 și Tratatul din 1920.

Pe ce și-a bazat acțiunea Ion I.C. Brătianu, când și-a retras delegația de la Conferința de la Viena în momentul când U.R.S.S. a ridicat chestiunea Basarabiei? Pe nimic mai mult decât pe autodeterminarea din 1918 și Tratatul din 1920.

Pe ce s-a bazat propria mea acțiune atunci când, în 1932, sacrificându-mi întreaga carieră, am demisionat din postul de ministru la Londra, dat fiind că România era pe punctul de a accepta cererea U.R.S.S. de a se menționa „disputa existentă” în Tratat? Pe nimic mai mult decât pe autodeterminarea din 1918 și pe Tratatul din 1920.

Astăzi, când, pe lângă aceste două titluri, avem și definiția teritoriului oferită de Convenția din 1933 și când, în ceea ce privește U.R.S.S., prin teritoriu românesc se înțelege tot ceea ce posedă în prezent România, să cerem noi de la U.R.S.S. o recunoaștere *de jure* a Basarabiei?

Dar dl V. Antonescu a cerut și altor miniștri de Externe să intervină în aceeași direcție.

Nu știu dacă ei au făcut acest lucru.

De câte ori nu le-am spus celor care, în România, ridicau problema nerecunoașterii Basarabiei de către U.R.S.S.: „Voi puneți arme în mâna rușilor, deoarece ei vor putea spune că interpretarea mea este personală, în măsura în care români de vază văd situația în mod diferit”.

La Talloires, dl Litvinov a continuat, spunându-mi ceea ce i-a spus dlui V. Antonescu: „*Rețin faptul că dv. nu considerați că Basarabia este românească și vă rog să rețineți că nici nu va fi vreodată. Politica dv. nu este cea a lui Titulescu. Dv. v-ați aruncat în brațele Poloniei, iar Germania este în spatele ei. Nu intenționez să ridic chestiunea basarabească atâta timp cât România nu se situează împotriva U.R.S.S. Dar acum, când constat că vă îndreptați contra noastră, noi nu putem lăsa în mâinile dv. atu- ul pe care îl reprezintă Basarabia în eventualitatea unui război, atu pe care l-ați putea folosi împotriva U.R.S.S.*”

În continuarea conversației, dl Litvinov mi-a spus că l-a întrebat pe dl Antonescu ce îi oferă în schimbul unei recunoașteri *de jure*.

Un Pact de asistență?

Potrivit declarației sale făcute în fața Parlamentului român, dl Antonescu a răspuns: „Nu, nu vă pot da un Pact de asistență, deoarece opinia publică românească se opune acestui lucru, dar vă pot oferi un pact de prietenie”.

Dl Litvinov l-a mai întrebat pe dl Antonescu: „*Dacă aceasta este situația, de ce i-a dat Guvernul dv., și în special dv., depline puteri dlui Titulescu pentru a semna un Pact de asistență cu U.R.S.S.?*”

I-am cerut dlui Litvinov să-și modifice părerile. În România lucrurile nu stau așa cum crede el

Toate eforturile mele au fost zadarnice. Dl Litvinov a rămas ferm.

*Din cele de mai sus nu trebuie să se creadă că eu consider că drepturile noastre cu privire la Basarabia au fost reduse în vreun fel.*

*Nici o eroare, oricât de gravă, făcută de un ministru al Afacerilor Străine nu poate lipsi o țară de drepturile ei ancestrale. Dacă, drept urmare a intervenției nefericite*

*a dlui V. Antonescu, U.R.S.S. ridică chestiunea Basarabiei, eu voi fi în primele rânduri ale acelor care vor apăra drepturile țării noastre asupra acestei provincii.*

*Cu toate acestea nu este mai puțin adevărat că, acolo unde avem o situație clară, noi am creat o nouă complicație.*

*Eforturile noastre trebuie să fie consacrate în exclusivitate depășirii dificultăților prezente și viitoare, iar nu reparării unei situații deja statornicite pe care un ministru al Afacerilor Străine s-a apucat să o strice.*

Și de ce toate acestea? Pentru a putea spune: „Titulescu nu a obținut Basarabia. Eu sunt cel care v-o aduc“.

Nu doresc să mai pierd timpul cu asemenea considerațiuni.

De aceea, memorabila zi de 28 mai 1937, când niște politicieni de-ai noștri m-au atacat în ziarele lor, a fost una din cele mai triste zile din cariera mea politică.

De fapt, chiar dacă dl V. Antonescu ar fi reușit în încercarea sa, el ar fi abandonat terenul pe care toți predecesorii săi își clădiseră poziția.

El a dorit să obțină Basarabia din partea U.R.S.S.

Această idee este una dintre cele mai periculoase: drepturile noastre asupra Basarabiei nu pot depinde de dispoziția U.R.S.S. față de noi.

Noi deținem Basarabia în virtutea drepturilor noastre istorice care datează de două mii de ani. Inițial, ea a fost înstrăinată și dată rușilor de către vechea Turcie. O parte din ea ne-a fost redată<sup>1</sup> în 1856. În 1878, Rusia, cu consimțământul Marilor Puteri, a luat înapoi de la noi trei județe.

Astăzi există o bază juridică în cinci puncte pentru justificarea drepturilor noastre asupra Basarabiei:

În primul rând, principiul naționalităților, Basarabia având o mare majoritate de români;

În al doilea rând, votul Parlamentului basarabean (Sfatul Țării) sub regimul sovietic, vot pe care nimeni nu-l poate schimba;

În al treilea rând, Tratatul din 1920 cu Marile Puteri;

În al patrulea rând, Convenția semnată la Londra în iulie 1933, care dă o definiție a teritoriului românesc.

În al cincilea rând, când România a devenit membră a Societății Națiunilor, ea avea deja Basarabia, ca rezultat al votului Parlamentului basarabean (Sfatul Țării), înainte de a fi semnat unele dintre Tratatul de Pace. Ea o deținea, de asemenea, în conformitate cu Tratatul semnat de Marile Puteri în 1920, înainte de a fi semnate alte Tratatul de Pace.

În plus, potrivit dreptului internațional, atunci când U.R.S.S. a devenit membră a Societății Națiunilor, ea a fost admisă cu teritoriile ei existente, care nu includeau Basarabia, în privința căreia ea nu a formulat nici o rezervă.

Tocmai în aceste împrejurări și ținând cont de teritoriile pe care le dețineau atunci când au devenit membre ale Societății, România și U.R.S.S. au fost recunoscute *de jure* de către comunitatea statelor ca subiecte de drept internațional.

Am arătat cum trebuie văzută această chestiune de către România. Ea constituie cea mai puternică linie de apărare în cazul contestării drepturilor noastre asupra Basarabiei și trebuie să fie adoptată de români, dacă ei nu au făcut deja acest lucru.

---

<sup>1</sup> Tratatul de pace de la Paris, încheiat la 30 martie 1856, restituia Moldovei Delta Dunării și sudul Basarabiei (județele Cahul, Bolgrad și Ismail), smulse acesteia prin Tratatul de pace de la București din 1812.

Trebuie menționat că discuția mea cu dl Litvinov a avut loc după convorbirile acestuia cu dl Antonescu care, de fapt, a plecat de la Geneva spre Paris, în seara de 28 mai 1937.

Este de prisos să adaug că nu a fost nimeni de față în timpul convorbirii mele cu dl Litvinov, iar cei care au publicat în presă că ministrul Antoniadă a fost rechemat pentru că a fost la Talloires au mințit pur și simplu.

După lichidarea incidentului de la Talloires, sunt sigur că, dacă rămâneam ministru al Afacerilor Străine, aş fi încheiat cu U.R.S.S. un tratat care să țină seama pe deplin de interesele României.

Mă tem că prilejul pe care l-am avut s-ar putea să nu se mai prezinte.

Dacă așa stau lucrurile, România va fi izolată și poate fi invadată de către U.R.S.S., sub pretextul juridic și unilateral al așa-numitelor obligații decurgând din articolul 16 al Pactului Societății Națiunilor.

*Repet că nu m-am angajat niciodată să permit trecerea trupelor rusești prin România.*

*Dimpotrivă, sunt în măsură să afirm – și cer Guvernului de la Moscova să dezmință declarația mea dacă ea nu este o expresie a adevărului – că, dacă aş fi semnat vreodată un Pact de asistență între România și U.R.S.S., el ar fi cuprins trei clauze:*

*În primul rând, Pactul s-ar aplica numai dacă inamicul s-ar afla pe teritoriul național;*

*În al doilea rând, Guvernul U.R.S.S. recunoaște că, potrivit acestor diferite obligații de asistență, trupele sovietice nu pot trece niciodată Nistrul fără o cerere formală a Guvernului regal român în acest sens, iar Guvernul regal român recunoaște, de asemenea, că trupele române nu pot trece niciodată Nistrul în U.R.S.S. fără o cerere formală din partea Guvernului acestei țări.*

*În al treilea rând, la cererea Guvernului regal român, trupele sovietice trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul românesc la est de Nistru și, de asemenea, la cererea Guvernului U.R.S.S., trupele române trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul U.R.S.S. la vest de Nistru.*

Prin urmare, eu, despre care s-a spus că m-am angajat să permit libera trecere prin teritoriul românesc a armatelor rusești, sunt în realitate cel care am împiedicat această trecere, chiar în eventualitatea punerii în aplicare a articolului 16 al Pactului.

Așa cum înțeleg eu Pactul de asistență mutuală cu U.R.S.S., noi am fi cerut asistență trupelor sovietice numai în caz că ar fi fost în joc interesele românești și numai atunci când inamicul s-ar fi aflat deja pe teritoriul României. Altminteri, în absența unei cereri formale din partea noastră, Nistrul ar constitui nu o frontieră, ci o veritabilă barieră.

Se va spune însă: „Dar și România era, de asemenea, obligată să acorde ajutor U.R.S.S.“. Da, dar după toate probabilitățile, *în actuala situație politică*, calea din Germania spre U.R.S.S. duce prin Cehoslovacia și România.

În orice caz, noi am fi avut întotdeauna avantajul obligației de asistență.

În sfârșit, am mers atât de departe în apărarea intereselor țării mele, încât am prevăzut obligația de a evacua Basarabia în caz că ar trebui să cerem ajutorul U.R.S.S.

Repet, aceste trei clauze ar fi fost înglobate în Pactul de asistență mutuală cu U.R.S.S.

Cum este posibil ca România să nu-și dea seama că Pactul de asistență cu U.R.S.S. răspunde uneia dintre nevoile ei cele mai vitale?



M-am ocupat de ipoteza că România ar fi atacată de U.R.S.S. și am ajuns la concluzia că, în afară de Polonia, care ar putea fi și ea victima unei agresiuni rusești, nu există nici un stat care ar lupta cu U.R.S.S., pentru singurul scop de a proteja interese pur românești.

Să revenim la ipoteza unei agresiuni germane împotriva U.R.S.S. prin Statele baltice sau prin Cehoslovacia.

Agresiunea prin Statele baltice este foarte improbabilă, dar, chiar dacă ea ar avea loc, este foarte probabil ca U.R.S.S. să ceară Cehoslovaciei și României să rămână neutre, în primul rând pentru că neutralitatea noastră i-ar fi mai utilă, iar în al doilea rând pentru că nu ar fi în interesul ei să fie pusă în situația de a lupta cu Germania pe două fronturi.

Rămâne ipoteza cea mai probabilă în actuala situație politică: cea a unui atac german împotriva U.R.S.S. prin Cehoslovacia.

Oricine crede că Germania s-ar opri la frontierele ceho-române nu cunoaște realitățile politice.

Germania are nevoie de petrolul românesc pentru a-și trimite diviziile motorizate în Ucraina și are, de asemenea, nevoie de cerealele noastre pentru a-și hrăni populația.

Se poate spune însă: „Nu am putea oare vinde aceste mărfuri Germaniei și totuși să rămânem neutri?”

Dacă Rusia ar constata că noi acționăm în acest fel, fiind preocupată să împiedice căderea petrolului românesc în mâinile germanilor și fiind aliată Cehoslovaciei și Franței, ea ar împiedica asemenea tranzacții prin folosirea forței la nevoie.

De fapt, este foarte probabil ca evenimentele să ia tocmai acest curs, fie că suntem aliați cu U.R.S.S., fie că nu.

Totuși, dacă nu avem un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., armatele sovietice, sub pretextul apărării Cehoslovaciei, vor intra în România când și cum le va place – adică în chip de dușman – și vor ocupa terenurile petrolifere românești.

Din contră, dacă am avea un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., armatele sovietice ar putea intra pe teritoriul românesc numai cum și când România ar dori acest lucru, adică în calitate de aliat.

Mai mult, U.R.S.S. ar fi obligată să părăsească teritoriul românesc de îndată ce i-am cere-o și să se retragă la est de Nistru. Aceasta este o obligație foarte importantă, întrucât U.R.S.S. își face un punct de onoare din respectarea cuvântului dat.

Pactul nostru de asistență mutuală cu U.R.S.S. ar fi cu siguranță îndeplinit pentru că ar fi bazat pe interese comune.

Majoritatea opiniei publice din România este în favoarea unor relații prietenești cu Franța și Cehoslovacia.

Nu trebuie să uităm că aceste două țări sunt, la rândul lor, aliate cu U.R.S.S.

Nu are nici un sens să declarăm că suntem amicii Franței și Cehoslovaciei dacă rămânem dușmanii U.R.S.S.

Dacă nu devenim aliații U.R.S.S., vom fi victima sugestiilor pe care aliații noștri le vor face U.R.S.S., conform propriilor lor interese.

*Ori rupem pe față orice legătură cu Franța și Cehoslovacia și căutăm alte alianțe, dacă este posibil, pentru a continua actuala noastră politică față de Soviete, ori încheiem un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., pentru a culege beneficiile alianțelor noastre cu Franța și Cehoslovacia.*

Îmi iau toată răspunderea pentru următoarea declarație: „Am fost, sunt și voi rămâne întotdeauna în favoarea unui Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., atâta timp cât această țară duce politica de pace și prietenie între națiuni pe care a practicat-o în ultimii ani“.

România are nevoie de un asemenea Pact, fie că Germania pornește un război contra U.R.S.S., fie că ajunge la un acord cu ea.

Mai mult, Pactul cu România va trebui făcut la timpul potrivit; altminteri apropierea ruso-germană va avea loc fără noi și împotriva noastră, așa cum am arătat.

Apropierea ruso-germană trebuie, prin urmare, să ne găsească deja aliați cu U.R.S.S.

Trebuie să ne amintim învățămintele trecutului cu privire la relațiile ruso-germane.

Eu consider prietenia franco-rusă drept o axiomă. Consecința ei inevitabilă este o prietenie ruso-română.

Dar cum s-a născut în trecut această prietenie franco-rusă?

Politica lui Bismarck consta în a menține constant cele mai bune relații posibile între Germania și Rusia.

Franța republicană de dinainte de război nu a fost în stare să încheie o alianță cu Rusia țaristă decât strecurându-se prin fisura produsă de greșeala Germaniei de a nu fi reînnoit Tratatul de reasigurare.

Tratatul de la Rapallo a reînnoit tradiția politicii lui Bismarck.

Numai prin fisura produsă de Germania în anii din urmă, ca urmare a ostilității ei față de U.R.S.S., a reușit actuala Franță democratică să se strecoare din nou în 1935 pentru a încheia o alianță cu Rusia Sovietică.

Se afirmă astăzi că diferența dintre ideologii împiedică o apropiere între Germania și U.R.S.S. Este adevărat, dar cât timp va dura acest obstacol? Nimeni nu știe. În orice caz, nu poate dura o veșnicie.

Principalul lucru pentru România este de a încheia Pactul de asistență mutuală cu U.R.S.S. înainte de a se produce o apropiere între aceasta și Germania.

După o asemenea apropiere, U.R.S.S. ar considera inutil un Pact de asistență mutuală cu România.

*Acord acestor cuvinte întreaga gravitate pe care judecata mea politică a putut-o câștiga în decurs de aproape 20 de ani.*

Și acum ajung la o chestiune importantă, care știu că preocupă în mod serios opinia publică din România: un Pact de asistență mutuală nu ar da un nou impuls comunismului din România?

Înainte de toate, să fim clari: politica internă și politica externă au, fiecare, metodele lor diferite.

Eu nu sunt nici comunist, nici nazist sau fascist și cred că România poate ieși victorioasă din actualele ei dificultăți numai dacă menține o distanță absolut egală față de doctrinele de extremă stângă și de extremă dreaptă.

Închisoarea în interiorul țării pentru toți extremiștii, fără deosebire, și întinderea unei mâini prietenești în afara frontierelor lor nu sunt incompatibile atunci când este vorba de politică.

Ordinea internă este menținută prin măsuri guvernamentale luate în conformitate cu ideile politice ale celor la putere.

Politica externă, însă, este dusă pe baza intereselor internaționale comune, oricare ar fi regimul intern adoptat de țara respectivă.

Libertate pentru noi, libertate pentru toți, dar în limita frontierelor fiecărei țări.

François I, regele Franței, a dat exemplul unei asemenea politici, atunci când s-a aliat cu turcii.

Cu orice prilej, Rusia a găsit România alături de ea.

Prietenia ruso-română își are rădăcinile în istorie.

Astăzi, ea a devenit Chestiunea Titulescu.

A spune că acest îndelungat proces istoric este datorat influenței unui singur om este o mare onoare pe care, însă, mă simt obligat să o declin.

Dar a spune că, lucrând așa cum am făcut-o, am urmat preceptele istoriei noastre naționale, este o onoare pe care mi-o revendic.

## GERMANIA

Relațiile dintre România și Germania sunt de importanță vitală. Situația sa geografică i-a creat României doi factori politici de care trebuie să țină seama: Rusia și Germania.

Conducătorii politicii noastre externe trebuie să împiedice situația în care națiunea română ar deveni o țintă pentru Germania sau Rusia.

România trebuie să fie în egală măsură preocupată de prietenia cu Rusia, ca și de cea cu Germania. Dacă nu le poate avea pe amândouă, țara noastră se va găsi într-o situație mai puțin favorabilă, întrucât România ar putea deveni câmpul de luptă în cadrul unui conflict ruso-german.

Chiar dacă ar dori, România nu ar putea rămâne neutră într-un asemenea conflict. În cele din urmă, ea ar trebui să devină aliatul aceleia dintre cele două mari puteri care ar accepta prietenia ei și i-ar garanta oficial frontierele la încheierea unui viitor război.

Ar fi o iluzie extrem de periculoasă să se creadă că armatele germane, odată intrate în război la frontiera Europei Centrale sau Răsăritene, s-ar opri la granițele României, dacă noi am păstra tăcerea sau am fi foarte docili.

România își datorează măreția sa acțiunii, iar nu lipsei de acțiune. România de azi poate fi apărută numai prin acțiune, iar nu prin lipsă de acțiune.

Da, prietenia cu Germania este un imperativ pentru noi.

Ce am făcut noi pentru a ne asigura această prietenie? Ce rămâne a fi făcut?

Poate că menționez un fapt de mică importanță, dar la începuturile vieții mele politice am simțit că prietenia cu Germania îi este necesară României.

În 1918, împreună cu Take Ionescu și mulți alții, m-am opus unei păci separate, care ne-a adus Tratatul de la București, semnat la 7 mai 1918, tratat care spune multe celor care doresc să știe ce înseamnă pacea atunci când este dictată<sup>1</sup> de alții.

În luna iunie a aceluiași an, 1918, Take Ionescu și cu mine eram considerați indezirabili de către Germania și ni se cerea să părăsim țara.<sup>2</sup>

Sunt profund mișcat când mă gândesc că sunt singurul supraviețuitor dintre miniștrii politici ai guvernului de la Iași, din perioada cea mai tragică a războiului nostru

---

<sup>1</sup> La 7 mai 1918, tratativele dintre România și Puterile Centrale se încheie prin semnarea unui „tratat” de pace („Pacea de la București”), care prevedea condiții din cele mai grele. România pierdea Dobrogea, teritorii din Carpați (131 sate și comune cu 724.957 locuitori și cu o suprafață de 5.600km<sup>2</sup>); ni s-a impus demobilizarea armatei române; monopolul german asupra comerțului cu cereale românești și asupra exploatării și prelucrării lemnului; controlul german asupra navigației pe Dunăre; trecerea șantierelor navale românești în proprietatea statului german; monopolul german absolut asupra exploatării petrolului pe o perioadă de 90 de ani etc. Concomitent s-au semnat încă 23 de documente ce desăvârșesc opera de subordonare și exploatare a României realizată de „Tratatul de pace”. Din partea Guvernului român documentul a fost semnat de prim-ministrul, Alexandru Marghiloman, ministrul Afacerilor Străine, Constantin C. Arion, de miniștrii plenipotențieri Mihail N. Burghiele și Ion N. Papiniu. „Pacea” de la București va întâmpina o puternică împotrivire din partea întregului popor român; de altfel, ea nu va fi sancționată de către rege, cu toate presiunile Puterilor Centrale și promisiunile lor.

<sup>2</sup> Nicolae Titulescu părăsește România, cu direcția Paris, unde va acționa în favoarea cauzei naționale, fiind ales în Consiliul Național pentru Unitatea Românilor (creat la 20 septembrie/3 octombrie 1918).

național: perioada retragerii noastre, urmată de victoriile de la Mărăști<sup>1</sup> și Mărășești<sup>2</sup>, iar apoi de abandonarea noastră de către Vechea Rusie; perioada Armistițiului<sup>3</sup> și a Păcii separate.

Dl Victor Antonescu, căruia i-am urmat la Ministerul de Finanțe, a devenit ministru la Paris, iar dr. Angelescu – ministru la Washington.

Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Vintilă Brătianu, Costinescu<sup>4</sup>, Moțun<sup>5</sup>, Delavrancea<sup>6</sup>, Mârzescu<sup>7</sup>, Pherekide<sup>8</sup>, Grecianu<sup>9</sup>, Mihai Cantacuzino, Duca – pe scurt, toți cei care au trăit ultimele momente ale războiului nostru național – au luat unul după altul drumul către odihna eternă și binemeritată, pe care i-a precedat Nicolae Filipescu.

De îndată ce au fost semnate Tratatul de Pace de la Paris, am încercat să cultiv prietenia cu Germania pentru că, unitatea noastră națională fiind un fapt împlinit, nu aveam nici o nemulțumire directă față de Germania.

În mod indirect, sprijinul permanent dat de Germania Ungariei revizioniste a atenuat oarecum dorința noastră de amicitie.

Totuși, nu am avut suficiente posibilități de colaborare cu reprezentanții germani.

Numai când Germania a devenit membră a Societății Națiunilor<sup>10</sup> în 1926 și când România a fost aleasă membră a Consiliului Societății Națiunilor în același an, numai când ne-am putut întâlni în cadrul acelei Societăți a Națiunilor care este astăzi obiectul atâtor critici, am avut posibilitatea de a colabora cu Germania.

M-am folosit de această situație și am devenit în scurt timp un bun prieten al lui Stresemann.

Departa de mine gândul de a mă amesteca în politica internă a Germaniei. Acesta ar fi mijlocul cel mai sigur de a-mi rata scopul.

Cu Stresemann am avut o colaborare foarte normală și foarte strânsă. Ne întâlneam cel puțin de patru ori pe an, timp de o săptămână, de fiecare dată când se întrunea Consiliul Societății Națiunilor și timp de o lună în perioadele Adunării, fără a mai menționa Conferința de la Haga<sup>11</sup> din august 1929. Pot spune că impresia pe care am păstrat-o despre colaborarea foarte amicală pe care am avut-o cu Stresemann din 1926 și până în momentul morții sale în 1929 este că, fără a declara aceasta în mod public, Stresemann nutrea, în domeniul politicii externe, o dorință formidabilă pentru gloria și expansiunea țării sale.

---

<sup>1</sup> Bătălia de la Mărăști (24 iulie–1 august 1917). Armata a 2-a română (condusă de generalul Alexandru Averescu), împreună cu Armata a 4-a rusă au obținut un strălucit succes tactic, care n-a putut fi exploatat din punct de vedere strategic datorită situației generale de pe frontul oriental.

<sup>2</sup> Bătălia de la Mărășești (6–19 august 1917) a fost cea mai mare bătălie de pe frontul românesc din cursul Primului Război Mondial. Armata română (comandată de generalul Constantin Cristescu și, apoi, de generalul Eremia Grigorescu) a repurtat una dintre cele mai strălucite izbânzi.

<sup>3</sup> La 9 decembrie 1917, la Focșani s-a încheiat armistițiul dintre România și Puterile Centrale, ca urmare a defecțiunii armatei ruse și a armistițiului ruso-german de la Brest-Litovsk (5 decembrie 1917). La 5 martie 1918, la Focșani se semnează un protocol de prelungire a armistițiului cu Puterile Centrale.

<sup>4</sup> Emil Costinescu.

<sup>5</sup> Vasile G. Moțun.

<sup>6</sup> Barbu Ștefănescu-Delavrancea.

<sup>7</sup> George G. Mârzescu.

<sup>8</sup> Mihail Pherekide.

<sup>9</sup> Dimitrie A. Grecianu.

<sup>10</sup> La 8 septembrie 1926, Germania devine membru al Societății Națiunilor.

<sup>11</sup> Între 6 și 31 august 1929 a avut loc la Haga prima fază a Conferinței internaționale în domeniul reparațiilor.

Relațiile mele cu el erau atât de cordiale încât medicul care îl însoțea în toate călătoriile sale – Stresemann era un om foarte bolnav – îmi permitea să-l văd ori de câte ori doream. El obișnuia să spună: „Dv. sunteți un tonic pentru Stresemann. Nu știu cum faceți, dar de fiecare dată când îl părăsiți, îl găsesc într-o stare de spirit foarte bună“.

Ce făceam? Întrebarea ar trebui să fie mai degrabă, ce nu făceam. Îi vorbeam în germană, iar el îmi răspundea în franceză, astfel ca să putem corecta unul altuia greșelile de limbă.

O dată i-am spus: „Domnule Stresemann, dv. nu pronunțați niciodată cuvântul «revizuire», dar eu știu foarte bine că vă gândiți la el. Eu vă voi spune exact cum plănuieți politica dv. externă în vederea expansiunii Germaniei, chiar dacă dv. păstrați tăcerea asupra acestui subiect“. Și i-am spus ceea ce credeam că poate fi acest plan, punându-mă, desigur, în situația unui german.

Stresemann a râs și a răspuns: „Sie sind der Teufel“ („Sunteți Diavolul în persoană“), și de atunci mă numea întotdeauna „Diavolul“.

Take Ionescu era poreclit Belzebut de către inamicii săi politici, însă acest titlu mi-a fost acordat de către prietenii mei.

Nu voi uita niciodată două lucruri pe care Stresemann le-a făcut pentru România:

În primul rând, celebrul raport<sup>1</sup> al lui Sir Austen Chamberlain, care constituie, de fapt, decizia în cazul optanților și care adoptă teza românească, era bazat pe un raport al juriștilor, presupus a fi anonim. Ministrul Gaus<sup>2</sup>, un jurist german, era printre cei care erau în favoarea României.

Este clar, prin urmare, că „din rațiuni politice“ Stresemann nu l-a împiedicat pe juristul german să-și prezinte opinia sa reală, care era favorabilă României.

Desigur, în Consiliu, când s-a examinat cazul pe considerente politice, Stresemann a susținut Ungaria, dar în același timp cu cât tact față de România!

În al doilea rând, Stresemann m-a invitat să vorbesc<sup>3</sup> în Parlamentul german în mai 1929. Erau prezenți toți deputații și membrii Guvernului. Nu pot uita primirea călduroasă pe care mi-a acordat-o atunci Berlinul, nici unanimitatea laudelor în presă.

A fost o mare onoare să fiu invitatul Reichstag-ului în acele împrejurări.

De altfel, foarte puțini sunt străinii care au avut vreodată această onoare: dl de Peyerimhoff de la Comité des Forges<sup>4</sup>, lordul Cecil<sup>5</sup>, H.G. Wells, contele Apponyi, președintele Beneș – care, însă, în ultimul moment, nu s-a mai dus la Berlin – și eu însumi.

Este un lucru foarte curios că primul parlament străin în care am vorbit a fost Parlamentul german, iar al doilea a fost cel englez.

După moartea lui Stresemann, am avut relații cordiale cu succesorii săi.

Iar după venirea la putere a cancelarului Hitler<sup>6</sup>, politica mea nu s-a schimbat; mai mult chiar, ea a căpătat o formă concretă.

În 1935, i-am cerut ministrului nostru la Berlin să ofere Germaniei un Pact de asistență mutuală, în condițiile în care ea ar încheia pacte similare cu aliații noștri<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Prezentat în Consiliul Societății Națiunilor la 19 septembrie 1927.

<sup>2</sup> Friedrich Gaus.

<sup>3</sup> Nicolae Titulescu a rostit cu această ocazie, la 6 mai 1929, Conferința intitulată „Dinamica păcii“.

<sup>4</sup> Comitetul metalurgiștilor francezi.

<sup>5</sup> Edgar Algernon Robert Cecil of Chelwood.

<sup>6</sup> La 30 ianuarie 1933, Adolf Hitler a fost numit cancelar al Reich-ului.

De ce am acționat în acest fel? Pentru că doream să plasez U.R.S.S. și Germania pe picior de egalitate.

Germania a refuzat.

În realitate, acțiunea mea era în perfectă conformitate cu doctrina lui Louis Barthou: el dorea o alianță atât cu Rusia, cât și cu Germania. Iar dacă, la 2 mai 1935, dl Laval a semnat un Pact de asistență mutuală numai cu U.R.S.S., aceasta s-a datorat faptului că Germania a refuzat să devină aliatul U.R.S.S.

În timp ce mă aflam la Paris, în 1936, în perioada vizitei Majestății Sale Regele,<sup>2</sup> i-am cerut ministrului nostru la Berlin, în vederea posibilei încheieri a unui Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., să ofere Germaniei un pact similar, fără a mai insista asupra condiției ca Germania să devină aliat al aliaților României.

În raportul dat asupra misiunii sale, ministrul nostru la Berlin arăta, printre altele:

Ministrul nostru a avut o conversație de aproape două ore cu baronul von Neurath<sup>3</sup>, ministrul Afacerilor Străine al Reich-ului și fostul meu coleg de pe vremea când era ambasadorul Germaniei la Londra. Dl Comnen a repetat dorința Guvernului român, și în special dorința mea de a avea cele mai bune relații posibile cu Reich-ul și a reamintit dovezile de interes și simpatie pe care România nu a încetat să le dea Germaniei în toate ocaziile posibile.

Ministrul nostru la Berlin a ridicat apoi chestiunea care preocupa în principal Guvernul german: relațiile noastre cu Sovietele, și a repetat explicațiile bine cunoscute, care fuseseră deja date de atâtea ori.

În conformitate cu instrucțiunile mele, dl Comnen a adăugat că un război ruso-german ar pune în pericol existența însăși a statelor care au frontieră comună cu aceste două țări, fapt care genera în toate aceste state – și în special la noi – dorința cea mai arzătoare de a contribui din răputeri la evitarea unei asemenea calamități.

Ministrul nostru la Berlin a reînnoit, prin urmare, declarația, adesea repetată, că România ar fi foarte fericită dacă ar putea să ajute în orice fel la îmbunătățirea relațiilor dintre Reich și vecinii săi.

În privința dezvoltării relațiilor noastre cu Sovietele, dl Comnen a subliniat că, până în prezent, nu avusese loc nici o schimbare, dar că, dacă România ar considera necesar să încheie un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., Germania trebuie să ia notă de următoarele două fapte:

- a) Că un asemenea Pact nu este îndreptat împotriva ei;
- b) Că România este gata să semneze un Pact similar cu Reich-ul.

Ministrul nostru la Berlin m-a informat că dl von Neurath i-a mulțumit călduros pentru toate manifestările de considerație și pentru toate dovezile sentimentelor amicale din partea Guvernului regal al României, și în special din partea mea, față de țara sa și față de el însuși.

În ceea ce privește posibilitatea încheierii unui acord între noi și Soviete, deși, personal, dl von Neurath înțelegea că România s-ar putea vedea obligată, la timpul

---

<sup>1</sup> La 27 iulie 1935, Nicolae Titulescu a transmis instrucțiuni lui Nicolae Petrescu-Comnen, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României la Berlin, să formuleze la Auswärtiges Amt propunerea încheierii unui pact de asistență mutuală româno-german.

<sup>2</sup> Sfârșit ianuarie–început februarie 1936.

<sup>3</sup> Konstantin von Neurath.

respectiv, să încheie un asemenea Pact, el nu a încercat să-și ascundă părerea că un asemenea act ar crea o impresie foarte dureroasă asupra opiniei publice germane.

Totuși, întrucât era, cel puțin pentru moment, contra unor noi acorduri care l-ar putea lega pe viitor, Guvernul german nu era pregătit să încheie un Pact de asistență mutuală, fie cu România, fie cu oricare altă țară.

Germania este convinsă că, în actuala situație internațională, interesele sale sunt mai bine apărate prin actuala ei politică de izolare, decât prin încheierea de noi acorduri.

Dacă, însă, în orice moment, Germania va fi de părere că, în propriul ei interes, ea ar trebui să iasă din izolare, ea își va aminti negreșit de propunerile noastre și de bunele noastre oficii.

\*

Și acum, care a fost politica României față de U.R.S.S. și Germania în perioada cât am fost ministru al Afacerilor Străine?

A fost o politică simplă:

În cazul în care teritoriul României ar fi fost atacat, eu vroiam un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S. în cadrul Societății Națiunilor. Un asemenea Pact nu urma să fie îndreptat împotriva nici unei țări anume, ci împotriva oricărui agresor european. Aceasta lipsea convenția de la început de orice caracter antigerman.

Doream ca Guvernul U.R.S.S. să recunoască printr-un asemenea Pact de asistență mutuală că, potrivit obligațiilor asumate în baza Pactului, trupele sovietice nu vor trece niciodată Nistrul fără ca să existe o cerere formală din partea Guvernului regal român în acest sens și că, în mod similar, Guvernul regal român va recunoaște că trupele române nu vor trece niciodată Nistrul pentru a intra în teritoriul U.R.S.S. fără o cerere formală în acest sens din partea Guvernului acestei țări.

În sfârșit, doream ca Pactul de asistență să prevadă că, la cererea Guvernului regal român, trupele sovietice vor fi retrase imediat din teritoriul românesc și vor trece la est de Nistru, și că, în mod similar, la cererea Guvernului U.R.S.S., trupele române vor fi retrase imediat din teritoriul U.R.S.S. și vor trece la vest de Nistru.

*România ar fi obținut un asemenea Pact de asistență mutuală dacă nu aș fi încetat să mai fiu ministru al Afacerilor Străine la 29 august 1936.*

Doream, însă, mai mult.

Doream un Tratat de asistență mutuală cu Germania în cadrul Societății Națiunilor, tratat care să nu fie îndreptat împotriva vreunei țări anume, ci împotriva oricărui agresor european și care, de la bun început, să lipsească convenția de orice caracter antirusesc.

Într-un asemenea Pact de Asistență, doream ca Guvernul german să recunoască faptul că trupele germane nu vor trece niciodată frontierele actuale ale României fără ca să existe o cerere formală a Guvernului regal al României în acest sens și ca, în mod similar, Guvernul regal al României să recunoască că trupele române nu vor trece niciodată frontierele Germaniei fără o cerere formală a Guvernului german.

În sfârșit, doream un Pact de asistență mutuală cu Germania care să prevadă în mod expres că trupele germane trebuie să fie retrase imediat dincolo de frontierele actuale ale României la cererea Guvernului român și că, în mod similar, trupele române vor fi retrase dincolo de frontierele actuale ale Germaniei, la cererea acesteia.



Berlinul a refuzat un asemenea pact.

Aceasta nu înseamnă că nu trebuie să încheiem pacte de asistență mutuală cu alte țări, fără de care noi am rămâne izolați și am fi tratați ca un obiect, iar nu ca un subiect într-un viitor război.

Dar de ce refuză Berlinul?

Din cauză că ideea Guvernului german cu privire la securitate este diferită de cea pe care a nutrit-o Guvernul român în perioada cât am fost ministru al Afacerilor Străine.

Berlinul crede că securitatea poate fi asigurată doar prin pacte bilaterale de neagresiune, independente unul față de celălalt.

Trebuie, însă, să fiu considerat inamic al Germaniei din cauza acestei divergențe de idei?

Eu cred că sunt unul dintre acei români care, dacă ar fi semnat ceva la Berlin, nu ar fi fost suspectați la Paris, Praga sau Moscova, pentru că eu sunt un partizan al securității colective și al păcii indivizibile.

Mai mult, eu consider că a semna cu cineva un tratat care ar viola principiile securității colective și ale păcii indivizibile ar însemna sfârșitul României.

În orice caz, nu este just ca eu să apar drept inamic al Germaniei întrucât concepția mea cu privire la securitate este diferită de a ei.

Corect ar fi ca simpatia mea să fie apreciată potrivit meritelor ei reale, dovedite prin plasarea Germaniei pe picior de deplină egalitate cu Franța, Marea Britanie, Italia și U.R.S.S.

## FRANȚA

Vorbind despre legăturile dintre Franța și România, este imposibil să nu-ți dai seama că la mijloc este ceva mai mult decât simpla politică.

Toți românii poartă Franța în inimă<sup>1</sup>. Lucrând cu francezi, ne simțim ca și cum am lucra noi înșine. Tot ceea ce afectează Franța atinge și România într-o asemenea măsură încât sufletul ei vibrează la tot ceea ce este francez. Gloria Franței este o parte a gloriei noastre naționale.

Și totuși, eu sunt primul care va afirma că românilor nu le place să se spună că ei copiază Franța.

Românii înțeleg în mod independent propriile lor interese politice într-un mod atât de asemănător cu cel al francezilor, încât se tem că acțiunea lor ar putea fi nu o acțiune paralelă dorită de toți, ci o acțiune dependentă pe care o resping ca incompatibilă cu simțul lor de demnitate națională.

Această identitate de interese și idei determină identitatea de acțiune dintre România și Franța.

Legătura noastră cu viața franceză nu este foarte profundă, dar suntem întotdeauna alături de Franța pentru că linia de comportament național a românilor este paralelă cu cea a francezilor.

România este rezultatul aplicării principiului naționalității pentru care Franța a luptat cu atâta tărie.

Idealul ei a fost inspirat de Marea Revoluție Franceză<sup>2</sup>.

Nimeni nu știe mai bine ca mine că viața de fiecare zi alături de Franța nu este chiar atât de ușoară; dar declar că, dacă ar fi să mor în interesul României, simțind că o țară se află alături de noi, aș dori ca această țară să fie Franța.

Trecând, însă, din domeniul psihologiei în sferele dreptului și politicii, este înfricoșător să descoperi marea discrepanță care le separă.

În privința sferei politicii, în sensul strict al cuvântului, adică a unei practici nedictată de tratate, distanța este mai redusă.

Care sunt relațiile noastre cu Franța? Cum ar trebui ele să fie? Ce s-ar putea alege din ele?

Este interesant să răspunzi la aceste întrebări.

Dar, înainte de toate, prezintă interes să vedem care sunt legăturile dintre Franța și aliații noștri, precum Cehoslovacia și Polonia.

Este adevărat că noi nu putem fi implicați într-un război de partea Franței, în calitate de terț indiferent, din cauza obligațiilor noastre față de Cehoslovacia și Polonia și din cauza obligațiilor de alianță pe care le au la rândul lor aceste state față de Franța.

---

<sup>1</sup> De-a lungul carierei sale politico-diplomatice, Nicolae Titulescu a rostit memorabile discursuri, în care primesc expresie în modul cel mai relevant sentimentele poporului român față de poporul francez (20 iunie 1934; 21 iunie 1934; 8 mai 1935; 9 mai 1935). Aceste sentimente, foarte nuanțate însă, au fost exprimate, deopotrivă, în articole, interviuri, declarații.

<sup>2</sup> Revoluția burgheză din Franța, izbucnită la 14 iulie 1789, prin cucerirea Bastiliei, lichidează orânduirea feudală și absolutismul, impunând în 1792 proclamarea republicii.

Interesul și demnitatea României cer ca acțiunea noastră alături de Franța să fie pur românească, iar nu o acțiune pe cale de consecință; ca ea să fie o acțiune bazată pe un Tratat semnat direct cu Franța, iar nu o acțiune care ar putea rezulta din suprapunerea unui Tratat străin peste un Tratat românesc.

Până la Tratatul de la Locarno<sup>1</sup>, legăturile dintre Franța, pe de o parte, și Polonia și Cehoslovacia, pe de altă parte, erau destul de slabe.

Într-adevăr, prin Tratatul din 19 februarie 1921, semnat între Franța și Polonia, singurele obligații asumate de semnatori erau următoarele:

a) Consultări între Franța și Polonia asupra problemelor de politică externă;

b) Acțiune concertată și ajutor reciproc în vederea reconstrucției economice;

c) Dacă unul dintre statele semnatare este supus unui atac neprovocat, cele două guverne se vor consulta reciproc cu privire la apărarea teritoriului lor și salvagardarea intereselor lor legitime;

d) *Consultări între guvernele francez și polonez înaintea încheierii oricăror noi acorduri care afectează politica lor în Europa Centrală și Răsăriteană.*

În ceea ce privește Cehoslovacia, fuseseră asumate următoarele obligații, pe lângă cele menționate deja în Tratatul franco-polon, prin Tratatul semnat la 25 ianuarie 1924 între Franța și Cehoslovacia:

a) Consultări între Franța și Cehoslovacia cu privire la măsurile ce urmează a fi întreprinse în cazul amenințării principiilor ordinii politice conținute în articolul 88 al Tratatului de Pace de la Saint-Germain-en-Laye din 10 septembrie 1919, precum și în Protocoalele de la Geneva din 4 octombrie 1922, ale căror semnatare erau ambele țări;

b) Se va lua notă în mod special de declarațiile făcute de Conferința ambasadorilor din 3 februarie 1920 și 1 aprilie 1921, potrivit cărora politica Înalțelor Părți Contractante va continua să se dezvolte, precum și de Declarația făcută la 10 noiembrie 1921 de către Guvernul ungar reprezentanților diplomatici. Angajamentul de a se consulta, în cazul în care interesele celor două Înalte Părți Contractante ar fi puse în pericol prin nerespectarea principiilor conținute în aceste diferite declarații;

---

<sup>1</sup> Între 5 și 16 octombrie 1925, s-au desfășurat lucrările Conferinței de la Locarno (Elveția). La 16 octombrie 1925 au fost parafate Acordurile de la Locarno, și anume, un act final și o serie de anexe prin care se urmărea substituirea sistemului de la Versailles cu înțelegeri liber consimțite asupra recunoașterii *statu quo*-ului teritorial în Europa occidentală ca bază a organizării securității colective în Europa. Astfel, acordurile de la Locarno erau alcătuite din: Tratatul dintre Germania, Belgia, Franța, Marea Britanie și Italia, numit și Pactul renan de garanție, prin care semnatorii garantau menținerea frontierelor între Franța și Belgia, pe de o parte, și Germania, pe de altă parte. Ca urmare, Actul final cuprindea: convențiile de arbitraj dintre Germania și Belgia, dintre Germania și Franța; Tratatul de arbitraj dintre Germania și Polonia, dintre Germania și Cehoslovacia; Tratatul de garanție între Franța și Polonia, între Franța și Cehoslovacia. Sistemul de acorduri de la Locarno a dus la împărțirea Europei în țări cu hotare garantate și țări cu hotare negarantate, dat fiind că Germania, sprijinită de Marea Britanie, a refuzat să acorde Cehoslovaciei și Poloniei aceleași garanții pe care le-a acordat vecinilor săi din Vest: Franța și Belgia, semnând cu ele doar tratate de arbitraj. Acordurile de la Locarno au lăsat deschisă Germaniei posibilitatea de a invada Polonia și Cehoslovacia. La 1 decembrie 1925, Acordurile de la Locarno au fost semnate la Londra. România a salutat Acordurile de la Locarno, dar a subliniat insuficiențele lor.

c) Adoptarea unei atitudini comune de către ambele țări cu privire la orice tentativă posibilă de a restaura dinastia Hohenzollern<sup>1</sup> în Germania<sup>2</sup> și angajamentul de a se consulta asupra măsurilor de întreprins într-o asemenea situație;

d) Arbitrajul Curții Permanente de Justiție Internațională în cazul litigiilor care ar apare în viitor între Franța și Cehoslovacia, dacă asemenea litigii nu sunt reglementate prin înțelegere amiabilă prin canale diplomatice;

e) Angajamentul de a-și comunica reciproc orice acorduri care afectează politica lor în Europa Centrală, pe care le-ar fi putut încheia în trecut, și de a se consulta în prealabil înainte de a încheia noi acorduri.

La 16 octombrie 1925, Tratatul franco-polon și franco-cehoslovac au fost completate cu pacte de asistență mutuală reală, Cehoslovacia, Polonia și Germania asumându-și obligații de neagresiune garantate de Franța.

Aceste Tratamente conțin, printre altele, următoarele prevederi:

*„În caz că Polonia (sau Cehoslovacia, după cum este cazul) sau Franța se întâmplă să aibă de suferit de pe urma nerespectării angajamentelor internaționale semnate astăzi între ele și Germania și în vederea menținerii păcii generale, Franța și, pe bază de reciprocitate, Polonia, acționând în conformitate cu articolul 16 al Pactului Societății Națiunilor, se angajează să vină imediat una în ajutorul celeilalte, dacă o asemenea neîndeplinire este însoțită de o recurgere neprovocată la arme.*

*Dacă, pronunțându-se asupra unei chestiuni ce i-a fost supusă în conformitate cu angajamentele de mai sus, Consiliul Societății Națiunilor nu reușește ca raportul său să fie acceptat de către toți membrii săi, cu excepția reprezentanților Părților în litigiu, și dacă Polonia (sau Cehoslovacia, după cum este cazul) sau Franța ar fi supuse unui atac neprovocat, Franța sau, pe bază de reciprocitate, Polonia (sau Cehoslovacia), acționând în conformitate cu articolul 15, paragraful 7, al Pactului Societății Națiunilor, îi va acorda imediat ajutor și asistență.*“

Astfel, fie că Consiliul Societății Națiunilor ar fi unanim, fie nu, există o obligație de asistență imediată în cazul că Germania ar ataca Cehoslovacia și Polonia sau Franța.

Dacă acestea sunt relațiile dintre aliații noștri, Cehoslovacia și Polonia, și Franța, care sunt relațiile României cu Franța?

Ele sunt cuprinse în Tratatul<sup>3</sup> din 10 iunie 1926 (negociat de Ion G. Duca și semnat de Ion Mitilineu).

Acest Tratat este numai un simplu Pact de neagresiune asemănător celui semnat de Iugoslavia cu Franța la 11 noiembrie 1927.

„Articolul 1. România și Franța își iau reciproc angajamentul de a nu comite, de o parte și de alta, nici un atac sau invaziune și de a nu recurge, de o parte și de alta, în nici un caz la război.

<sup>1</sup> Hohenzollern. Familie germană care își trage numele de la castelul Hohenzollern, din apropiere de Sigmaringen, în Suabia. În 1576, linia suabă se împarte în două ramuri: Hohenzollern-Hechingen și Hohenzollern-Sigmaringen.

<sup>2</sup> La 9 noiembrie 1918, Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, din dinastia de Hohenzollern, abdică și se proclamă Republica Germania.

<sup>3</sup> A fost ratificat de România la 30 septembrie 1926 și de Franța la 11 septembrie 1926. A intrat în vigoare la 8 noiembrie 1926.

Totuși, această stipulațiune nu se aplică dacă este vorba: (aici sunt citate diferitele prevederi ale Pactului Societății Națiunilor):

a) de exercitare a dreptului de legitimă apărare, adică de a se opune unei violări a angajamentului luat prin alineatul 1 din prezentul articol;

b) de o acțiune întreprinsă prin aplicarea articolului 16 din Pactul Societății Națiunilor;

c) de o acțiune întreprinsă pe temeiul unei hotărâri a Adunării sau a Consiliului Societății Națiunilor, sau în aplicarea articolului 15, alineatul 7 din Pactul Societății Națiunilor, numai dacă, în acest ultim caz, o atare acțiune ar fi îndreptată în contra unui stat care cel dintâi s-a dedat unui atac.

Articolul 2 se ocupă de reglementarea oricăror chestiuni care ar putea diviza Franța și România, fie pe cale de arbitraj, fie prin conciliere.

Articolul 3. Guvernul regal al României și Guvernul Republicii Franceze își iau angajamentul de a examina în comun, sub rezerva rezoluțiunilor eventuale ale Consiliului sau Adunării Societății Națiunilor, chestiunile de natură de a primejdui siguranța externă a României sau a Franței, sau a aduce vreo atingere ordinii stabilite prin Tratatul ale căror semnatare sunt ambele părți.

Articolul 4. Dacă, cu toate intențiunile sincer pacifice ale guvernelor român și francez., România și Franța ar fi atacate, fără provocare din partea lor, ambele guverne s-ar concerta neîntârziat asupra acțiunii lor respective ce ar urma să se exercite în cadrul Pactului Societății Națiunilor, în scopul salvagărdării intereselor lor legitime naționale, precum și al menținerii ordinii stabilite prin Tratatul ale căror semnatare sunt ambele Părți.“

Cum adică? Germania atacă Cehoslovacia sau Polonia: Franța pune imediat mâna pe armă. România este atacată de Ungaria, Bulgaria sau U.R.S.S.: Franța și România se limitează la studierea chestiunii împreună, în vederea unei acțiuni concertate, *și chiar aceasta sub rezerva unor posibile rezoluții la Geneva?*

Dar să continuăm cu acest curios document:

„Articolul 5. Înaltele Părți Contractante sunt de acord pentru a se concerta între ele în eventualitatea unei modificări sau a unei încercări de modificare a statutului politic al țărilor Europei și, *sub rezerva rezoluțiunilor ce ar fi luate în asemenea cazuri de către Consiliul sau Adunarea Societății Națiunilor*, spre a se înțelege asupra atitudinii de observat respectiv în asemenea caz de fiecare din ele.

Articolul 6. Înaltele Părți Contractante declară că nimic în prezentul Tratat nu trebuie interpretat în contradicție cu stipulațiunile Tratatelor actualmente în vigoare, care sunt semnate de România sau de Franța și care privesc politica lor în Europa. Ele își iau angajamentul de a proceda la un schimb de vederi asupra chestiunilor relative la politica europeană, în scopul de a coordona eforturile lor pacifice și pentru aceasta a-și comunica respectiv de acum înainte Tratatul sau Acordurile ce ar încheia cu terțe Puteri asupra aceluiași subiect și care vor avea totdeauna un țel conform cu menținerea păcii.

Articolul 7. Nimic în prezentul Tratat nu va putea fi interpretat sau aplicat în așa fel încât să jignească drepturile și obligațiunile Înantelor Părți Contractante în virtutea Pactului Societății Națiunilor.“

Articolul 8 se referă la înregistrarea Tratatului la Societatea Națiunilor.

După ce am citit aceste texte, nu mă pot abține de la anumite reflecții destul de amare.

Ridicându-se problema revizuirii frontierelor, Franța și România, în loc să spună un „NU” categoric, *se vor consulta împreună asupra atitudinii ce urmează a fi adoptată și chiar aceasta sub rezerva oricăror hotărâri ce ar putea fi luate la Geneva.*

Din fericire, am obținut din partea dlui Paul-Boncour, fost prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine, o Notă, datată 7 iunie 1933, prin care Franța se angaja să nu autorizeze invitația de a discuta o revizuire, decât în conformitate cu articolul 19 al Pactului Societății Națiunilor, adică numai prin Adunare și nu sub dictatul unui directorat. Prin această Notă, Franța se angaja încă o dată să nu accepte nici o invitație la revizuire sub acoperirea articolului 19 în absența unui consens unanim, inclusiv votul Părților interesate.

De asemenea, cele două țări se angajau să-și comunice una alteia orice tratate care ar putea fi încheiate cu terțe părți.

*Cum adică? Franța și România să-și comunice una alteia numai fapte împlinite, iar nu tratatele pe care intenționează să le încheie cu privire la Europa Centrală și Răsăriteană?*

Într-adevăr, chiar în Tratatul franco-polon din 1921 și în Tratatul franco-ceshoslovac din 1924 – adică chiar atunci când Pactele de asistență mutuală propriu-zise nu erau obligatorii pentru Franța, Polonia și Cehoslovacia – Franța se angajase să consulte aceste două state *înaintea încheierii oricăror noi acorduri susceptibile să aibă repercusiuni asupra politicii lor în Europa Centrală și Răsăriteană.*

*Nu există nici o asemenea obligație cu privire la România: tratatele sunt comunicate numai după ce au fost semnate.*

Această diferență de tratament explică modul în care s-a purtat cu noi Franța în ceea ce privește Pactul de neagresiune din 1932.

În cele din urmă, Tratatul franco-român stipulează că niciuna dintre prevederile sale nu va fi interpretată sau aplicată într-un mod care ar periclita drepturile și obligațiile Înalțelor Părți Contractante decurgând din Pactul Societății Națiunilor.

Cu alte cuvinte, dacă în Pactul Societății Națiunilor citim „România și Franța” în locul cuvintelor „Înaltele Părți Contractante”, rezultatul este o reproducere exactă a Tratatului franco-român.

Nu cunosc nici un instrument diplomatic mai lipsit de conținut ca Tratatul franco-român semnat la 10 iunie 1926.

Pe baza acestui Tratat, Franța are aproximativ aceleași obligații față de România ca și cele pe care le are față de Nicaragua sau Guatemala în virtutea Pactului Societății Națiunilor.

Guvernul român nu m-a consultat niciodată cu privire la acest Pact.

Mai mult încă, pentru a încheia acest Tratat, Franța ne-a cerut să facem o declarație formală de neagresiune împotriva U.R.S.S., bazată pe *statu quo*-ul existent, deși Ion I.C. Brătianu făcuse deja, la 17 mai 1922, la cea de a cincea ședință a Comisiei I a Conferinței de la Genova, declarații autorizate în același sens.

În 1927, când am devenit ministru al Afacerilor Străine, nu am fost în măsură să cer modificarea acestui Tratat, deoarece el era în vigoare abia de un an, iar durata sa era de zece ani.

În 1932, însă, când am devenit din nou ministru de Externe, am cerut ca Tratatul franco-român să fie schimbat astfel încât să capete o utilitate reală.

Având în vedere realizarea acestui scop, am angajat convorbiri cu Guvernul francez.

În 1935, s-a făcut notificarea în vederea prelungirii Tratatului existent în vreme ce noi negociam deja un nou Tratat.

Iar întrucât Franța, când dreptatea este în joc, nu poate rămâne pasivă sau neînțelegătoare, aceste negocieri au convins-o în cele din urmă de necesitatea unui Tratat de alianță cu România.

*De fapt, Franța ne-a oferit un Tratat de asistență mutuală similar cu cel care o leagă de Cehoslovacia și de Polonia. Dar Guvernul român a respins această ofertă.*

Să rezumăm faptele care au precedat această ofertă din partea Franței și să examinăm consecințele ce decurg pentru România din refuzul său.

Făcând aceasta, să ținem seama de faptul că în România practic toată lumea dorește să avem neutralitate și să uităm că suntem aliatul Poloniei și Cehoslovaciei care, la rândul lor, sunt aliații Franței.

În interiorul țării am folosit următoarele argumente:

Dacă Germania, pe de o parte, și Franța și aliații săi, pe de altă parte, sunt în război, ar fi absurd să credem măcar pentru o clipă că România nu ar fi și ea implicată.

În realitate, noi am lupta de partea Franței, fără a obține de la ea nimic în schimb, deoarece am fi atrași în război de evenimente, iar nu de o obligație cunoscută dinainte și bine cântărită.

De fapt, la o nouă Conferință de Pace, Franța ar fi în măsură să semneze tratate de pace chiar dacă actualele frontiere ale României vor fi fost violate.

În această ipoteză, *volens nolens*, noi vom fi aliații Franței, dar Franța nu va fi aliatul nostru.

Aceasta este absurd.

Nu mi-ar place ca vreun mare scriitor să poată repeta în viitor ceea ce a spus Michelet<sup>1</sup> despre România: „Ah, tu, Românie, care ai cunoscut suferința fără a cunoaște gloria!”

În afara chestiunii granițelor, am raționat cu Franța în felul următor: este imposibil să permitem Franței să împartă statele din Europa Centrală în două categorii: cele de dragul cărora ea ar lupta – Polonia și Cehoslovacia – și cele cărora se mulțumește să le dea sfaturi; cele pentru care își va vărsa sângele și cele pentru care nu va avea nimic mai mult decât vorbe.

Dacă nu suntem cu toții pe picior de egalitate față de Franța, atunci vor fi mai multe curente în sânul Miciei Înțelegeri.

*Faptul că ea nu are acorduri cu unele state va fi folosit de oponenții Franței, care nu vor pierde prilejul oferit pentru a încerca să influențeze aceste state.*

Am propus, prin urmare, un Pact de alianță unică între Franța și Mica Înțelegere împotriva oricărui agresor.

La 6 iunie 1936, în cadrul întâlnirii celor trei șefi de stat ai Miciei Înțelegeri, le-am explicat motivele pentru care trebuie să existe un Pact unic între Franța și Mica Înțelegere.

---

<sup>1</sup> Jules Michelet.

Ei au căzut de acord asupra acestui punct și mi-au cerut mie, în calitate de reprezentant al Micii Înțelegeri în Consiliul Societății Națiunilor, care urma să se întrunească la sfârșitul aceleiași luni, să ridic la Geneva, în fața Guvernului francez, problema unui Pact unic între Franța și Mica Înțelegere.

La 27 iunie 1936, în cursul unui dejun politic dat de Yvon Delbos – dejun de tip Geneva, la care mai mult vorbești decât mănânci, și la care au participat dl Tewfik Rüstü Aras, ministrul turc al Afacerilor Străine, dl Ponsot<sup>1</sup>, ambasadorul francez la Ankara, dl Politis, ministrul grec la Paris, dl Künzl-Jijersky<sup>2</sup>, ministrul cehoslovac la Berna, dl Purić<sup>3</sup>, ministrul iugoslav la Paris, ministrul francez Massigli<sup>4</sup> și cu mine – am explicat rațiunile care pledează pentru un Pact unic între Franța și Mica Înțelegere.

Dl Delbos, care abia își asumase postul ministerial, a răspuns că ia notă de declarația mea și o va studia cu grijă.

Într-adevăr, cu tenacitatea sa caracteristică, el a făcut mari eforturi pentru a materializa această idee.

La 1 iulie 1936, am avut o întrevedere cu dl Léon Blum, pe atunci prim-ministru, căruia i-am explicat aceeași idee.

El a înțeles pe deplin necesitatea unui Pact unic care ar lega Mica Înțelegere de Franța și mi-a promis întregul ajutor care îi stă în putință pentru ducerea la îndeplinire a acestui proiect.

La 14 iulie 1936, președintele Tătărescu și, împreună cu el, domnii Inculeț și Victor Antonescu au confirmat încă o dată – iar de această dată în scris – deplinele puteri ce-mi fuseseră acordate pentru încheierea unui Tratat de alianță unică între Franța și Mica Înțelegere.

Într-adevăr, punctul 2 al programului întocmit la 14 iulie 1936 și pe care l-am mai citat, spune: „Pactul de alianță unică între Franța și Mica Înțelegere contra oricărui agresor ar fi”.

Simt că este necesar să repet aceasta deoarece sunt atât de contrariat de ceea ce s-a întâmplat.

Repet, prin urmare, că aceste depline puteri nu l-au împiedicat pe dl Victor Antonescu să declare câteva luni mai târziu, la 2 aprilie 1937, dlui Stanislas de la Rochefoucauld: „Acum trebuie să avem în vedere o lărgire a bazei Micii Înțelegeri și să încheiem un Pact general de asistență mutuală între cele trei state. Aceasta este o problemă care trebuie bine gândită”.

Și dl Victor Antonescu a adăugat: „În momentul de față avem doar un Tratat de prietenie cu Franța. Întărirea legăturilor noastre diplomatice este, de asemenea, o problemă pentru viitor”.

Cum adică? La 14 iulie 1936 Pactul unic dintre Franța și Mica Înțelegere era o problemă atât de imediată pentru dl Victor Antonescu încât mi-a dat depline puteri pentru a-l încheia, iar la 2 aprilie 1937 o alianță cu Franța devine, pentru același domn Victor Antonescu, o problemă de viitor, care trebuie bine gândită<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Henri Ponsot.

<sup>2</sup> Rodolphe Künzl-Jijerski.

<sup>3</sup> Bojidar Purić.

<sup>4</sup> René Massigli.

<sup>5</sup> La 1–2 aprilie 1937, la Belgrad a avut loc sesiunea Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri (V. Antonescu, K. Krofta, M. Stojadinović). În problema încheierii unui Tratat de asistență între Mica Înțelegere și Franța, susținut de Cehoslovacia (care a și prezentat un proiect Guvernului francez la 21



Să lăsăm la o parte toate contradicțiile, oricât de importante pot fi, și să revenim la expunerea mea politică.

Având în vedere faptul că Parisul nu a dat nici un răspuns la propunerea mea privind un Pact de alianță și fiind deja bolnav în acea perioadă, am telefonat la Paris pentru a ruga Guvernul francez să aibă amabilitatea să trimită la Cap Martin un ministru care ar fi în măsură să negocieze cu mine această chestiune.

Această misiune i-a fost încredințată ministrului Pierre Cot. El a sosit la Cap Martin la 14 august 1936.

În urma explicațiilor pe care i le-am dat, dl Cot s-a angajat să convingă Guvernul francez de necesitatea transformării inefficientului Pact franco-român într-un Pact real de asistență potrivit căruia articolele 16, 17 și 15, paragraful 7, ale Pactului Societății Națiunilor ar deveni efective pentru părți.

Ca o consecință a unui asemenea Pact de asistență, dl Cot întrevedea posibilitatea unui pact aerian franco-român.

După reîntoarcerea sa la Paris, dl Cot mi-a scris că planurile pe care i le-am schițat la Cap Martin interesează foarte mult pe domnii Blum și Delbos, care vor acționa având în vedere același obiectiv.

La 29 august 1936 am încetat să fiu ministru al Afacerilor Străine, dar ideea pe care o lansasem era pe drumul cel bun.

În continuare, declarația mea se referă la o perioadă în care n-am mai fost ministru al Afacerilor Străine. Totuși, informațiile mele sunt atât de complete, încât declar cu toată sinceritatea că este imposibil să se dezmință oricare dintre faptele pe care le voi prezenta cu privire la România.

Cred că nu greșesc dacă spun că, la Paris, Iugoslavia a fost cea care a depus eforturile cele mai mari pentru a obține acorduri precise în vederea ducerii la îndeplinire a Pactului care o lega de Franța și care este similar cu al nostru.

Mă grăbesc să adaug că astăzi Iugoslavia dezmințe că ar fi întreprins vreodată o asemenea inițiativă la Paris.

Este caracteristic însă că, la Paris, Iugoslavia a cerut doar o îmbunătățire a condițiilor Pactului ei cu Franța, iar nu un Pact unic între Franța și Mica Înțelegere. Gândul meu era pentru România și aliații săi; ceilalți nu se gândeau decât la propriile lor țări.

Consecința a fost că Franța a propus statelor Miciei Înțelegeri încheierea următorului acord: elaborați între voi un Pact de asistență împotriva oricărui agresor și, în acest caz, dacă o terță parte violează Pactul contra oricăruia dintre voi, Franța va ridica armele împotriva agresorului, de partea victimei.

*În sfârșit, avea și România egalitate cu Cehoslovacia și Polonia.*

După cum am mai spus, pe vremea Tratatului de la Locarno, aceste două state încheiaseră tratate cu Germania, potrivit cărora Germania nu va recurge niciodată la forță împotriva lor. Franța – am citat textele – garanta că, dacă aceste tratate sunt violate de Germania, ea va acorda imediat ajutorul și asistența armatelor sale, fie că există unanimitatea Consiliului de la Geneva, fie că nu.

---

noiembrie 1936). România s-a declarat de acord cu semnarea unui pact liberal cu Franța, în timp ce Iugoslavia s-a pronunțat categoric împotriva. Atât V. Antonescu, cât și M. Stojadinović, au cerut Cehoslovaciei reglementarea relațiilor cu Germania, ca o condiție prealabilă a tratatelor cu Franța.

*Se înțelege oare care ar fi fost însemnătatea pentru România a asistenței militare a Franței împotriva Ungariei, Bulgariei și a U.R.S.S?*

Să nu ne jucăm cu cuvintele: „*Accept dacă acceptă Iugoslavia*“ sau „*Nu pot semna fără Iugoslavia*“ sunt formule de refuz.

Guvernul român trebuia să fi examinat propriile sale interese și să fi răspuns printr-un „Da“ categoric, lăsând pe seama celorlalți răspunderea pentru nerealizarea alianței.

Auzim multe despre politica independentă și demnitatea națională, dar azi, pe arena internațională, ne ascundem în spatele altora.

Dacă Guvernul regal al României ar fi dus politica deschisă pe care am promovat-o eu și pentru care guvernul dlui Tătărescu mi-a dat depline puteri la 14 iulie 1936, s-ar fi spus: „*Pactul de alianță unică între Franța și Mica Înțelegere a eșuat din cauza Iugoslaviei*“, iar nu cum se spune acum: *din cauza Iugoslaviei și a României*.

Dacă România ar fi răspuns la *timpul potrivit* printr-un „Da“ categoric, poarta spre un Acord bilateral franco-român – iar un asemenea acord este foarte greu de obținut azi – s-ar fi putut, eventual, deschide.

Nu numai că România nu a răspuns printr-un „Da“ categoric și nu numai că s-a ascuns în spatele Iugoslaviei, dar, în vreme ce se discuta cu Franța un Pact de alianță unică, Iugoslavia a fost autorizată să încheie cu Italia Tratatul de prietenie din 25 martie 1937, care face și mai dificilă realizarea unui Pact de alianță unică între Franța și Mica Înțelegere.

În actuala stare de lucruri, există un triplu curent în sânul Micii Înțelegeri. Primul este reprezentat de Cehoslovacia, care este strâns legată de Franța; cel de al doilea – de România, care este strâns legată de Polonia; iar cel de al treilea – de Iugoslavia, care este strâns legată de Italia.

*Este aceasta Mica Înțelegere pe care i-am lăsat-o succesorului meu?*

*Potrivit principiilor directe pe care i le-am trasat și pe baza consimțământului pe care fiecare stat trebuia să-l primească din partea celorlalte două pentru a încheia orice acord politic, ea era destinată de la început să devină o puternică entitate politică.*

*Modul în care se dau autorizările prevăzute de Pactul de Organizare a Micii Înțelegeri din 16 februarie 1933, în loc să ne ajute să creăm această importantă entitate politică, ne duce mai degrabă spre un divorț prin consimțământ reciproc.*

Dar să revenim la examinarea faptelor:

Deci, Franța le-a spus statelor Micii Înțelegeri: uniți-vă prin Pacte de asistență mutuală *erga omnes* și, în acest caz, Franța vă va da garanția sa că va ajuta statul-victimă a agresiunii cu întreaga forță a armelor sale.

În toamna anului 1936 s-a vorbit despre un Pact unic cu Mica Înțelegere, dar, spre a evita să se dea Germaniei un pretext pentru a refuza negocierile oferite pe atunci de Londra și Paris, era necesar să se aștepte rezultatul tratativelor gen neo-Locarno.

Atunci, Cehoslovacia a fost cea care a întreprins examinarea cea mai atentă a chestiunii și a deschis negocieri directe cu România și Iugoslavia.

Cehoslovacia a declarat, la București și la Belgrad: ca o condiție a alianței noastre cu Franța, trebuie să existe un Acord între statele Micii Înțelegeri, *erga omnes*; Franța își va asuma angajamentul fie înainte, fie în același timp cu cele trei state.

Atunci Franța a făcut un nou pas înainte și a spus: *suntem gata să ducem cele două negocieri în același timp*, adică, pe de o parte, negocierile dintre statele Micii

Înțelegeri, iar pe de altă parte, Pactul de asistență dintre Franța și cele trei state ale Micii Înțelegeri. Iugoslavia a refuzat, iar exemplul său a fost urmat de România.

Iugoslavia a invocat ca pretext pentru această acțiune faptul că un asemenea Acord ar putea dăuna relațiilor ei cu Germania.

*Atunci Franța a propus să se încheie un Acord ca o anticipare a unei părți a Acordului pentru Europa Centrală, prevăzut în Protocolul Laval-Mussolini<sup>1</sup> din 1935.*

Cehoslovacia a reluat negocierile cu Iugoslavia. În zadar, Iugoslavia a refuzat. România s-a ascuns în spatele Iugoslaviei și astăzi Iugoslavia contestă inițiativa luată.

România a avut prilejul să devină aliatul Franței, urmând ca cele două țări să se apere una pe alta *erga omnes*.

Ea nu s-a folosit de acest prilej. Este imposibil de spus dacă el va mai apare vreodată în viitor.

Am încercat să arăt că, din 1921 încoace, Pactul Micii Înțelegeri a fost extrem de nefavorabil României: România trebuie să lupte împotriva Germaniei din cauza Ungariei și în favoarea Cehoslovaciei; România trebuie să lupte împotriva Italiei din cauza Ungariei și în favoarea Iugoslaviei; însă Cehoslovacia și Iugoslavia nu s-au angajat niciodată să lupte împotriva U.R.S.S. în favoarea României.

La aceste dezechilibrări inițiale din 1921 trebuie să fie adăugate cele izvorâte din autorizarea dată în 1936 și 1937 Iugoslaviei și care au plasat această țară într-o poziție specială față de Italia și Bulgaria.

*Pactul de alianță unică cu Franța era menit să cimenteze fisurile din 1921 și 1937 pentru a întări structura Micii Înțelegeri.*

Unii oameni cred că Pactul de asistență cu Franța ne-ar duce la un război cu Germania. Aceasta este o greșeală. Toată lumea vrea Pace – cu alte cuvinte neutralitate în cazul unui eventual conflict.

Și eu vreau Pace. Dar neutralitatea nu poate fi realizată numai prin cuvintele: doresc să rămân neutru. Ea rezultă din pacte de asistență încheiate avându-se în vedere o eventuală agresiune.

Pentru a rămâne neutru, este necesar înainte de toate să fii în acord cu toate țările vecine; dar este, de asemenea, imperios necesar să dispui de armele necesare pentru a-ți asigura respectul din partea vecinilor, pentru cazul în care ei și-ar retracta cuvântul dat; și, dacă un stat nu dispune el însuși de o armată suficient de mare pentru a lupta cu vecinii săi, el trebuie în mod inevitabil să se alieze cu toți cei care au aceleași interese.

Ce curios de miopi sunt unii oameni! Noi vorbim mereu de neutralitate, de necesitatea de a nu nemulțumi Germania etc. și în același timp suntem legați de Cehoslovacia și Polonia prin alianțe care ne pot atrage în orice moment într-un război împotriva Germaniei și U.R.S.S.

Am ales metoda securității bazate pe pacte de asistență și ne-am oprit la jumătatea drumului.

O propagandă isteată a ridicat în fața noastră spectrul teroarei, iar noi nu am mai înaintat pe calea pe care pășisem deja. Astfel, noi refuzăm să închidem cercul pe care l-

---

<sup>1</sup> La 7 ianuarie 1935, în urma negocierilor desfășurate la Roma între Pierre Laval și Benito Mussolini s-au încheiat Acordurile de la Roma între Franța și Italia: a) un tratat cu privire la reglementarea intereselor franco-italiene în Africa; b) un protocol prin care, încercând consolidarea influenței sale în bazinul Dunării, Franța dădea, practic, mână liberă Italiei în Etiopia; c) o declarație franco-italiană prin care cele două guverne se angajau să colaboreze într-un spirit de înțelegere reciprocă, „pentru menținerea păcii”.

am început, riscând în acest fel un război fără avantajul de a fi apărați, în toate ipotezele, în caz de război.

Cine va apăra România împotriva unei agresiuni din partea Ungariei? O Mică Înțelegere slăbită.

Cine va apăra România împotriva unei agresiuni din partea Bulgariei? O Înțelegere Balcanică slăbită.

Cine va apăra România împotriva unei agresiuni din partea U.R.S.S.? Polonia! Aș fi preferat Polonia, Mica Înțelegere și Franța.

Cine va apăra România împotriva unei agresiuni din partea Germaniei? Nimeni.

Iar întrucât, în caz de război, România ar putea deveni teatru de operațiuni, deoarece teritoriul nostru ar putea fi ocupat de inamic în condiții și mai rele decât cele din 1916–1918, care Mari Puteri, la viitoarea Conferință de Pace, vor refuza să semneze orice noi tratate de pace atâta timp cât România nu și-a recăpătat frontierele inițiale?

În planul meu sunt două: Franța și U.R.S.S.

În planul opus planului meu nu este niciuna.

Da, cu o singură trăsătură de condei Tratatul de la București din 1918 a fost anulat, dar acest lucru a fost posibil pentru că noi eram aliatul Puterilor care au hotărât condițiile Păcii.

Astăzi, după ce am refuzat alianța cu Franța și alianța cu U.R.S.S., putem fi atrași în război prin forța împrejurărilor, iar nu prin propria noastră matură deciziune. *Statu quo ante* va fi numai o plângere din partea României, iar nu, ca până acum, condiția necesară consemnată de țări puternice.

## ITALIA

De câte ori nu s-a spus că tocmai din cauza mea România nu are relațiile amicale cu Italia pe care ar fi trebuit să le aibă? Nu cunosc nici o legătură mai nedreaptă.

De când mi-am terminat studiile și până în 1934 mi-am petrecut aproape toate vacanțele în Italia.

Un fost prim-ministru francez îmi reproșa mereu faptul că mă duc întotdeauna în Italia pentru a-mi petrece vacanțele: „De ce mergeți întotdeauna la San Remo<sup>1</sup> sau la Lido<sup>2</sup>; nu avem oare mare și soare în Franța?”

Știu ce se va răspunde la aceasta: este vorba de dragostea pentru Italia pitorească. Nu este genul de dragoste pe care Ducele<sup>3</sup> o așteaptă din partea prietenilor Italiei. S-ar putea să fie așa. Dar un om care timp de un sfert de secol nu a fost niciodată mai fericit decât în Italia este deja predispus psihologic spre prietenia politică.

În special în domeniul politic sunt în măsură să spun cât de mult apreciez Italia și cât de mare a fost dorința mea de a realiza o strânsă colaborare cu ea.

În 1927 am devenit ministru al Afacerilor Străine în Cabinetul lui Ion I.C. Brătianu,

Pe vremea aceea, prima vizită oficială a ministrului Afacerilor Străine al României se făcea întotdeauna la Paris. M-am gândit: doresc ca prima mea vizită oficială să fie la Roma<sup>4</sup>, iar de acolo voi merge mai departe la Paris. Am suferit mult după aceea pentru acest gest special de curtoazie față de Italia.

La Roma am avut o primire foarte călduroasă. Calitățile excepționale ale Ducelui mi-au lăsat o impresie profundă și de atunci i-am păstrat o admirație și sentimente care au rămas neschimbate<sup>5</sup> și în momentele cele mai critice, dar pe care sunt acum împiedicat să le exprim.

Când am sosit la Paris<sup>6</sup>, venind de la Roma, am găsit o atmosferă mult mai rece. Câteva ziare m-au atacat pentru vizita mea la Roma. Chiar „Le Temps”<sup>1</sup> a criticat predispoziția mea favorabilă față de Italia.

---

<sup>1</sup> Oraș italian în Liguria (regiune din Italia de nord), întinzându-se de o parte și de alta a golfului Genova.

<sup>2</sup> Importantă stațiune balneară, situată pe o porțiune îngustă și lungă de teren (12 km), care separă Veneția de Adriatică.

<sup>3</sup> Il Duce (it.) (Conducătorul) – Benito Amilcare Andrea Mussolini.

<sup>4</sup> În calitate sa de ministru al Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu a efectuat o vizită în Italia în perioada 24 ianuarie–1 februarie 1928. A avut patru întâlniri (24, 25, 26 și 30 ianuarie) cu Benito Mussolini și alte cinci întâlniri (24, 26, 27, 28 și 30 ianuarie) cu Dino Grandi. Cu ocazia acestei vizite, Nicolae Titulescu a participat la festivitatea inaugurării lucrărilor de construcție a Institutului Academic Român de la Valle Giulia de lângă Roma. La 30 ianuarie 1928, ministrul român de Externe a avut o audiență particulară la Vatican, fiind primit de Papa Pius XI.

<sup>5</sup> Cuvintele lui Nicolae Titulescu sunt o simplă formulă de politețe, fără acoperire reală, relațiile româno-italiene cunoscând, în anii 1933–1936, o degradare continuă. Crearea Micii Înțelegeri (1933) și a Înțelegerii Balcanice (1934), acțiunea viguroasă a României împotriva „Pactului celor Patru Puteri” și, în fine, condamnarea agresiunii Italiei împotriva Etiopiei și subscrierea de către țara noastră la sancțiunile adoptate de Societatea Națiunilor împotriva Italiei, au determinat o înăsprire a relațiilor bilaterale româno-italiene, autoritățile fasciste de la Roma condiționând un „curs normal” al raporturilor dintre cele două state de îndepărtarea lui Nicolae Titulescu de la conducerea politicii externe a României.

<sup>6</sup> Vizita oficială în Franța a lui Nicolae Titulescu s-a desfășurat între 2 și 14 februarie 1928.

*Aș dori să aud numele oricărui alt ministru al Afacerilor Străine al României care a fost atacat în presa franceză în timpul vizitei sale oficiale și multe luni după aceea pentru sentimentele sale proitaliene.*

În România, dl Vaida-Voevod a adresat o interpelare guvernului în Parlament și a spus că vizita mea la Roma a pus în pericol interesele Miciei Înțelegeri.

Nu am dezarmat. Există multe telegrame și rapoarte trimise de mine în anul 1928 Ministerului Afacerilor Străine prin care explicam necesitatea ca România să aibă raporturi amicale cu statele dinamice ca Italia și Germania<sup>2</sup>.

În aceste rapoarte spuneam, în esență: nu cer ca prietenia cu Italia să ia locul celei cu Franța; cer să fim prieteni cu Italia și Germania, ca și cu Franța. Și adăugam: nu înțeleg de ce un om trebuie să fie considerat profrancez sau antifrancez, judecând după faptul dacă bea apă de Vichy<sup>3</sup>, sau apă de Nocera Ombra, Sorgente Angelica.

Care a fost însă recompensa pe care am primit-o pentru toate aceste eforturi spre o apropiere între România și Italia, făcute cu riscul de a displace Parisului?

Am citit într-o zi că, la celebrul articol al lordului Rothermere<sup>4</sup> „*Un loc sub soare pentru Ungaria*“, s-a adăugat o declarație tunătoare prorevizionistă a Ducelui în favoarea Ungariei<sup>5</sup>.

În întreaga mea viață nu am căpătat un duș mai rece,

Nu trebuie uitat că pe vremea aceea România, ca și celelalte două state ale Miciei Înțelegeri, era legată de Italia prin tratate de prietenie<sup>6</sup>, conform cărora Înaltele Părți Contractante își garantau reciproc integritatea teritorială.

În ceea ce privește România, Tratatul a rămas în vigoare până în anul 1934.

Desigur, am fost atacat în România pentru politica mea proitaliană.

În august 1928, am părăsit Ministerul Afacerilor Străine.

Ca delegat al României la Geneva, am avut cele mai bune relații cu puțință cu Signor Grandi<sup>7</sup>, ministrul Afacerilor Străine al Italiei.

Totuși, simțeam că prietenia Italiei însemna sacrificarea Miciei Înțelegeri. Într-adevăr, Italia sprijinea continuu revizionismul ungar și spunea celorlalte state ale Miciei

---

<sup>1</sup> Cotidian francez, fondat în 1829 de către Jacques Coste, sub forma unui cotidian de seară, impunându-se ca unul din principalele organe de informații în ultimii ani ai celui de-al doilea Imperiu (1852–1870). Conducător, după Comuna din Paris, de Adrien Hébrard, „Le Temps” poate fi considerat ziarul oficial al celei de a treia Republici (1870–1940).

<sup>2</sup> Nicolae Titulescu nu putea ocoli problema relațiilor cu Italia și Germania – importante din punct de vedere economic pentru România – deși atitudinea sa față de regimurile totalitare a rămas constant ostilă. Noile deplasări de forțe pe scena internațională, atitudinea însăși a marilor democrații occidentale față de Roma și Berlin îl făceau pe Nicolae Titulescu să considere cu toată atenția relațiile cu aceste capitale, în ciuda faptului că el a acordat un rol prioritar în politica externă a României raporturilor cu Franța și Marea Britanie.

<sup>3</sup> Stațiune franceză cunoscută în întreaga lume, pentru apele sale folosite în bolile de stomac sau de ficat.

<sup>4</sup> Sidney Harold, prim-viconte de Rothermere.

<sup>5</sup> Benito Mussolini a rostit acest discurs în primăvara anului 1928, în Camera Deputaților, în calitatea de ministru de Externe, leit-motivul său fiind acela al „marii nedreptăți suferită de Ungaria mutilată”.

<sup>6</sup> La capătul vizitei oficiale întreprinse în Italia, între 9 și 16 septembrie 1926, Alexandru Averescu, prim-ministru al guvernului, semnează, la 16 septembrie 1926, cu Benito Mussolini, prim-ministru al Italiei, Pactul de amicitie și colaborare cordială între România și Italia. A fost ratificat de România la 28 martie 1927, iar de Italia la 9 iunie 1927. Începând din 1932, tratatul (încheiat inițial pe 5 ani) a fost prelungit din 6 în 6 luni, ultima prelungire realizându-se la 17 iulie 1933, prin care valabilitatea tratatului s-a extins până la 17 ianuarie 1934.

<sup>7</sup> Dino Grandi di Mordano.

Înțelegeri: „Acest lucru nu este îndreptat împotriva voastră, ci împotriva vecinului vostru“. Omul cât trăiește învață! Apărea că membrii Miciei Înțelegeri nu puteau fi prieteni cu Italia decât dacă abandonau unul dintre statele Miciei Înțelegeri.

La început trebuia să fie sacrificată Iugoslavia; apoi venea rândul Cehoslovaciei.

Am simțit această tendință a Italiei mai ales atunci când s-a semnat noul Pact de Organizare a Miciei Înțelegeri, la 16 februarie 1933.

De îndată ce l-am semnat, și cu deplină autoritate din partea domnilor Beneș și Jevtić, l-am vizitat pe prim-ministrul Franței, dl Paul-Boncour<sup>1</sup>, care era și ministru al Afacerilor Străine, și i-am spus: „Franța este întotdeauna, și pe bună dreptate, alături de noi. De ce să se opună ca noi să oferim Italiei îndrumarea spirituală a Miciei Înțelegeri? Italia are interese în Europa Centrală. Mica Înțelegere și Italia vor reconstitui împreună vechea unitate a monarhiei austro-ungare în cadrul frontierelor determinate de principiul naționalităților“.

Dl Paul-Boncour s-a gândit și mi-a răspuns: „Aveți dreptate; aveți acordul deplin al Franței să vorbiți cu Italia pe aceste coordonate“.

Chiar în după-amiaza acelei zile, la 16 februarie 1933, când am semnat noul Pact de Organizare a Miciei Înțelegeri, m-am dus în vizită la prietenul meu, ambasadorul Baron Aloisi<sup>2</sup>, delegatul Italiei la Societatea Națiunilor, ale cărui servicii față de Italia în acea perioadă și mai târziu vor apare în adevărata lor lumină de abia în viitor. I-am spus: „Acesta este noul text al Pactului de Organizare a Miciei Înțelegeri, semnat astăzi de mine, Beneș și Jevtić. În deplin acord cu ei și cu președintele Paul-Boncour, rog Guvernul italian să-și asume îndrumarea spirituală a Miciei Înțelegeri“.

Baronul Aloisi a răspuns că va comunica imediat declarația mea la Roma.

A trecut o zi, două și în a treia zi Baronul Aloisi mi-a făcut o vizită, aducându-mi un răspuns negativ în termenii cei mai voalați și mai plini de tact.

În martie 1933, când m-am dus la București pentru a face o declarație<sup>3</sup> în fața Parlamentului cu privire la noul Pact de Organizare și pentru a obține ratificarea lui, ministrul italian la București, dl Ugo Sola, m-a vizitat și, cu această ocazie, mi-a spus răspicat, în limbajul său obișnuit: „Cunosc oferta pe care ați făcut-o Baronului Aloisi. Italia nu va avea niciodată un acord cu Mica Înțelegere *en bloc*; cu părțile la Mica Înțelegere, s-ar putea. Există prea multe case de închiriat pentru ca Italia să consimtă vreodată să locuiască în calitate de chiriaș într-o casă denumită Mica Înțelegere“.

*Mica Înțelegere ca inamic al Italiei?*

*Oferta mea din 16 februarie 1933, făcută și în numele Iugoslaviei care, pe vremea aceea, nu era în relații bune cu Italia, nimicește pentru totdeauna posibilitatea unei asemenea legende.*

Care a fost răspunsul Italiei la oferta de prietenie din partea Miciei Înțelegeri? Pactul celor patru.

Ce este, în două cuvinte, Pactul celor patru?<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Joseph Paul-Boncour.

<sup>2</sup> Pompeo Aloisi.

<sup>3</sup> Nicolae Titulescu a ținut un discurs în acest sens în fața Parlamentului României la 16 martie 1933.

<sup>4</sup> La 18 martie 1933, Benito Mussolini a propus încheierea unui Pact între Italia, Germania, Marea Britanie și Franța („Pactul celor Patru Puteri“), care prevedea o strânsă cooperare între semnatori în rezolvarea de comun acord a tuturor problemelor politice și economice în Europa. Semnarea acestuia, în formula avută în vedere inițial, ar fi avut drept urmare instituirea unui adevărat directorat în viața politică a continentului și înlăturarea statelor mici și mijlocii de la rezolvarea problemelor internaționale.

Crearea unui Directorat european, având drept scop revizuirea frontierelor Micii Înțelegeri și ale Poloniei.

Mica Înțelegere m-a împuternicit să lupt împotriva Pactului celor patru puteri la Paris și la Londra.<sup>1</sup>

În sfârșit, după îndelungi tratative, am obținut Nota din 7 iunie 1933, din partea Guvernului francez, adică din partea prim-ministrului și ministru al Afacerilor Străine, Paul-Boncour. În această Notă, Franța ne garanta că invitația de a discuta revizuirea trebuie să aibă loc numai prin Adunarea Societății Națiunilor, pe baza articolului 19 al Pactului Societății, adică nu prin intermediul unui directorat, și că, în vederea acestui scop, pentru a aplica articolul 19 și pentru a invita părțile să reexamineze tratatul este necesară unanimitatea, inclusiv părțile interesate.

Desigur, o asemenea acțiune din partea mea nu era de natură să fie pe plac Romei.

Însă nu datorită vreunui sentiment antiitalian, ci tocmai datorită unui profund sentiment național am luptat eu împotriva Pactului celor patru puteri.

Eu nu am luptat pentru a minimaliza gloria Romei, ci pentru a păstra pentru români pământul străbunilor lor. Nu am luptat pentru a împiedica o apropiere franco-italiană, ci pentru a împiedica formarea unui trust european care ar fi înlocuit frontierele de abia stabilite în ultimii 16 ani prin noi frontiere. Nu am luptat ca un oponent al Romei, ci ca descendent al Romei. Într-adevăr, Roma ne-a transmis împreună cu sângele, dragostea de pământ, instinctul de conservare și impulsul de a ne sacrifica mai curând viețile decât frontierele.

Dacă dl Mussolini ar fi fost român, ar fi acționat exact ca mine.

În 1934, ca răspuns la interpelarea prezentată de dl Maniu în Parlament, am încercat<sup>2</sup> să stabilesc o distincțiune între revizionismele italian și ungar, denumindu-l pe primul revizionism teoretic, iar pe cel de al doilea revizionism vinovat, încercând astfel să scot Italia în afară de orice discuție.

Între timp, Italia construia triumphiul Roma-Viena-Budapesta<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> În perioada 29 martie–9 aprilie 1933, Nicolae Titulescu a efectuat vizite de informare la Paris și Londra, expunând poziția statelor membre ale Micii Înțelegeri față de proiectul Pactului celor Patru Puteri. Printre interlocutori: în Franța – J.P.-Boncour, E. Daladier, E. Herriot, A. de Monzie, C. Chautemps, P. Cot, J. Caillaux, L. Blum, A. Tardieu, P. Laval, L. Marin, P.E. Flandin, F. Bouisson; în Anglia – J. Ramsay MacDonald, Sir John Simon, Sir William Tyrrell, Allan Leeper, Sir Frederick Leith-Ross, Sir Austen Chamberlain. Concluziile pe marginea acestor întrevederi le-a expus într-un amplu raport, trimis regelui și prim-ministrului.

<sup>2</sup> Discursul a fost rostit de către Nicolae Titulescu în Parlamentul României la 4 aprilie 1934. În ciuda diferențierii la care face aluzie – dată de faptul că până în 1934 Italia nu formulase deschiș pretenții teritoriale în folosul ei direct – Nicolae Titulescu declara: „Dacă fac această deosebire, nu am să scuz primul revizionism în dauna celui de-al doilea. Le consider pe amândouă inacceptabile și dăunătoare“.

<sup>3</sup> La 17 martie 1934, s-au încheiat la Roma două protocoale care au trasat cadrul colaborării politice și economice a Italiei, Austriei și Ungariei. Acestea stipulau dorința celor trei state de a lărgi cadrul de colaborare, creând noi înlesniri pentru dezvoltarea colaborării economice dintre ele. În același timp, Italia și Austria se obligau să sprijine înarmarea Ungariei și să susțină pretențiile revizionistilor maghiari. La 23 martie 1936, la Roma, au fost semnate trei protocoale adiționale privind relațiile dintre Italia, Austria și Ungaria, prin care se reafirmă hotărârea celor trei state de a rămâne fidele protocoalelor de la Roma din 17 martie 1934 și de a nu întreprinde vreo negociere importantă privind chestiunea dunăreană fără informarea prealabilă a celorlalți semnatori ai protocoalelor de la Roma din 17 martie 1934. La 12 noiembrie 1936, la Viena, se semnează un protocol secret italo-ungaro-austriac care prevedea ca, în caz de război, cele trei state semnatare să păstreze o neutralitate binevoitoare unul față de celălalt.



În 1935 s-a ridicat chestiunea sancțiunilor. În acest domeniu mă simt pe deplin în largul meu.

Minutele ședințelor în cadrul cărora au fost discutate sancțiunile Societății împotriva Italiei au fost publicate.

În niciuna dintre ele nu se poate găsi un cuvânt în plus împotriva Italiei față de cele rostite de delegații Iugoslaviei sau Poloniei.

Totuși, în ochii Italiei, Iugoslavia merită un tratat special de amicitie, iar Polonia merită o Notă oficială prin care este sprijinită participarea ei la controlul naval al Mediteranei, deși singurul ei litoral este la Marea Baltică?

În ceea ce privește România, ea a fost lăsată cu totul de o parte.

Toate cele de mai sus vin să arate că întreaga problemă nu constă într-o politică ostilă a Italiei față de România din cauza lui Titulescu, ci din cauza unei asocieri politice din care România nu face parte datorită politicii pe care a urmat-o până atunci.

Nu a fost oare Titulescu sacrificat deja ca ministru al Afacerilor Străine, când, în ciuda tuturor acestor fapte, la 3 noiembrie 1936, Ducele a rostit una dintre cuvântările sale cele mai revizioniste, exceptând numai Iugoslavia de la politica de revizuire?

Nu numai că va fi imposibil să se dovedească pe baza proceselor verbale ale Societății Națiunilor că eu am spus vreun cuvânt mai mult împotriva Italiei decât delegații Iugoslaviei sau Poloniei, dar, dimpotrivă, va apare clar că, în limitele permise de respectarea Pactului Societății Națiunilor, am acordat o asistență permanentă Italiei ca expert, întrucât colaborasem cu Societatea Națiunilor încă de la crearea ei.

Poziția pe care am adoptat-o în privința sancțiunilor poate fi definită ca o respectare scrupuloasă a Pactului Societății Națiunilor, întrucât nu trebuie să uităm că orice stat ar putea deveni Etiopia cuiva. Am urmat, așadar, cu fidelitate linia de conduită a Marii Britanii.

Pe de altă parte, când au fost formulate principiile menite să ajute statele victime ale unei agresiuni, nu eu am fost acela care a cerut ca Italia să fie tratată cu cea mai mare severitate.

Să recapitulăm faptele.

În cuvântarea sa în fața Comisiilor de afaceri străine, în ședința comună din 12 decembrie 1936, dl Victor Antonescu a declarat: „Cu tot trecutul dureros al chestiunii abisinienilor, România revendică pentru dânsa de a fi susținut în sânul Comitetului de șase al Societății Națiunilor că Italia nu trebuie desemnată ca stat agresor“.

Cine era ministrul Afacerilor Străine al României în acea vreme? Eu.

Fie-mi permis atunci să explic situația, cu toată preciziunea ce izvorăște din cunoașterea detaliată a problemei.

Am studiat cu foarte mare atenție dosarul italo-etioopian și am fost în măsură să stabilesc că bandele înarmate etiopiene au adus mult rău Italiei prin acțiunile lor.

Ideea mea era – iar unii italieni o împărtășeau – ca Italia să-și prezinte plângerea în fața Consiliului. Părerile în Consiliu ar fi fost împărțite, iar Italia ar fi avut astfel posibilitatea să ducă un război legal, în conformitate cu articolul 15, paragraful 7.

Nu s-ar fi putut să fie o unanimitate împotriva Italiei dacă ea ar fi respectat regulile dreptului internațional, pe care le-a recunoscut prin semnarea Pactului Societății, și potrivit căruia orice litigiu susceptibil să ducă la o ruptură să fie supus unui arbitraj sau Consiliului Societății Națiunilor.

*Numai refuzul Italiei de a-și prezenta cazul și afirmația pe care a făcut-o în sensul că Societatea Națiunilor nu poate interveni în conflictul ei cu Etiopia, cu toată cohorta de argumente aduse din trecutul îndepărtat pe care nu ar fi trebuit să le reînvie, chiar dacă se ridică problema – argumente cum ar fi, spre exemplu, dreptul popoarelor la expansiune și dreptul de a impune prin forță o civilizație superioară asupra unei civilizații inferioare – explică unanimitatea care s-a format împotriva Italiei.*

Își dă seama oare România ce soartă ar avea, dacă, sub simplul pretext că o anumită națiune este mai civilizată decât ea, teritoriul ei ar fi ocupat?

În ciuda tuturor eforturilor făcute, a fost imposibil să se obțină de la Roma instrucțiuni pentru ca delegația italiană să prezinte plângerea Italiei în fața Consiliului.

Comitetul de șase, numit de Consiliu și al cărui membru eram, a dorit să declare imediat că Italia este agresoare. M-am opus acestui lucru, spunând: „Dosarul italo-etioopian nu este cunoscut în toate amănuntele, deoarece Italia, violând obligațiile ei internaționale, a refuzat să vorbească în fața Consiliului. Dacă Italia ar fi fost vecină cu Etiopia și dacă, după tot ceea ce au făcut bandele înarmate etiopiene, ea și-ar fi mobilizat forțele, după toate probabilitățile, gestul ei s-ar fi numit legitimă apărare. Din cauză că Etiopia se afla la mii de kilometri de Italia, iar pentru riposta italiană au fost necesare câteva luni, trebuie oare ca aceasta să fie considerată o agresiune?”

Atunci am fost întrebat: „Dacă priviți lucrurile prin această prismă, Italia nu are, după părerea dv., nici o răspundere?”

„Da – am răspuns – are, pentru că nu și-a prezentat cazul în fața Consiliului, deși s-a angajat să facă aceasta în baza Pactului Societății Națiunilor. Mai mult, ea nu a respectat termenul de trei luni prevăzut de Pact înainte de a recurge la război.” „În acest caz – am spus eu – cuvântul agresiune nu este folosit de Pactul Societății Națiunilor.”

În urma acestor discuții, în minuta [ședinței – n.t.] s-a trecut că, după părerea mea, Italia a încălcat articolele 12, 13 și 15 ale Pactului<sup>1</sup>.

În ceea ce mă privește, nu am încetat să fac toate eforturile posibile pentru a convinge delegația italiană că Italia trebuie să-și prezinte cazul în scris, chiar atunci când s-a tras ultima cortină a acestei piese.

Am spus: „Va veni ziua când acest caz va fi supus unei revizuiri. Pe baza căror documente o veți cere? Trebuie să vă constituiți dosarul imediat”.

Nu știu în ce măsură a fost util sfatul meu, dar documentele italiene au fost predate treptat Societății Națiunilor, deși aceasta nu putea opri mecanismul sancțiunilor.

Ceea ce trebuie să se știe este că sancțiunile economice au fost acceptate dinainte de Italia.

Aceasta nu are nici o importanță din punctul de vedere al dreptului internațional. Atunci când Societatea Națiunilor aplică sancțiuni, ea îndeplinește îndatoririle unui judecător și nu se preocupă de opiniile părților.

Pe de altă parte, din punct de vedere politic și psihologic, adică din punctul de vedere al prieteniei, este important să fii în măsură să arăți că pârâțul este în acord cu judecătorul.

---

<sup>1</sup> La 7 octombrie 1935, Consiliul Societății Națiunilor, dezbătând problema agresiunii Italiei împotriva Etiopiei, a aprobat concluziile raportului Comitetului celor șase conform căruia „Guvernul italian a recurs la război, contrar angajamentelor prevăzute în art. 12 al Pactului Societății Națiunilor”, hotărând, în baza art. 16 al Pactului, să aplice sancțiunile prevăzute în asemenea cazuri.

Ducele a declarat aceasta într-un discurs public. De fapt, cunoșteam acest lucru mulțumită amabilității președintelui Laval, care mi-a citit diferite telegrame pe această temă primite din partea contelui de Chambrun<sup>1</sup>, ambasadorul francez la Roma.

Nu încapă nici o îndoială că sancțiunile economice<sup>2</sup> au avut un efect cu mult mai mare decât cel prevăzut de Italia, întrucât, deși fuseseră acceptate de către ea, cei care le-au adoptat au fost ulterior acoperiți de insulte<sup>3</sup>.

Nu este necesar să fie judecați aici membrii Societății Națiunilor care, în aplicarea sancțiunilor, s-au oprit la jumătatea drumului și nu și-au îndeplinit misiunea. De aci, discreditarea în care s-a aflat Societatea.

Mă voi mărgini să arăt ceea ce a făcut România pentru Italia prin mine, în acord cu Franța și Marea Britanie, pentru a găsi o soluție în conflictul italo-etopian pe calea unei înțelegeri amicale.

Unul dintre obiectivele mele principale a fost realizarea unei apropieri între experții francezi și cei italieni. L-am invitat pe actualul ambasador francez, dl de Saint-Quentin<sup>4</sup>, care nu-și preluase încă postul, pentru ca să se întâlnească cu dl Pilotti<sup>5</sup> și alți italieni și timp de patru ore am discutat o soluție prin conciliere.

Susțin că numai un expert în problemele Societății Națiunilor și-ar putea da seama, după citirea minutelor, cât de strict am aplicat Pactul Societății Națiunilor și cum am încercat, cu fiecare prilej, să nu cauzez prea multe prejudicii Italiei.

În septembrie 1935, ministrul Ugo Sola a venit să mă vadă pentru a-mi transmite mulțumirile Ducelui pentru atitudinile pe care le adoptasem.

Mai târziu, dl Ugo Sola a scris un articol în ziarul românesc „Argus”<sup>6</sup> în care a spus că eu am aruncat marea piatră a compensațiilor în mecanismul sancțiunilor.

Dl Ugo Sola a mers mult prea departe. Eu am ridicat chestiunea compensațiilor ca un drept sacru al României, ce decurge din articolul 16, paragraful 3, pentru a apăra interesele noastre naționale.

Dar, făcând acest lucru, ne-am lovit de multe dificultăți.

Astfel, la 1 noiembrie 1935, am fost obligat să țin o cuvântare la Geneva, deoarece, când i-am încredințat ministrului Vișoianu<sup>7</sup> sarcina de a apăra interesele românești, el a îndeplinit-o cu atâta sinceritate și într-un mod atât de strălucit, încât Societatea Națiunilor a crezut că România încearcă să torpileze politica de sancțiuni împotriva Italiei.

---

<sup>1</sup> Charles de Chambrun.

<sup>2</sup> La 10 octombrie 1935, Adunarea Societății Națiunilor a aprobat hotărârea de a aplica sancțiuni Italiei care a atacat Etiopia, adoptând o rezoluție prin care se crea un nou comitet de coordonare a aplicării sancțiunilor prevăzute în art. 16 din Pact.

<sup>3</sup> La 21 octombrie 1935, Guvernul român a trecut efectiv la aplicarea sancțiunilor hotărâte de Societatea Națiunilor împotriva Italiei ca urmare a agresiunii întreprinse împotriva Etiopiei. La 11 noiembrie 1935, Guvernul italian adresează o notă de protest Guvernului român pentru aderarea României la politica de sancțiuni împotriva Italiei. La 26 noiembrie 1935, după consultări cu guvernele statelor membre ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, Guvernul român răspunde la nota de protest din 11 noiembrie 1935, arătând că România participă la măsurile adoptate de Societatea Națiunilor din fidelitate față de Pact și din respect față de hotărârile Adunării și Consiliului Societății Națiunilor.

<sup>4</sup> René Doyne de Saint-Quentin.

<sup>5</sup> Massimo Pilotti.

<sup>6</sup> Cotidian bucureștean, apărut în 1910, avându-l ca director, la mijlocul deceniului al patrulea, pe Grigore Gafencu.

<sup>7</sup> Constantin Vișoianu.

Citez aici *ad litteram* un pasaj din cuvântarea mea: „Întreb: este oare vreun membru al acestui Comitet care crede că se ascunde ceva în spatele declarației reprezentantului român, dl Vișoianu?

România nu a încercat să torpileze sancțiunile. Dacă nu s-ar pune problema unei profunde dreptăți, eu, care am lucrat în cadrul Comitetului dv., timp de 16 zile, pentru a pune la punct mecanismul sancțiunilor, nu aș veni în ultimul moment pentru a ridica această problemă.“

Se pune chestiunea pretențiilor pendinte ale României față de Italia, iar eu am explicat atitudinea părții române: de a nu face noi achiziții în Italia, dar de a continua să cumpere din Italia în schimbul arieratelor, ceea ce reprezenta singura posibilitate de lichidare a pretențiilor românești.

Delegației române i s-a dat un răspuns negativ, pentru că sistemul pe care îl susținusem ar fi putut crea impresia că între cele două țări schimburile continuă, ceea ce era contrar ideii sancțiunilor în sensul articolului 16.

Am cerut atunci ca, în cadrul organizării sprijinului reciproc, să existe un capitol special referitor la țările care au pretenții de asemenea natură, adică pretenții decurgând din acorduri de clearing.

Pentru a încheia această chestiune, am obținut următoarea rezoluție din partea Societății Națiunilor, în legătură cu pretențiile noastre pendinte față de Italia:

„a) Ca, odată cu încetarea măsurilor luate în privința Italiei în baza articolului 16 al Pactului, ei (adică membrii Societății Națiunilor) să se sprijine în mod reciproc pentru a asigura îndeplinirea de către Italia a obligațiilor asumate de ea față de statele creditoare, așa cum ar fi trebuit să procedeze dacă nu ar fi suferit aplicarea articolului 16 al Pactului.

b) De asemenea, ca, dacă între timp un anumit stat a avut de suferit pierderi deosebit de serioase din cauza suspendării de către Italia a plăților la datoriile sus-menționate, sprijinul reciproc prevăzut în paragraful 3 al articolului 16 va fi acordat în mod special în vederea recuperării unor asemenea pierderi prin toate măsurile corespunzătoare.“

Războiul italo-etopian a continuat. A căzut Addis Abeba.<sup>1</sup> Între timp, sancțiunile s-au prăbușit și ele.<sup>2</sup>

Sancțiunile au schimbat atât de mult relațiile dintre Italia și România încât, la 28 mai 1936, am avut plăcerea să-l văd pe peronul Gării de Nord pe ministrul italian Ugo Sola, care venise să mă salute la reîntoarcerea mea din străinătate.

La 29 august 1936 am încetat să mai fiu ministru al Afacerilor Străine.

La ședința Consiliului Societății Națiunilor din 26 iunie 1936, când se confirma ridicarea sancțiunilor, am spus: „Pentru România, aplicarea sancțiunilor față de Italia a fost o experiență profund dureroasă. Prietenia pe care o nutrește poporul român față de poporul italian este de o asemenea natură, încât a trebuit să mobilizeze întreaga tărie a ortodoxiei politice pe care o pretind pentru țara mea pentru a aplica Pactul fără șovăire. Nu cred că există vreun membru al Consiliului care să conteste faptul că, de la începutul

<sup>1</sup> La 5 mai 1936, trupele italiene intră în Addis Abeba, Hailé Selassié fiind obligat să se refugieze în Marea Britanie. La 9 mai 1936, Italia ocupă Etiopia.

<sup>2</sup> La 6 iulie 1936, în urma votului Adunării și Consiliului Societății Națiunilor, Comitetul de coordonare, creat în vederea aplicării sancțiunilor contra Italiei, votează ridicarea acestora începând cu 15 iulie 1936.

acestei grave crize, România nu a șovăit nici o clipă în îndeplinirea obligațiilor ce-i revin în baza Pactului.

Ca ministru al Afacerilor Străine am urmat o linie dreaptă, însă aceasta a fost linia dreaptă a glonțului care trece prin inimă pentru a-și atinge ținta“.

Cunosc reproșul care mi-a fost adresat de unii dintre prietenii mei italieni: Franța și Anglia ar fi consimțit de mult să ridice sancțiunile dacă Titulescu ar fi făcut un gest și, în special, dacă ar fi scos el castanele din foc, fiind primul care cere ca ele să fie ridicate.

Ei bine, prietenii mei italieni greșesc. În tot cursul perioadei în care au fost discutate sancțiunile, eu am păstrat contacte atât de strânse și de frecvente cu miniștrii Afacerilor Străine ai Franței și Angliei, încât aș fi sesizat o asemenea dorință, dacă ei ar fi numit-o cu adevărat. Am avut impresia, în urma acestor contacte, că, dacă aș fi vorbit în modul dorit de prietenii mei italieni, aș fi rămas singur și aș fi atras oprobriul asupra mea și asupra țării mele.

Într-adevăr, dacă aș fi acționat în acest fel și dacă România ar fi fost atacată într-o zi, aș fi meritat să mi se spună: „Dv. cereți sancțiuni? Dv., care în timpul conflictului italo-etopian, în loc să aplicați principiile securității colective ale Pactului Societății Națiunilor la justa lor valoare (dar care poate fi amplificată), le-ați repudiat?“

Am avut foarte multă grijă să evit o asemenea politică greșită și am scutit România de consecințele ei.

Mai este încă un fapt pe care aș dori să-l elucidiez.

La 1 iulie, Maiestatea Sa Negusul Hailé Selassié<sup>1</sup> s-a urcat la tribună pentru a ține o cuvântare. Înainte de a fi rostit măcar un cuvânt, s-au auzit sâsâieli și huiduieli<sup>2</sup> din galeriile publicului, unde nu puteam spune cine este prezent.

Când președintele Motta<sup>3</sup> s-a dus sus pentru a preda pe vinovați poliției, spre marele meu regret nimeni nu s-a ridicat să protesteze în Adunare.

Tribuna Societății Națiunilor trebuie să fie o tribună a libertății și a dreptății, căci altfel nu are nici o rațiune de a fi.

Am considerat că îmi revine datoria de a face un gest care să salveze onoarea Societății.

Și am intervenit pentru a-i cere președintelui să păstreze ordinea.<sup>4</sup>

S-a spus cu această ocazie că i-am numit pe italieni sălbatici.

---

<sup>1</sup> Hailé Selassié.

<sup>2</sup> După mărturiile unor participanți la această ședință, semnalul de începere a acestei obstrucții a fost dat de către consulul general italian la Geneva, generalul Speichel, aflat în tribuna rezervată corpului diplomatic.

<sup>3</sup> Giuseppe Motta.

<sup>4</sup> Relatând acest eveniment, Nicolae Titulescu scria Centralei M.A.S.: „Ieri, în momentul în care Împăratul Abisiniei s-a urcat la tribună, cu o demnitate desăvârșită, și înainte de a deschide gura, fluierături puternice au izbucnit din tribune. Președintele Van Zeeland, deși un om foarte inteligent, probabil pentru a nu se angaja, nu a intervenit deloc. Delegații Adunării și-au pierdut capul și au dat spectacolul unei adevărate rușini. Cunoscător al situației și neavând cunoștință de la cine porneau fluierăturile, am înaintat în mijlocul incintei și am rostit cuvintele următoare: «Domnule președinte, în numele justiției, vă rog a interveni pentru a face să înceteze asemenea acte». Adunarea întregă a ovaționat această declarațiune [...]. Inamici de-ai noștri, fie ei unguri sau polonezi, s-au grăbit să telegrafieze la Roma că am cerut darea afară a sălbaticilor italieni.// De aș fi știut că sunt italieni procedam la fel, pentru că, dacă Societatea Națiunilor, după ce își reneagă principiile, nu rămâne cel puțin un club în care regulile gentilomilor să fie respectate, mai bine să se dizolve imediat“.

O dezmințire, bazată pe declarațiile reprezentanților statelor Micii Înțelegeri și ai Înțelegerii Balcanice, în calitatea lor de delegați la Societatea Națiunilor, a spulberat pentru totdeauna această invenție.

În plus, cum i-aș fi putut numi pe italieni sălbatici la 1 iulie, când am vorbit despre Italia așa cum am făcut-o și, așa cum am prezentat în cele de mai sus, cu patru zile înainte, la 26 iunie 1936?

În calitatea lor de delegați la Societatea Națiunilor, domnii Krofta, ministrul Afacerilor Străine al Cehoslovaciei, Tewfik Rüstü Aras, ministrul Afacerilor Străine al Turciei, ministrul Mavrudis<sup>1</sup>, Politis, ministrul Greciei la Paris, și Purić, ministrul Iugoslaviei la Paris, mi-au dat dezmințirile lor scrise.

Declar că nu am criticat în nici un fel Italia sau pe cetățenii ei, ci am exercitat doar dreptul natural al oricărui delegat de a cere președintelui să nu permită ca publicul de la galerii să conturbe discuțiile din Adunare.

Ei declară, de asemenea, că este un fapt bine cunoscut că, departe de a fi ostil față de Italia, eu nutresc cea mai sinceră simpatie față de această țară și că nu pierd niciodată prilejul de a exprima în mod public aceste sentimente.

Acest lucru este dovedit de cuvântarea mea în favoarea Italiei, rostită cu patru zile înainte, vineri, 26 iunie.

Prin urmare, ei regretă profund atacurile presei italiene împotriva mea și le consideră nedrepte, lipsite de tact și total nefondate.

Chiar în momentul în care doream să public această dezmințire, presa italiană m-a atacat într-o asemenea măsură încât, moralmente, nu puteam răspunde pe loc.<sup>2</sup>

Există atacuri la care nu poți răspunde imediat.

Guvernul italian fusese informat de ministrul nostru la Roma, dl Lugoșianu<sup>3</sup>, astfel încât Roma a cunoscut imediat faptele adevărate ale cazului. La câteva zile după aceasta, campania de presă a fost oprită.

Oricine ar fi acționat ca mine dacă ar fi cunoscut de la început genul de atacuri care au fost îndreptate împotriva mea.

Citez unul dintre ele, din ziarul „Lavoro Fascista“:

„Între Negus și sprijinitorii săi există acel gen de complicitate și solidaritate care îi leagă pe delincvenți. Între Negus, bandit și ucigaș, și italienii sălbatici, Titulescu l-a preferat pe etiopian. Motivul este clar. Italienii sunt albi. Negusul și Titulescu sunt negri. Titulescu este pe jumătate asiatic, un amestec de rase inferioare, produsul unei împerecheri în care lustrul occidental nu poate acoperi origina sa de culoare“.

Mai târziu, când încordarea slăbise, am publicat dezmințirea mea în ziarul „Universul“ din 27 aprilie 1937.

Toate cele de mai sus vin să dovedească că eu am arătat față de Italia o caldă prietenie, pe care am dorit să o folosesc ca bază a prieteniei italo-române, chiar cu riscul de a displace unor oameni.

Revizionismul italian a întretăiat drumul pe care intenționam să-l urmez.

---

<sup>1</sup> Nikolaos Mavrudis.

<sup>2</sup> Ziarele italiene, din Capitală și din provincie, dirijate de ministrul fascist al Presei și Propagandei, au criticat cu violență pe Nicolae Titulescu. În această campanie s-au „distins“: „Popolo di Roma“, „Giornale d'Italia“, „Corriere della Sera“, „L'Avvenire d'Italia“, „Lavoro Fascista“, „Il Messaggero“, „La Stampa“, unele dintre ele mergând până acolo încât au condiționat normalizarea relațiilor cu România de eliminarea lui Nicolae Titulescu.

<sup>3</sup> Ion Lugoșianu.

Cu toate acestea, prima dezamăgire nu m-a împiedicat să ofer, chiar din prima zi – 16 februarie 1933 – când a fost semnat noul Pact de Organizare a Micii Înțelegeri, îndrumarea sa spirituală Italiei. Ea a refuzat, spunând că un acord cu Mica Înțelegere în bloc este imposibil, dar ar putea fi realizabil cu unele din elementele sale.

În sfârșit, în legătură cu sancțiunile, mi-am dovedit prietenia față de Italia, în limitele permise de aplicarea Pactului Societății Națiunilor.

Dacă astăzi Italia nu este strâns legată prin amicitie de România, nu eu sunt de vină.

Astăzi eu mai privesc încă Italia cu aceeași neschimbată afecțiune, dar după ce am căpătat experiența care îmi permite să spun: Italia nu mă repudiază pe mine personal, ci politica mea.

*Eu sunt simbolul politicii de dreptate împlinită în trecut și al unui puternic antirevizionism pentru viitor.*

*Dl Mussolini simbolizează politica așa-numitelor nedreptăți actuale și a revizionismului cu orice preț în viitor.*

*Acest punct de vedere nu trebuie să scape nici unuia dintre românii care sunt preocupați de prietenia cu Italia.*

Și, cu toate că sunt complet edificat asupra acestor divergențe, eu cred totuși că ceasul prieteniei italo-române va bate curând.

Pentru a realiza acest obiectiv, Italia ar trebui să înceapă cu încheierea, cu celelalte două state ale Micii Înțelegeri, a unor convenții similare cu cea pe care a încheiat-o cu Iugoslavia.

## MAREA BRITANIE

Relațiile dintre România și Marea Britanie vor fi determinate întotdeauna, după părerea mea, de cele două experiențe ale mele ca ministru al României la the Court of Saint James.

Am învățat mult în cei zece ani cât am stat în Marea Britanie sau în compania miniștrilor britanici la diferite conferințe internaționale.

Am avut norocul să nu cunosc engleza atunci când am fost numit pentru prima dată ministru la Londra de către șeful meu, Take Ionescu.

Deoarece eram foarte atent să evit a vorbi franțuzește, căci știam că britanicii preferă cea mai proastă engleză celei mai bune franceze, mi-am început cariera diplomatică la Londra păstrând tăcerea.

Aceasta este, potrivit celor spuse de André Maurois<sup>1</sup>, cel mai bun „debut” posibil.

Mi-a fost dat să învăț engleza în același timp în care făceam cunoștință cu mentalitatea engleză.

Așa stând lucrurile, am învățat că Marea Britanie este o țară în care opiniei publice îi displace profund să-și asume obligații dinainte, în vederea preîntâmpinării unor eventuale situații.

Am învățat, de asemenea, că opinia publică britanică este foarte sensibilă la orice aduce a *umanism și dreptate* și că Marea Britanie este țara în care moralitatea particulară și cea publică sunt legate cât se poate de strâns.

Mulți oameni de stat m-au onorat cu prietenia lor: dl Lloyd George<sup>2</sup>, Lordul Curzon<sup>3</sup>, Lordul Cecil, dl MacDonald<sup>4</sup>, dl Henderson<sup>5</sup>, Lordul Baldwin<sup>6</sup>, Sir Austen Chamberlain, dl Winston Churchill<sup>7</sup>, Sir Samuel Hoare<sup>8</sup>, dl Eden<sup>9</sup> și alții.

La aceste nume aș dori să adaug pe cele ale unor membri ai Foreign Office-ului și ai Trezoreriei, care mi-au acordat un mare ajutor în tot cursul misiunii mele la Londra: Lordul Tyrrell<sup>10</sup>, Sir Robert Vansittart<sup>11</sup>, Cadogan<sup>12</sup>, Sargent<sup>13</sup>, Rex Leeper<sup>14</sup>, Sir Otto Niemeyer, Sir Frederick Leith-Ross<sup>15</sup>, Waley și încă mulți alții.

Nu pot uita că, la mai puțin de doi ani după sosirea mea la Londra, dl MacDonald mi-a încredințat o misiune foarte specială și dificilă: aceea de a-l convinge pe dl Herriot

---

<sup>1</sup> André Maurois (pseudonimul lui Émile Salomon Wilhelm Herzog).

<sup>2</sup> David Lloyd George of Dwyfor.

<sup>3</sup> George Nathaniel Curzon of Kedleston.

<sup>4</sup> James Ramsay MacDonald.

<sup>5</sup> Arthur Henderson.

<sup>6</sup> Stanley Baldwin of Bewdley.

<sup>7</sup> Winston Leonard Spencer Churchill.

<sup>8</sup> Samuel John Gurney Hoare.

<sup>9</sup> Robert Anthony Eden of Avon.

<sup>10</sup> William George Tyrrell of Avon.

<sup>11</sup> Robert Gilbert Vansittart of Denham.

<sup>12</sup> Alexander Montagu George Cadogan.

<sup>13</sup> Orme Sargent.

<sup>14</sup> Reginald Wilding Allen Leeper.

<sup>15</sup> Frederick William Leith-Ross.



că el ar trebui să vină la Chequers pentru pregătirea Conferinței Planului Dawes în iulie 1924.

Iar eforturile mele au fost încununate de succes.

Nu pot uita cuvintele Lordului Baldwin în 1933, când el nu era decât președinte la Board of Trade. El mi-a spus, în cursul convorbirilor noastre asupra datoriilor comerciale ale anumitor români:

„Domnule Titulescu, în mine s-a dat o mare luptă între englez și burghez. Ca englez, trebuie să vă cer garanția Guvernului român pentru aranjamentul pe care îl sugerați cu privire la datoriile comerciale ale românilor. Însă burghezul a triumfat. Când vreun stat garantează plata unor datorii particulare, limitele care despart creditele publice de cele particulare încetează să mai existe și în acest fel statul încetează să mai fie un stat burghez. Ei bine, eu vreau ca România să rămână un stat burghez“.

Când îmi amintesc de colaborarea mea cu Sir Austen Chamberlain, sunt copleșit de un profund sentiment de emoție, așa cum doar rar resimt.

Sir Austen a lucrat cu mine timp de mulți ani în chestiunea optanților. Din această colaborare s-au iscat o serie de înfruntări oratorice la Societatea Națiunilor, precum și o corespondență care conține scrisori atât de prietenești, din partea lui, încât reprezintă acum unul dintre lucrurile cele mai dragi pe care le posed.

Moartea sa a fost o încercare foarte dureroasă pentru Marea Britanie, pentru cauza Păcii, pentru familia sa și pentru mine însumi.

Întreaga familie Chamberlain, compusă din oameni de stat descendenți ai marelui Joe Chamberlain<sup>1</sup>, îmi este dragă.

Astăzi, pentru mine, Sir Austen Chamberlain este reprezentat de soția sa, Lady Chamberlain, și de fratele său, Neville Chamberlain<sup>2</sup>, acum prim-ministru al Marii Britanii.

România nu trebuie să uite niciodată marea recunoștință pe care o datorează lui Sir Austen Chamberlain.

Dacă ea a fost calomniată de propaganda ungară în legătură cu chestiunea optanților, orice urmă a acestor calomnii a dispărut mulțumită raportului lui Sir Austen Chamberlain din septembrie 1927, care reprezintă adevărata decizie în această materie.

De asemenea, tot lui Sir Austen Chamberlain îi datorează România soluția favorabilă dată în chestiunea coloniștilor în 1925.

Marele merit al acțiunilor lui Sir Austen Chamberlain s-a datorat faptului că ele nu au izvorât din prietenie sau simpatie, ci dintr-o profundă încredere în justetea cauzei românești.

De aici și autoritatea lor.

Și cum să descriu prietenia lui Winston Churchill a cărei inteligență strălucită este aliată cu un foc sacru neîntrecut?

Iar în timp ce vorbesc despre el, trebuie să mulțumesc prietenilor mei englezi, Lordul Cecil, Winston Churchill, generalul Spears<sup>3</sup>, Alfred Bossom, Dalton<sup>4</sup>, Noel

---

<sup>1</sup> Joseph Chamberlain.

<sup>2</sup> Arthur Neville Chamberlain.

<sup>3</sup> Edward Louis Spears.

<sup>4</sup> Hugh Dalton of Forest and Frith.

Baker<sup>1</sup>, dl Madge, W. Steed<sup>2</sup> și Seton-Watson<sup>3</sup>, alături de mulți alții care, în iunie 1937, mi-au oferit prilejul să vorbesc despre condițiile menținerii păcii existente și despre toate problemele internaționale, cu referire specială la interesele românești: de două ori în Parlamentul britanic (o dată în fața majorității<sup>4</sup> și o dată în fața Partidului Laburist<sup>5</sup>); la Universitatea Oxford<sup>6</sup>; la Institutul Regal pentru Afacerile Internaționale<sup>7</sup>; la Comitetul pentru Pace și Apărare<sup>8</sup> etc. Nu am fost în măsură să accept toate invitațiile pe care le-am am primit<sup>9</sup>, întrucât a trebuit să fiu la Bratislava, la 19 iunie 1937, pentru a fi făcut doctor doctor *honoris causa*<sup>10</sup>.

Toate aceste conferințe au fost strict particulare.

Cu privire la relațiile dintre România și Marea Britanie am arătat deja în altă parte – însă adevărul suportă repetarea – că România nu este situată într-o zonă în care interesele britanice sunt în joc în mod deosebit și nici nu este riverana unei mări în care Marea Britanie este special interesată. În consecință, dacă România menține relații bune cu toți vecinii săi și dacă ea nu este un factor de tulburare a păcii, dacă evită ideologii exagerate în orice direcție, dacă urmează o politică conformă preceptelor moralității, dacă este strâns legată de statele care preocupă în mod direct Marea Britanie, cum este Franța, și dacă acționează în conformitate cu marile principii ale Societății Națiunilor, atunci ea poate obține sprijinul moral al Marii Britanii.

Cine nu înțelege semnificația sprijinului moral al Marii Britanii ar face mai bine să înceteze să se mai amestece în politica europeană.

Ajutorul material al Marii Britanii nu poate veni decât pe cale de consecință, atunci când există identitate de interese între România și Marea Britanie, și în urma unei hotărâri spontane a Marii Britanii de a apăra acest interes britanic.

---

<sup>1</sup> Philip John Noël Baker.

<sup>2</sup> Henry Wickham Steed.

<sup>3</sup> Robert William Seton-Watson.

<sup>4</sup> *Despre metodele practice de a păstra pacea existentă* – 3 iunie 1937.

<sup>5</sup> *Orientarea în politica internațională a democrațiilor europene* – 9 iunie 1937.

<sup>6</sup> *Situația internațională actuală* – 4 iunie 1937.

<sup>7</sup> *Este de dorit reforma Pactului Societății Națiunilor?* – 9 iunie 1937.

<sup>8</sup> 14 iunie 1937.

<sup>9</sup> A fost invitat și de către Universitatea din Cambridge, dar nu a putut da curs invitației.

<sup>10</sup> Cu această ocazie a pronunțat cuvântarea *Ordinea în gândire*.

## STATELE UNITE ALE AMERICII

Cu suprafața lor, inclusiv posesiunile, de 3.617.000 mile pătrate – adică o suprafață aproape echivalentă cu cea a întregii Europe – cu populația lor de 137.255.000 locuitori, cu poziția lor geografică singulară, care le ține la distanță egală de tulburările politice din Asia și cele din Europa, cu Doctrina<sup>1</sup> Monroe<sup>2</sup>, care împiedica orice intervenție străină pe continentul american și cu hotărârea pe care au luat-o de a nu se amesteca în viața politică tulbure a Europei, Statele Unite ale Americii constituie o lume aparte care, mai mult decât oricare alta, își poate permite să trăiască singură.

Fără a exagera și fără a pierde din vedere faptul că ideea anglo-saxonă de dreptate creează o predispoziție favorabilă pentru revizionism, trebuie să remarcăm cu satisfacție cuvintele președintelui Roosevelt, atunci când a declarat recent că neutralitatea nu mai este o garanție pentru Statele Unite.

Statele Unite își pot permite luxul unei politici de punere în aplicare a oricărui tip de doctrină socială și, înainte de toate, ambiția de a stabili noi idealuri de viață.

Aceasta fiind situația, s-ar părea că nu este mult de spus cu privire la relațiile existente între România și Statele Unite.

Aceasta ar fi o concluzie foarte pripită.

Există o viață spirituală care este de o importanță chiar mai mare decât existența materială.

În domeniul spiritual, tăria legăturilor care unesc România cu Statele Unite este cât se poate de izbitoare.

S-a spus despre S.U.A. că, după ce aduce copii pe lume, îi părăsește la poarta Europei.

Această afirmație nu prea este conformă cu faptele, întrucât sufletul S.U.A. este deja plin de propriile sale idealuri.

Să presupunem, totuși, că Europa ar putea deveni Stânca Tarpeiană<sup>3</sup> a Americii.

Ce noroc pentru Europa în conjunctura actuală!

Am putea oare noi, europenii, să găsim destul timp liber și să ne desprindem de dificultățile noastre pentru a crea noi idealuri de viață, în aceeași măsură ca și în trecut?

Când un stat european se ridică deasupra nevoilor sale zilnice și examinează marele obiectiv spre care, în realitate, năzuiește întreaga comunitate pe care el o reprezintă, atunci el recapătă conștiința adevăratei sale ființe și exprimă adesea un ideal american.

Cea mai mare parte a Europei își bazează viața internațională pe Societatea Națiunilor. Aceasta a fost situația în special în trecut și se afirmă că așa este și în prezent.

---

<sup>1</sup> Doctrina Monroe. Doctrină de politică externă prezentată în mesajul adresat de președintele S.U.A., James Monroe, Congresului (la 2 decembrie 1823), exprimând opoziția S.U.A. față de politica intervenționistă a țărilor europene în treburile Americii Latine. Doctrina Monroe conține unele principii pozitive pentru etapa istorică în care a fost lansată, în comparație cu diplomația monarho-feudală a Sfintei Alianțe. Caracterul complex și contradictoriu al Doctrinei Monroe a reieșit mai clar în domeniul relațiilor concrete între S.U.A. și statele latino-americane.

<sup>2</sup> James Monroe.

<sup>3</sup> Stânca Tarpeiană – stânca de pe colina Capitoliului din Roma de pe care erau aruncați în prăpastie trădătorii.

Când Europa își amintește să-și reglementeze litigiile în conformitate cu marile principii umaniste conținute în Pactul Societății Națiunilor și dorește să se supună recomandărilor marelui președinte Wilson<sup>1</sup>, atunci idealul american grăiește în sufletul ei.

Când Europa aplică Pactul Societății Națiunilor numai în parte – și într-o formă deformată, ezitând și făcând compromisuri numai pentru a ajunge la rezultate de neconceput – atunci glasul Europei de azi este cel care grăiește în sufletul ei.

Este adevărat că avem astăzi în Europa gânditori care încearcă să continue marea tradiție a predecesorilor lor.

Însă acțiunea este acum mai urgentă ca oricând.

Președintele Roosevelt a dat lumii un exemplu de reforme în toate domeniile, exemplu ce ar fi deformat dacă ar fi aplicat la condițiile Europei, din cauza lipsei de putere și de idealuri identice.

Însă președintele Roosevelt a dat Europei și principii călăuzitoare de politică externă care trebuie, datorită forței ideilor sale, să fie acceptate de toată lumea.

Într-adevăr, în S.U.A., președintele Roosevelt, datorită reformelor sale interne<sup>2</sup>, a meritat încrederea țării și a fost reales<sup>3</sup>.

În afară de aceste reforme interne, există însă o ideologie a președintelui Roosevelt care poate, ea singură, să salveze Europa de pericolele care o amenință în prezent: extrema dreaptă și extrema stângă.

Cu ocazia celei de a 150-a aniversări a Constituției<sup>4</sup> americane, președintele Roosevelt a rostit cuvinte care trebuie să constituie o biblie pentru toate democrațiile europene, inclusiv pentru democrația română:

„În ultimul timp auzim voci care contestă net ideea democratică de guvern reprezentativ.

Nu negăm că metodele contestatarilor, fie că se numesc comuniști sau dictatori sau militari, au făcut ca mulți dintre cei care trăiesc sub conducerea lor să dobândească anumite bunuri materiale pe care nu le-au obținut în democrațiile pe care n-au reușit să le facă să funcționeze.

*Șomajul a fost redus – deși faptul se datorează producției turbate de armamente. Există ordine – deși aceasta este menținută prin teamă, pe seama libertății drepturilor individului.*

Deci, conducătorii lor râd de toate constituțiile, prezic copierea propriilor lor metode și fac profeții cu privire la apropiatul sfârșit al democrației în lumea întreagă.

---

<sup>1</sup> Thomas Woodrow Wilson.

<sup>2</sup> Chiar înainte de intrarea în funcțiune (4 martie 1933), F. D. Roosevelt a pregătit un program economic și social împotriva crizei („New Deal“). Începând din martie 1933, F.D. Roosevelt a reușit să obțină din partea Congresului votarea unei serii de legi care vor îndepărta Statele Unite de concepția pur liberală asupra economiei și le vor face să cunoască intervenționismul de stat. Primele măsuri de urgență au fost de ordin bancar (moratoriul; reformele din mai–iunie 1933), financiar (devalorizarea dolarului cu 38 la sută în aprilie; abandonarea etalonului aur) și economic: lupta contra superproducției agricole prin jocul indemnitațiilor (*Agricultural Adjustment Act*), controlul concurenței și al condițiilor de folosire a forței de muncă în industrie (*National Industrial Recovery Act*). Pentru a lupta contra șomajului, au fost adoptate o serie de măsuri sociale și economice. Printre acestea din urmă se înscrie programul de amenajare a Văii Tennessee de către Tennessee Valley Authority.

<sup>3</sup> La 4 martie 1937, Franklin Delano Roosevelt avea să-și reînceapă cel de al doilea mandat de președinte al S.U.A.

<sup>4</sup> Constituția S.U.A. (în vigoare, cu amendamente, până azi) a fost adoptată în 1787.

Atât această atitudine, cât și această profeție sunt dezmințite de aceia dintre noi care mai cred încă în democrație, adică de majoritatea covârșitoare a națiunilor lumii și majoritatea covârșitoare a popoarelor lumii.

Iar această dezmințire se bazează pe două rațiuni care vor fi întotdeauna juste.

Prima rațiune este că oamenii moderni, bărbați și femei, nu vor să încredințeze de bună voie unui om sau unui grup sarcina guvernării lor permanente. În ultimă instanță, ei vor insista nu numai asupra dreptului de a alege pe cel care urmează să-i guverneze, dar și asupra reconsiderării periodice a acestei alegeri prin intermediul exercitării libere a dreptului la vot.

*Iar a doua rațiune este că situația mondială creată de aceste noi forme de guvernare amenință civilizația. Armamentele și deficitul se adună. Piedicile în calea comerțului se înmulțesc, iar navele comerciale sunt amenințate în marea liberă. Frica se răspândește în toată lumea – frica de agresiune, frica de invazie, frica de revoluție, frica de moarte“.*

Putea oare un om cu responsabilități atât de mari să dea o lecție de umanism mai admirabilă decât aceasta?

România poate fi salvată de pericolele care o amenință numai aplicând cu strictețe această lecție: printr-o politică internă democratică, iar, în afară, printr-o politică de apărare a tuturor frontierelor sale prin pacte de asistență mutuală cu vecinii săi.

## AMERICA DE SUD

Încă din 1920, adică de la crearea Societății Națiunilor, România a fost legată printr-o strânsă colaborare de statele Americii de Sud.

Activitatea internațională a acestor state se caracterizează prin natura dezinteresată a politicii lor.

Ne dăm oare seama că în fiecare an aceste state americane își trimit delegații la Geneva? De ce fac acești delegați călătorii cu o durată de două săptămâni și mai bine?

În propriul lor interes? Nu.

Eu pot înfățișa un tablou foarte semnificativ al colaborării cu statele Americii de Sud la Geneva, când îmi amintesc de răposatul meu prieten, de Villegas<sup>1</sup>, fostul ambasador al Chile, unul dintre cei trei raportori ai Comitetului prezidat de Sir Austen Chamberlain, în chestiunea optanților<sup>2</sup>, când mă gândesc la torturile pe care trebuie să le fi îndurat din cauza muștrărilor de conștiință pe care le-a simțit la auzul înfruntărilor oratorice Apponyi<sup>3</sup> – Titulescu în fața Consiliului Societății, când îmi amintesc de munca pe care el trebuie să o fi depus pentru a înțelege reforma agrară din România<sup>4</sup>, precum și detaliile executării ei în fiecare sat transilvănean în care exista câte un magnat ungar și când mă gândesc la toate numele românești pe care el a trebuit să le memoreze.

Delegații Americii de Sud au venit la Geneva pentru un ideal, cel al securității colective. Iar în timp ce Geneva stă pe loc, statele Americii de Sud desăvârșesc organizarea

---

<sup>1</sup> Echiburú Enrique Villegas.

<sup>2</sup> Nicolae Titulescu a avut o contribuție esențială în rezolvarea problemei optanților, dezbătută în fața diferitelor instanțe internaționale, din 1922 până în 1930. Aproximativ 500 de moșieri unguri din Transilvania, care optaseră pentru cetățenia maghiară (folosindu-se de prevederile în acest sens ale Tratatului de pace de la Trianon) fuseseră expropriați prin Reforma agrară legiferată de Guvernul român în 1921. Nemulțumiți de pierderea pământului, ei s-au adresat mai întâi tribunalelor românești, apoi Conferinței ambasadorilor de la Paris (1922) și Consiliului Societății Națiunilor, susținând ilegalitatea exproprierii în raport cu prevederile Tratatului de pace de la Trianon, precum și aplicarea inegală a legii exproprierii în defavoarea proprietarilor unguri. „Optanții” revendicau, de asemenea, o indemnizare sporită pentru pământul pierdut. Din aprilie 1923, când problema a fost dezbătută în Consiliul Societății Națiunilor, și până la soluționarea ei în 1930, Nicolae Titulescu a apărut, cu fermitate și inteligență, drepturile României și a realizat, în cadrul unor dezbateri memorabile, având oponent pe contele Apponyi, câteva aprofundate analize ale punctelor în litigiu. În cele din urmă, diferendul a căpătat o rezolvare definitivă, prin Acordurile de la Haga (1930), odată cu reglementarea datoriilor și a reparațiilor de război. Principalele sale intervenții au avut loc la 20 și 23 aprilie 1923, 27 mai 1923, 5 iulie 1923, 5 septembrie 1925, 2 iulie 1927, 17 și 19 septembrie 1927, 8, 9 și 12 martie 1928. În esență, în cadrul acestor intervenții, Nicolae Titulescu a susținut: deplina compatibilitate între exproprieria din 1921 și prevederile Tratatului de pace de la Trianon, inclusiv cu Statutul minorităților; egalitatea perfectă de tratament în aplicarea reformei agrare; dreptul suveran al statului român de a proceda la expropriere; rolul pozitiv al Reformei agrare pentru menținerea și consolidarea structurii social-economice a țării, ca și pentru menținerea ordinii sociale într-o întreagă regiune a Europei.

<sup>3</sup> Conte Albert Apponyi.

<sup>4</sup> La 17 iulie 1921, a fost adoptată legea pentru definitivarea Reformei agrare în Vechiul Regat. Potrivit normelor de expropriere, stabilite de Guvernul Alexandru Averescu, s-a asigurat exproprieria a 6.008.098 hectare, dintre care 3.998.753 hectare arabil (în toată România), inclusiv Transilvania. La 30 iulie s-a adoptat Legea pentru definitivarea reformei agrare în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

păcii prin pacte proprii, cum sunt Pactul Saavedra Lamas<sup>1</sup> și Pactul Pan-American<sup>2</sup>.

Înainte de a discuta aceste Pacte, aş dori să subliniez elementele caracteristice ale colaborării statelor Americii de Sud la Geneva.

a) Prezența lor dă Societății Națiunilor caracterul ei de universalitate.

Statele Unite ale Americii fiind absente, iar alte state neeuropene, cu excepția Chinei, fie că au țările lor de obârșie în Europa, fie că au teritorii europene legate de teritorii din alte continente, în afara statelor din America de Sud, Societatea Națiunilor ar fi mai curând o Societate europeană, cu interese care se extind și în alte continente, decât o Societate universală a Națiunilor.

b) Nu a fost problemă în care statele Americii de Sud și România să nu fi exprimat atitudini similare, și aceasta fără consultări prealabile.

Eu nu cred în rasă din punct de vedere biologic. Ceea ce am constatat în urma colaborării mele cu statele Americii Centrale și de Sud mă îndreptățește să spun că, dacă prin rasă se înțelege o anumită mentalitate, se poate zice că mentalitatea sud-americanilor și mentalitatea noastră sunt identice, cu singura deosebire că sud-americanul este mai tăcut decât românul.

Atunci când un român este chemat să colaboreze cu sud-americanii, frăția de spirit care îi unește se vedește de îndată și se creează între ei legături trainice de prietenie.

De aceea, pe când eram ministru al Afacerilor Străine, am înființat cinci legații în America Centrală și de Sud: în Mexic<sup>3</sup>, Venezuela<sup>4</sup>, Brazilia<sup>5</sup>, Argentina<sup>6</sup> și Chile<sup>7</sup>.

Dacă nu am fost în stare să facem mai mult<sup>1</sup>, aceasta se datorează faptului că bugetul nu ne-a permis. Totuși, statele din America Centrală și de Sud trebuie să

---

<sup>1</sup> Tratatul de neagresiune și conciliere, cunoscut în analele diplomatice sub denumirea de „Pactul Saavedra Lamas“, după numele ministrului de Externe argentinian căruia i-a aparținut inițiativa, a fost semnat de Argentina, Statele Unite ale Braziliei, Chile, Statele Unite ale Mexicului, Paraguay și Uruguay, la Rio de Janeiro, la 10 octombrie 1933. Menit a completa dispozițiile Pactului Briand-Kellogg de renunțare la război, încheiat la Paris la 27 august 1928, Pactul Saavedra Lamas prevedea organizarea unui sistem permanent de conciliere în conflictele internaționale. Înscriindu-se în rândul eforturilor generale menite să prevină războiul, inițiativa Guvernului argentinian de a încheia acest pact la care erau chemate să adere toate statele dornice de pace, fără distincție geografică sau discriminări de alt ordin, tindea să contribuie la întărirea politicii antirevizioniste în America de Sud, ca și în Europa, precum și la lărgirea cadrului unei cât mai strânse colaborări în problemele păcii între statele celor două continente. Statele membre ale Micii Înțelegeri au aderat la acest tratat la 12 decembrie 1934.

<sup>2</sup> S-a semnat la 23 decembrie 1936, la Buenos Aires, de către Argentina, Paraguay, Honduras, Costa Rica, Venezuela, Perú, Salvador, Mexic, Brazilia, Uruguay, Guatemala, Nicaragua, Republica Dominicană, Columbia, Panamá, Statele Unite ale Americii, Chile, Ecuador, Bolivia, Haiti, Cuba.

<sup>3</sup> La 1 octombrie 1935, Dimitrie Drăghicescu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Ciudad de Mexico.

<sup>4</sup> La 1 ianuarie 1936, Alexandru Cretzianu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Caracas.

<sup>5</sup> La 31 decembrie 1927, Caius Brediceanu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Rio de Janeiro.

<sup>6</sup> La 26 martie 1928, Caius Brediceanu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Buenos Aires (cu reședința la Rio de Janeiro).

<sup>7</sup> La 1 octombrie 1935, Nicolae Dianu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Santiago de Chile.

înțelege gestul României ca un omagiu ce le este adresat tuturor. Acest omagiu nu trebuie apreciat după extinderea sa, ci ținându-se seama de intenția care i-a stat la bază.

În calitatea sa de ministru al Afacerilor Străine al Argentinei, dl Saavedra Lamas<sup>2</sup> a semnat Pactul de la Rio de Janeiro la 10 octombrie 1933, Brazilia fiind reprezentată atunci de dl de Mello Franco<sup>3</sup>, ministru al Afacerilor Străine.

Acest Pact interesează îndeaproape România întrucât atât Mica Înțelegere, cât și Înțelegerea Balcanică au aderat la el, cu anumite rezerve cerute de situația din Europa.

În articolul 1 al Pactului, Înaltele Părți Contractante declară în mod solemn că condamnă războaiele de agresiune între ele sau împotriva altor state și că soluționarea litigiilor sau conflictelor de orice natură care s-ar putea ivi între ele nu va trebui să se facă în alt fel decât prin mijloacele pacifice prevăzute de dreptul internațional.

Articolul 2 prevede că, între Înaltele Părți Contractante, chestiunile teritoriale nu trebuie să se rezolve prin violență și că ele nu vor recunoaște nici o reglementare teritorială decât dacă ea va fi obținută prin mijloace pacifice, nici validitatea ocupațiunii sau achizițiunii de teritorii care ar fi efectuate prin forța armelor.

Articolul 3 al Pactului se referă la eforturile comune pe care urmează să le facă Înaltele Părți Contractante în cazul violării articolelor 1 sau 2.

În articolul 4, Înaltele Părți Contractante se obligă a supune la procedura conciliațiunii prevăzută în Pact orice conflicte menționate în mod special, ca și oricare altele putându-se ivi în raporturile lor reciproce, fără alte rezerve decât acelea enumerate în articolul 5.

Articolul 5 enumeră diferitele rezerve exprese, singurele ce pot fi făcute la semnarea și ratificarea Pactului sau când se aderă la el.

În articolul 6, în lipsa unei Comisii permanente de conciliațiune sau a altui organism internațional însărcinat cu aceleași funcțiuni, în virtutea vechilor tratate aflate încă în vigoare, Înaltele Părți Contractante se angajează să supună diferendele lor anchetei și examenului unei Comisiuni de conciliațiune a cărei componență este specificată.

În articolul 7 se acordă jurisdicție tribunalelor și Curților Supreme de Justiție pentru ca acestea, în conformitate cu legislația internă a fiecărui stat, să interpreteze constituția, tratatele sau principiile generale ale dreptului comun, ca ultima sau singura instanță, în toate cazurile în care intră jurisdicția lor respectivă.

Este important de remarcat că în Tratatul Saavedra Lamas dreptul intern este astfel plasat pe o treaptă mai înaltă decât dreptul internațional, ceea ce este contrar concepției europene.

Potrivit acestei concepții, legile interne și chiar constituția sunt simple fapte dominate de tratatele internaționale și de ordinea de drept pe care acestea o creează.

Tratativele pentru aderarea Miciei Înțelegeri la Pactul sus-menționat au avut loc la Geneva între ambasadorul Cantilo<sup>4</sup> și mine, în calitatea mea de președinte în exercițiu al Miciei Înțelegeri. Iată textul notei pe care am trimis-o excelenței sale ambasadorul Cantilo, la 12 decembrie 1934:

---

<sup>1</sup> Nicolae Titulescu a omis în această enumerare stabilirea de relații diplomatice între România și Uruguay. La 1 octombrie 1935, Alexandru Buzdugan a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Montevideo (cu reședința la Buenos Aires).

<sup>2</sup> Carlos Saavedra Lamas.

<sup>3</sup> Afranio de Mello Franco.

<sup>4</sup> José Maria Cantilo.



„Geneva, 12 decembrie 1934

Excelență,

Ca președinte al Micii Înțelegeri, am onoarea a aduce la cunoștința excelenței voastre că cele trei guverne ale Micii Înțelegeri (România, Cehoslovacia și Iugoslavia) au hotărât să-și dea adeziunea lor la Tratatul de la Rio de Janeiro – Carlos Saavedra Lamas – în condițiunile specificate mai jos, care fac un tot indivizibil cu adeziunea lor:

1) Această adeziune nu va putea aduce atingere, în nici un mod, nici să constituie o novațiune sau modificare de orice natură ar fi, în raport cu angajamentele anterioare, în special cu acelea rezultând din Pactul Societății Națiunilor, Pactul Briand-Kellogg, Tratatul de la Londra din 3 și 4 iulie 1933, Tratatul de alianță, din adeziunea la clauza facultativă a articolului 36 al Statutului Curții Permanente de Justiție Internațională de la Haga etc., angajamente care rămân toate în vigoare fără extindere și nici restricțiune prin faptul adeziunii de față.

2) Cum cele trei state ale Micii Înțelegeri sunt membre ale Societății Națiunilor, urmează că în afara Pactului Societății Națiunilor procedura de conciliere prevăzută prin Tratatul de la Rio de Janeiro nu va putea juca decât după ce se va fi obținut consimțământul statelor interesate în fiecare caz particular.

Această rezervă este în strictă conformitate cu articolul 5 al Tratatului de la Rio de Janeiro.

În conformitate cu dispozițiunile constituționale ale fiecăruia dintre cele trei state și în aplicarea paragrafului *d* al articolului 5 al Tratatului de la Rio de Janeiro, ținem de asemenea să stipulăm în mod expres că orice afacere de competența interioară a fiecăruia dintre cele trei state nu va putea fi adusă ulterior pentru o nouă judecare sau conciliere înaintea vreunui organ internațional, oricare ar fi acesta.

3) Adeziunea de față nu va putea implica din partea statelor Micii Înțelegeri o recunoaștere directă sau indirectă a unui litigiu teritorial oarecare sau a unei schimbări a punctului lor de vedere că nu pot fi litigii teritoriale în starea actuală a frontierelor fără excepțiune. Ea nu va putea, de asemenea, comporta extinderea sau novațiunea obligațiunilor asumate de către ele prin Pactul Societății Națiunilor și nici acceptarea unei conciliațiuni sau soluțiuni judiciare ori arbitrale pentru chestiunile rezervate de către cele trei state în momentul adeziunii lor la clauza facultativă a articolului 36 al Statutului Curții Permanente de Justiție Internațională, în special: orice chestiune de fond sau de procedură putând aduce direct sau indirect discutarea integrității teritoriale actuale și a drepturilor suverane ale acestor state, inclusiv acelea asupra porturilor și căilor de comunicație.

Recurg la binevoitoarea mijlocire a excelenței voastre pentru a face comunicarea de mai sus Guvernului Republicii Argentina și pentru a-i exprima convingerea noastră că colaborarea statelor Micii Înțelegeri cu cele ale Americii de Sud, în condițiunile stipulate mai sus, nu poate fi decât un element mai mult de apropiere și de consolidare a Păcii.

Am onoarea de a fi umilul servitor al excelenței voastre,

(semnat) N. Titulescu

Ministrul Afacerilor Străine  
al României  
Președintele în exercițiu  
al Micii Înțelegeri“.

Câteva zile mai târziu, dl Cantilo mi-a comunicat următoarea telegramă:

„Buenos Aires, 17 decembrie 1934

Ambasadorului Cantilo,  
Roma.

Excelența voastră îl poate informa pe dl Titulescu că suntem într-un tot de acord cu rezervele propuse și că guvernul nostru acceptă cu mare plăcere aderarea acestor țări, obținută cu ajutorul eminenței personalități a dlui Titulescu. El poate fi sigur că această legătură, creată în scopuri pașnice nobile, va fi urmată de alte acorduri, care să întărească relațiile noastre amicale în toate domeniile, spre avantajul nostru reciproc.

Transmițându-vă salutul meu, doresc să vă mulțumesc pentru negocierile duse de dv. cu succes.

Saavedra Lamas“

La Tratatul Saavedra Lamas trebuie să adăugăm Convențiile adoptate de Conferința interamericană pentru menținerea păcii, care s-a ținut la Buenos Aires între 1 și 23 decembrie 1936. Potrivit hotărârii unanime a Conferinței, aceste rezoluții au fost comunicate oficial de către președintele Conferinței interamericane, dl Saavedra Lamas, ministrul Afacerilor Străine al Republicii Argentina, Societății Națiunilor.

Aceste Convenții includ următoarele:

Convenția pentru menținerea, păstrarea și restabilirea păcii;

Tratatul cu privire la prevenirea diferendelor;

Tratatul interamerican cu privire la bunele oficii și la mediere;

Convenția pentru coordonarea, extinderea și asigurarea îndeplinirii Tratatelor existente între statele americane;

Convenția cu privire la șoseaua panamericană;

Convenția pentru promovarea relațiilor culturale interamericane;

Convenția pentru schimbul de publicații;

Convenția privind facilitățile pentru expozițiile artistice;

Convenția privind orientarea pașnică a instrucțiunii publice;

Convenția privind facilitățile pentru filmele educative și de propagandă;

Și Actul Final al Conferinței interamericane pentru menținerea păcii.

Ar prezenta interes să menționez câteva dintre prevederile Convențiilor de mai sus.

*Convenția pentru menținerea, păstrarea  
și restabilirea păcii*

Articolul I al acestei Convenții prevede:

„În cazul în care pacea Republicilor Americane este amenințată și în scopul de a coordona eforturile pentru prevenirea războiului, oricare dintre

guvernele Republicilor Americane semnatare ale Tratatului de la Paris din 1928 sau ale Tratatului de neagresiune și conciliere din 1933, sau ale ambelor, fie că este sau nu membră a altor organizații de pace, se va consulta cu celelalte guverne ale Republicilor Americane, care, într-un asemenea caz, se vor consulta împreună în scopul de a găsi și a adopta metodele unei colaborări pașnice“.

Articolul II prevede:

„În cazul unei stări de război sau a unei posibile stări de război între statele americane, guvernele Republicilor Americane reprezentate la această Conferință vor întreprinde neîntârziat consultările reciproce necesare pentru a efectua un schimb de păreri și a căuta, în cadrul obligațiilor ce rezultă din pactele sus-menționate și din preceptele moralei internaționale, o metodă de colaborare pașnică; iar în cazul unui război internațional în afara Americii care ar putea amenința pacea Republicilor Americane, astfel de consultări vor avea loc, de asemenea, pentru a determina momentul potrivit și modul în care statele semnatare, dacă doresc aceasta, ar putea eventual colabora în cadrul unei acțiuni menite să păstreze pacea Continentului American“.

În Articolul III „se convine că orice chestiune privind interpretarea prezentei Convenții, care nu a fost posibil să fie reglementată prin canale diplomatice, să fie supusă procedurii de conciliere prevăzută prin acordurile existente, arbitrajului sau reglementării judiciare“.

Pe lângă aceasta, Articolul IV al Convenției stipulează procedura de ratificare.

Articolul V prevede:

„Prezenta Convenție nu are termen de încetare a valabilității, însă poate fi denunțată printr-o notificare făcută cu un an înainte, după expirarea perioadei de un an Convenția încetându-și valabilitatea în ceea ce privește partea care o denunță, dar rămânând în vigoare pentru celelalte state semnatare. Denunțările vor fi adresate Guvernului Republicii Argentina, care le va transmite celorlalte state contractante“.

Într-un protocol adițional la această Convenție, Statele Americane, inclusiv Statele Unite, afirmă principiul fundamental al dreptului internațional american, în sensul că: „nici un stat nu are dreptul să intervină în afacerile interne sau externe ale altui stat“.

### *Tratatul cu privire la prevenirea diferendelor*

Articolul I al acestui Tratat prevede:

„Înaltele Părți Contractante se angajează să stabilească comisii bilaterale mixte permanente compuse din reprezentanți ai guvernelor semnatare, care vor fi constituite, în fapt, la cererea oricăruia dintre acestea, iar fiecare parte va notifica celorlalte guverne semnatare despre asemenea cereri“.

Articolul II prevede:

„Datoria comisiilor sus-menționate va fi de a studia, cu scopul principal de a le elimina în măsura posibilului, cauzele dificultăților sau litigiilor viitoare, precum și de a propune măsuri legale suplimentare sau detaliate, de dorit să fie întreprinse pentru a promova, cât se poate de mult, aplicarea cuvenită și corespunzătoare a Tratatelor în vigoare între părțile respective și de a promova, de

asemenea, dezvoltarea unor relații tot mai bune în toate domeniile între cele două țări despre care este vorba în fiecare caz“.

Articolul III prevede:

„După fiecare ședință a oricărei dintre aceste comisii de prevenire se va redacta o minută, semnată de membrii comisiei respective, prezentând considerațiile și hotărârile acesteia, iar această minută va fi transmisă guvernelor reprezentate în comisii“.

*Convenția pentru coordonarea, extinderea și asigurarea  
îndeplinirii Tratatelor existente între statele americane*

Articolele 1–6 ale acestei Convenții amintesc tratatele care leagă deja statele americane:

Tratatul cu privire la evitarea și prevenirea conflictelor între statele americane, semnat la Santiago, la 3 mai 1923 (cunoscut drept Tratatul Gondra)<sup>1</sup>;

Tratatul privind renunțarea la război, semnat la Paris, la 28 august 1928 (cunoscut drept Pactul Kellogg-Briand sau Pactul de la Paris);

Convenția generală de conciliere interamericană, semnată la Washington, la 5 ianuarie 1929;

Tratatul general de arbitraj interamerican, semnat la Washington, la 5 ianuarie 1929;

Tratatul de neagresiune și conciliere, semnat la Rio de Janeiro, la 10 octombrie 1933 (cunoscut drept Tratatul Saavedra Lamas).

Este important de reținut că, în articolul 6 al acestei Convenții, *„fără a prejudicia principiile universale ale neutralității prevăzute pentru cazul unui război internațional în afara Americii și fără a afecta îndatoririle contractate de acele state americane care sunt membre ale Societății Națiunilor, Înaltele Părți Contractante își reafirmă loialitatea față de principiile enunțate de cele cinci acorduri menționate“*.

*Convenția privind orientarea pașnică a instrucțiunii publice*

Aș dori să subliniez următoarea prevedere, conținută în articolul I:

„Înaltele Părți Contractante convin să organizeze în instituțiile lor de învățământ public predarea principiilor reglementării pașnice a litigiilor internaționale și renunțării la război ca instrument al politicii naționale, precum și aplicarea practică a acestor principii.“

Articolul II al Convenției prevede:

„Înaltele Părți Contractante sunt de acord să pregătească, prin intermediul autorităților lor administrative în domeniul educației publice, cursuri sau manuale de învățământ adaptate pentru toate treptele școlare, inclusiv pentru pregătirea cadrelor didactice, pentru a promova înțelegerea, respectul reciproc și importanța

---

<sup>1</sup> Începând din anul 1889, de când Conferințele panamericane au început să se țină periodic, preocuparea esențială a statelor latino-americane a fost aceea de a crea un instrument diplomatic eficient pentru prevenirea și soluționarea conflictelor internaționale pe continentul american. Printre aceste instrumente, unul dintre cele mai importante a fost „Tratatul pentru reglementarea pașnică a conflictelor între statele americane“, semnat la a V-a Conferință pan-americană de la Santiago de Chile, la 3 mai 1923, cunoscut sub numele de „Tratatul Gondra“, după numele omului politic paraguayean Manuel Gondra.

colaborării internaționale. Persoanele însărcinate cu instrucțiunea publică vor preda în conformitate cu principiile exprimate în aceste manuale.“

\*

Când se menționează statele americane este imposibil să nu te gândești la un mare număr de importanți oameni de stat. Nu voi fi în măsură să-i menționez pe toți. Mă voi referi la patru dintre ei și voi îndeplini o îndatorire pioasă față de cel de-al cincilea.

Voi începe cu dl Alejandro Alvarez, mare jurist și diplomat, care a creat dreptul internațional american și a promovat codificarea lui.

Dl Guerrero<sup>1</sup>, președintele celei de a X-a sesiuni ordinare a Adunării Societății Națiunilor, care, datorită cunoștințelor sale juridice și obiectivității sale, a fost ales ca membru al Curții Permanente de Justiție Internațională și a devenit președintele acesteia.

Apoi, dl Mello Franco, reprezentantul Braziliei la Societatea Națiunilor, azi din păcate absent de la Geneva.

Meritele dlui Mello Franco pe arena internațională sunt atât de mari încât, prin intermediul meu, ca ministru al Afacerilor Străine, România a propus candidatura sa pentru premiul Nobel într-un memoriu detaliat referitor la activitatea sa.

Dl Saavedra Lamas, președintele celei de a XVII-a sesiuni ordinare a Adunării Societății Națiunilor, prin inteligența sa constructivă și calitățile sale excepționale, a făcut din Argentina centrul din care radiază dreptul internațional care este singura armă împotriva războiului.

În sfârșit, nu pot încheia acest subiect fără a-mi completa referirile la unii oameni de stat importanți ai Americii prin amintirea mării personalități a prietenului meu Agüero y Bethancourt<sup>2</sup>.

Datorită iubirii pe care el a purtat-o țării sale și României, datorită serviciilor valoroase pe care el le-a adus României la Geneva și datorită contribuției sale extrem de importante la cauza păcii, pot spune că moartea dlui Agüero y Bethancourt a fost o pierdere ireparabilă pentru Cuba, pentru Societatea Națiunilor și pentru România.

În ceea ce mă privește, îi datorez contactele mele apropiate cu reprezentanții Americii de Sud.

Întrucât, în cazul meu, inima și mintea au aceeași memorie, Agüero y Bethancourt este întotdeauna inseparabil legat de amintirile mele despre Societatea Națiunilor.

---

<sup>1</sup> José Gustavo Guerrero.

<sup>2</sup> Aristide de Agüero y Bethancourt.

## RELĂȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI ALTE STATE

Mi-ar fi imposibil să examinez în detaliu relațiile dintre România și fiecare stat al lumii.

Un gând din partea României pentru fiecare dintre ele este singura modalitate de a împăca prietenia pe care o nutrim față de toate cu necesitatea de a nu lungi peste măsură prezentarea mea.

Cu privire la relațiile<sup>1</sup> dintre România și *AUSTRIA*, consider că cele două țări trebuie să facă eforturi comune pentru ca relațiile lor actuale să devină mai cordiale și mai apropiate.

În trecut, influența Vienei asupra României a fost foarte mare. Pentru mulți români, Viena era un Paris mai apropiat.

Nu trebuie însă să se uite că sunt două chestiuni care ar putea avea o influență dăunătoare asupra relațiilor dintre Mica Înțelegere și Austria: chestiunea Habsburgilor<sup>2</sup> și Anschluss-ul<sup>3</sup>.

În câteva ocazii, Mica Înțelegere și-a prezentat cu toată claritatea părerile asupra ambelor puncte. Nu este necesar, prin urmare, să ne ocupăm de ele pe larg.

Restaurarea Habsburgilor nu poate fi considerată drept o problemă internă a Austriei sau Ungariei, după cum ar dori unii conducători austrieci sau unguri.

Pe de altă parte, Anschluss-ul ar implica o asemenea modificare a situației teritoriale actuale din Europa Centrală încât, după părerea mea, este o problemă care depășește Mica Înțelegere și afectează întreaga Europă.

Voi adăuga numai că procedura urmată de Austria în legătură cu reînarmarea ei nu a fost de natură să îmbunătățească relațiile acesteia cu Mica Înțelegere<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> De la 15 august 1916 până la 5 decembrie 1920, România nu a avut reprezentanți diplomatici la Viena. Primul reprezentant de după război, ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Viena, a fost Nicolae B. Cantacuzino, numit în această calitate la 22 septembrie 1920.

<sup>2</sup> La 12 noiembrie 1918, Austria se proclamă republică. Problema restaurării monarhiei austro-ungare, sub conducerea lui Otto de Habsburg, a reținut periodic atenția cercurilor politice europene, fiind reluată mai acut după ascensiunea la putere a hitlerismului în Germania. Considerând restaurarea Habsburgilor o amenințare pentru integritatea lor teritorială, România, Cehoslovacia și Iugoslavia s-au pronunțat categoric împotriva revenirii acestora, fie în cadrul unor organisme multilaterale (sesiunile Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri: București, 18–20 iunie 1934; Belgrad, 19 octombrie 1934; Bled, 29–30 august 1935; Belgrad, 8 mai 1936 ș.a.), fie prin demersuri pe lângă cancelariile diplomatice de la Paris și Londra, Roma și Berlin. Nicolae Titulescu a acționat deosebit de fervent în acest plan, argumentând convingător în legătură cu pericolele politice și sociale ale restaurării Habsburgilor. Nicolae Titulescu s-a opus chiar și instalării unei regente în Austria, în persoana prințului Stahrenberg, considerând-o o pregătire a regimului monarhic habsburgic.

<sup>3</sup> Anschluss (în germ.) – alipire. Politică de cotropire și lichidare ca stat a Austriei; promovată de imperialismul german după Primul Război Mondial. Una din primele încercări oficiale de realizare a acestei politici a fost făcută prin lansarea, la 25 martie 1931, a planului austro-german de uniune vamală, care, înfățișat sub forma unui aranjament economic, viza, în fapt, realizarea Anschluss-ului și crearea unui hinterland german în bazinul danubian. O dată cu venirea hitlerismului la putere în Germania (ianuarie 1933), s-au intensificat acțiunile cercurilor reacționare germane și austriece în vederea realizării acestuia.

Nu este mai puțin adevărat că noi dorim cu toții o Austrie austriacă. În consecință, statele Micii Înțelegeri privesc pozitiv eforturile sincere ale cancelarului Schuschnigg<sup>2</sup> pentru menținerea independenței politice a Austriei împotriva presiunii exercitate din două părți.

În ceea ce privește *UNGARIA* și *BULGARIA*, aceste două țări trebuie să ia notă de faptul că nimic nu ne desparte de ele. Ele sunt acelea care se țin departe de noi, cu plângerile lor permanente în legătură cu revizuirea și minoritățile.

Dacă Ungaria și Bulgaria și-ar da osteneala să studieze mai îndeaproape formula mea cu privire la *spiritualizarea frontierelor*<sup>3</sup>, ele ar obține rezultate mult mai substanțiale decât prin plângerile lor continui.

Iar întrucât doresc ca România să aibă relații foarte apropiate cu aceste două țări, le spun cu toată sinceritatea părerea mea:

a) În ceea ce privește revizuirea, aceste state nu vor primi niciodată nici un centimetru pătrat din teritoriul românesc;

b) În ceea ce privește minoritățile, România se opune în mod clar încercărilor de a face din regimul unor cetățeni români obiectul unor negocieri internaționale. Noi vom aplica cu strictețe obligațiile ce ne revin în baza Tratatului Minorităților<sup>4</sup>. Orice depășește Tratatul Minorităților, chiar dacă am aplicat asemenea măsuri în trecut, se va lovi azi de un refuz categoric.

În aceste împrejurări, sunt în favoarea grupării statelor dunărene într-un sistem economic, de genul celui propus de președintele Tardieu<sup>5</sup> în anul 1933 și pentru crearea căruia se străduiește acum în mod foarte util președintele Hodža<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> În cadrul Conferinței franco-britanico-italiene de la Stresa (12–14 aprilie 1935), care a analizat consecințele denunțării de către Germania a clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles (16 martie 1935), participanții au adoptat (la 14 aprilie 1935), la propunerea lui Benito Mussolini, o rezoluție prin care se recomanda soluționarea cererilor Austriei, Bulgariei și Ungariei privind recunoașterea egalității în drepturi în domeniul înarmărilor, pe calea negocierilor între statele interesate și în cadrul garanțiilor generale și regionale de securitate. Statele membre ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice s-au pronunțat împotriva „recomandării” Conferinței de la Stresa, interpretabilă ca o aprobare dată de cele trei mari puteri acestor state pentru a se înarma, ca și împotriva procedurii aplicat, amintind de Pactul celor Patru Puteri.

<sup>2</sup> Kurt Eduard von Schuschnigg.

<sup>3</sup> Înainte de a evoca „spiritualizarea frontierelor”, Nicolae Titulescu a pledat și a acționat pentru făurirea unității naționale și prezervarea integrității teritoriale, pentru consolidarea independenței și suveranității țării. „Spiritualizarea frontierelor” nu a însemnat pentru el niciodată o plasare în plan secundar a ideii apărării acestora și, cu atât mai puțin, o renunțare la necesitatea apărării lor ferme. Întregul discurs politic titulescian atestă că, prin această sintagmă, omul politic și diplomatul român înțelegea renunțarea la orice manifestări de autarhie, izolaționism, exclusivism, că presupunea cooperare între egali, în condițiile păstrării și respectării drepturilor inalienabile ale fiecăruia.

<sup>4</sup> Tratatul cu privire la minorități dintre principalele Puteri Aliate și Asociate, pe de o parte, și România, pe de altă parte, s-a semnat la Paris la 9 decembrie 1919. Din partea României a fost semnat de generalul Constantin Coandă, fost președinte al Consiliului de Miniștri (1918).

<sup>5</sup> Ideea unei Confederații Dunărene a apărut în Franța, imediat după Pacea de la Versailles. România, ca și alte state unitare din Europa Centrală, s-a opus acestui proiect, astfel încât el a eșuat. În martie 1932, primul-ministru al Franței, André Tardieu, în scopul contracarării planurilor expansioniste ale Germaniei în Europa Centrală și al întăririi influenței franceze în această zonă, a elaborat un proiect pentru crearea Uniunii Economice Danubiene, potrivit căruia statele din bazinul dunărean trebuiau să renunțe la clauza națiunii celei mai favorizate și să stabilească în raporturile comerciale tarife preferențiale. Statele Micii Înțelegeri au acceptat în principiu un asemenea plan, dar au manifestat numeroase rezerve față de el. Din motive politice și economice, ele au căutat totuși căi de înțelegere cu Austria și Ungaria. România,

Totuși, sper că nu vom fi înțeleși greșit: noi le aducem Austriei, Ungariei și Bulgariei atu-uri economice atât de importante, încât nu putem accepta ideea că noi am fi principalii beneficiari ai Confederației Dunărene. Noi nu vom ceda niciodată, sub nici un motiv, nimic în ceea ce privește revizuirea sau minoritățile pentru a realiza această confederație.

Cu privire la *ELVEȚIA*, cu care avem relații<sup>2</sup> cum nu se poate mai bune, nu cred că pot adăuga ceva la ceea ce am spus deja la ședința de deschidere a Conferinței de la Montreux<sup>3</sup>, la 22 iunie 1936:

„Elveția joacă în viața internațională de azi un rol pe care numai cei care îi sunt asociați îndeaproape pot să-l aprecieze la justa lui valoare.

Pe pământul acestei Elveții, noi, oamenii politici veniți din atâtea țări ale lumii, încercăm să construim acea patrie a umanității în care aceea a fiecăruia din noi trebuie să se integreze, fără însă a-și pierde personalitatea, astfel ca să poată fi creată marea armonie universală; vis ambițios, poate; dar realitate, atât de activă, încât nu există decepție care să ne dezamăgească, nici obstacol care să ne descurajeze, atât este de puternică în noi lumina zilei de mâine și atât de mult luminează ea gândirea și inimile noastre.

Pe pământul acestei Elveții am fost chemați să urmărim, de 16 ani încoace, evenimentele ce pot să pună în pericol pacea lumii, și aceasta într-o astfel de manieră, încât emoțiunile politice cele mai puternice ale vieții noastre le-am resimțit în mijlocul Confederației Elvețiene, ceea ce ne califică să ne considerăm întrucâtva cetățenii ei de drept.

În sfârșit, pe pământul aceleiași Elveții am fost chemați să învățăm să organizăm și să întărim acest al doilea lealism care trebuie să sprijine și să disciplineze pe cel pe care îl datorăm propriei noastre țări și pe care-l voi denumi «patriotismul comunității internaționale», concepție care este chemată să vadă cu strălucire lumina zilei, ca o forță reală și constructivă, sau care, dacă suferințele trecute nu au fost îndeștule să-i pregătească nașterea, trebuie să se arate, prin însăși lipsa ei, că viitorul este făcut nu numai din întuneric și că omenirea trebuie să sufere încă, nu pentru ca să progreseze, dar pentru ca să merite creditul ce i-am făcut și pentru ca să devină în realitate ceea ce noi aceasta crezusem că este deja.

*Federalism sau anarhie! Iată lecția cea mare ce am învățat-o pe pământul Elveției.*“

---

Cehoslovacia și Iugoslavia au formulat următoarele exigențe: negocierile să se desfășoare direct între statele dunărene, fără amestecul marilor puteri; uniunea economică să aibă la bază acorduri preferențiale pe bază de contingentare, fără realizarea unei uniuni vamale; uniunea economică să nu fie îndreptată contra Germaniei sau Italiei; libertatea de a vinde terților mărfurile pe care Uniunea Economică Danubiană nu le putea absorbi; respectarea reciprocă a intereselor statelor Micii Înțelegeri. La Conferința de la Lausanne (16–19 iulie 1932) s-a discutat, într-un cadru internațional mai larg, Planul Tardieu, care reedita planul francez al Confederației Dunărene din 1920. Guvernul italian și Guvernul german s-au opus unui asemenea plan, ca de altfel Austria și Ungaria; Marea Britanie a adoptat o poziție de expectativă, din dorința de a-și asigura un rol de arbitru. Practic, Conferința de la Lausanne marchează eșecul Planului Tardieu.

<sup>1</sup> Milan Hodža.

<sup>2</sup> România a stabilit relații diplomatice cu Elveția în 1911. La 16 iunie 1911, N.B. Cantacuzino și-a prezentat scrisorile de acreditare ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna. Legația Elveției în România s-a înființat în octombrie 1916.

<sup>3</sup> Conferința de la Montreux privind regimul strâmtorilor Mării Negre s-a desfășurat între 22 iunie și 20 iulie 1936.



*BELGIA* are legături<sup>1</sup> de prietenie puternice și vechi cu noi. Înainte de război, ambiția noastră era să devenim Belgia Orientului.

Cu posesiunile ei din Congo și prin politica ei, Belgia a câștigat o poziție excepțională: ea își menține neutralitatea, adică nu intervine în favoarea nimănui și, în ciuda acestui fapt, propria ei neutralitate este garantată de Marea Britanie și de Franța<sup>2</sup>. În asemenea împrejurări, este ușor de înțeles cum de rămâne ea neutră. Tocmai pentru a promova o asemenea politică a militat Maiestatea Sa Regele Leopold III, precum și prim-ministrul, dl van Zeeland<sup>3</sup>, și ministrul Afacerilor Străine, dl Spaak<sup>4</sup>, cu măiestria lor neîntrecută.

La garanția acordată de Franța și Anglia s-a adăugat recent cea a Germaniei<sup>5</sup>; garanția Italiei este așteptată.

Dacă lăsăm la o parte toate prejudecățile, este într-adevăr ușor de înțeles că Belgia nu a dorit să provoace Germania prin tratatele ei de alianță, pentru că vedem că, chiar în absența acestor tratate, Marea Britanie și Franța își mențin obligațiile de a o apăra, fără vreo contrapartidă echivalentă.

Poziția geografică a Belgiei a făcut posibilă această situație internațională fără egal.

În ceea ce privește intervenția Angliei și Franței în cazul în care Belgia ar fi atacată, să o spunem deschis: Marea Britanie și Franța se apără pe ele însele apărând Belgia. Totuși, trebuie să recunoaștem înțelegerea pe care au arătat-o față de această chestiune. În loc să se certe, o nouă situație a fost dobândită prin negocieri amicale, aproape frățești.

Acceptând alegerea sa într-un post semipermanent în Consiliul Societății Națiunilor, Belgia a dovedit că nu-și neglijează îndatoririle internaționale.

Această acceptare a unui asemenea post în cadrul Societății Națiunilor trebuie să ne convingă că afirmațiile acelor care pretind că în spatele noului edificiu al neutralității se ascunde o nouă orientare politică nu corespund realității.

Situația noastră geografică și politică este diferită de cea a Belgiei, iar cei care cred că România ar fi putut avea aceeași politică cu cea a Belgiei sunt total lipsiți de judecată politică.

Cine ar dori să dea garanții României, fără ca România să le acorde la rândul său garanții?

Desigur că nu aș refuza o garanție serioasă tuturor vecinilor noștri, cu condiția ca o asemenea garanție să nu fie un simplu pretext de a ne separa de Franța și Marea Britanie, dar, între o Românie izolată și o Românie ocrotită prin pacte de asistență mutuală la toate frontierele sale, eu o prefer pe cea de a doua.

Noi menținem relații<sup>1</sup> foarte bune cu *OLANDA*. Nu trebuie să uităm că olandezii constituie un imperiu, având numai țara-mamă în Europa. Ei au o suprafață de 8.108.000

---

<sup>1</sup> România a stabilit relații diplomatice cu Belgia în 1880. Primul reprezentant diplomatic român în Belgia a fost Mihail Mitilineu, numit la 17 aprilie 1880, cu grad de ministru rezident. Belgia a înființat legația sa la București la 18 noiembrie 1883.

<sup>2</sup> Pactul de garanții renan, adoptat de Conferința internațională de la Locarno, la care au participat Belgia, Cehoslovacia, Germania, Franța, Italia, Marea Britanie, Polonia (5–16 octombrie 1925), prevedea inviolabilitatea graniței franco-germane și belgo-german.

<sup>3</sup> Paul van Zeeland.

<sup>4</sup> Paul Henri Charles Spaak.

<sup>5</sup> La 13 octombrie 1937, Germania a recunoscut inviolabilitatea și integritatea Belgiei.

mile pătrate, inclusiv posesiunile lor, și o populație de 68.393.000 de locuitori, incluzând, de asemenea, posesiunile. Viața Olandei este extrem de bine organizată, iar neutralitatea sa geografică, care poate fi înfăptuită prin inundarea teritoriului țării în caz de invazie, a fost adoptată de bună voie și a fost impusă tuturor în virtutea geniului său național. Toți factorii de mai sus sporesc în mare măsură valoarea țării, nu doar în timp de pace, ci și în cazul unui război viitor și al pregătirii noii Păci care i-ar urma.

*PORTUGALIA* este pentru noi, românii, o țară pe care o iubim și o prețuim, nu numai pentru că am lucrat mână în mână în cadrul Societății Națiunilor și am fost întotdeauna în acord, fără excepție, dar și pentru că, sub îndrumarea înțeleaptă a prim-ministrului Salazar<sup>2</sup>, ea a reușit să impună respectarea intereselor ei naționale, așa cum le-a înțeles ea, atât de către cei mari, cât și de către cei mici.

*SPANIA* este astăzi obiectul unei lupte fratricide<sup>3</sup>. Sperăm că această luptă va înceta cât de curând posibil. În acest scop, este necesar ca voluntarii străini să părăsească pământul Spaniei cât mai curând posibil, astfel încât să poată fi înfăptuită cu scrupulozitate o reală politică de neintervenție. „Spania pentru spanioli“ este moto-ul nostru. Prin aceasta înțelegem Spania pentru acei spanioli pe care și-i alege. Nu avem nici o preferință pentru niciuna dintre părți.

Este însă trist și neliniștitor să constăți că astăzi Spania a devenit o bază de operațiuni pentru cei ce doresc să aibă o poziție privilegiată în Mediterana. Conferința de la Nyon a arătat cu claritate intenția Franței și Marii Britanii de a transforma Mediterana într-un *condominium*, iar nu o mare aparținând unei singure puteri.

Sunt bucuros să văd că Italia a acceptat să joace acel rol politic în Mediterana care îi revenea în virtutea Acordului de la Nyon<sup>4</sup>.

Spania va fi și mai dragă României atunci când războiul civil va lua sfârșit, din cauza suferințelor pe care le va fi îndurat.

Trecând la *DANEMARCA*, *NORVEGIA* și *SUEDIA*, pot declara fără teamă de a fi dezmințit că aceste trei țări se numără printre cele mai ferme sprijinitoare ale Pactului Societății Națiunilor. Securitatea lor fiind asigurată – complet, în cazul Norvegiei și Suediei, și aproape complet, în cazul Danemarcei – ele văd în Societatea Națiunilor nu un ideal ce poate fi uitat în anticameră, ci un fapt în fața căruia toată lumea trebuie să se incline.

De aici, marea autoritate morală a acestor state în viața internațională.

De fapt, căutând o autoritate morală în raport invers proporțional cu numărul de kilometri pătrați sau cu numărul locuitorilor, Danemarca, Suedia, Norvegia și Elveția trebuie să fie întotdeauna menționate.

Olanda și Belgia trebuie să fie exceptate de la această regulă, în ciuda marii lor autorități, din cauza întinșelor lor teritorii în alte părți ale lumii.

Obiectivul meu a fost de a da țării mele o autoritate internațională similară, prin justetea gândirii sale politice și tenacitatea sa în ceea ce privește pozițiile pe care se situează în mod deschis.

---

<sup>1</sup> România a stabilit relații diplomatice cu Olanda în februarie 1880. La 25 iulie 1898, Ion N. Papiniu a fost numit în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Haga.

<sup>2</sup> Antonio de Oliveira Salazar.

<sup>3</sup> Războiul civil din Spania a durat între iulie 1936 și martie 1939.

<sup>4</sup> În perioada 10–14 septembrie 1937, la Nyon (Elveția), a avut loc Conferința consacrată libertății navigației în Marea Mediterană. Ea a dezbătut și adoptat textul Tratatului de la Nyon, semnat de Marea Britanie, Franța, Bulgaria, Egipt, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia și U.R.S.S.

*FINLANDA* și *Statele Baltice: LETONIA, ESTONIA* și *LITUANIA* au importante interese comune cu România, datorită poziției lor geografice. Aceste țări, prin gradul de civilizație pe care l-au atins, reprezintă elemente de prim ordin în cadrul comunității internaționale.

Acesta este motivul pentru care am dorit să deschidem câte o legăție în fiecare din capitalele acestor state: nu numai la Helsinki, ci și la Tallin<sup>1</sup>, Riga<sup>2</sup> și Kovno<sup>3</sup>, la care trebuie adăugate legațiile pe care le instalasem deja în Norvegia<sup>4</sup> și Danemarca<sup>5</sup>, pe vremea când eram ministru al Afacerilor Străine. Legația din Suedia exista deja.

România trebuie să aibă relații apropiate cu toate națiunile lumii.

O legăție nu este decât o carte de vizită pentru a pune în mișcare relațiile. Cheltuielile de funcționare ale acestor legații nu corespund în nici un fel cifrelor prezentate opiniei publice de către propaganda părtinitoare care dorește absența noastră, astfel încât alții să poată lucra singuri în voie peste tot. Ele se ridică doar la niște sume modeste, suportate cu ușurință de bugetul Ministerului Afacerilor Străine al țării noastre.

Trecând acum la dominioanele britanice, este surprinzător de constatat cât de apropiate sunt legăturile care unesc România cu unele dintre acestea.

Nu mă refer la perfecta colaborare dintre România și dominioane în cadrul Societății Națiunilor.

*INDIA*, de exemplu, cu statutul ei special, fie că a fost reprezentată de Alteța Sa Regală Maharajahul de Kapurthala<sup>6</sup>, de Alteța Sa Regală Aga Khan<sup>7</sup> sau de un alt Maharajah, a fost întotdeauna de partea României în momentele cele mai grele.

Un element care prezintă interes este faptul că, după război, un dominion britanic – *CANADA* – a fost cel care a acordat României primul împrumut pentru achiziționarea de alimente, pentru că ocuparea României ne lăsase atât de săraci încât a trebuit să importăm făină. Canada ne-a acordat un împrumut de 25 milioane dolari.

În anul 1922, mi s-a cerut de către Vintilă Brătianu să duc negocieri cu Guvernul canadian în vederea includerii acestui împrumut în consolidarea bonurilor de tezaur. Guvernul canadian a acceptat această propunere.

De aceea, la sfârșitul lui 1925 și începutul lui 1926, când am plecat în America pentru a obține consolidarea datoriilor noastre de război, am considerat că este de datoria mea să fac o vizită membrilor Guvernului canadian și să le mulțumesc pentru ajutorul pe care îl dăduseră României.

Un alt fapt interesant este acela că, în anii următori, omul care m-a sprijinit cel mai mult în Consiliul Societății – și încă în termenii celei mai înalte aprecieri – a fost

---

<sup>1</sup> La 1 octombrie 1935, Gheorghe Davidescu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Tallin.

<sup>2</sup> Legația României la Riga a fost înființată prin Legea nr. 3809 din 31 decembrie 1927.

<sup>3</sup> România a numit primul său reprezentant diplomatic în Lituania, la 16 decembrie 1935, în persoana lui Constantin Văllimărescu în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Kaunas.

<sup>4</sup> În 1922, Legația României în Norvegia, împreună cu alte legații, a fost suprimată din motive de economii. La 29 martie 1934, Nicolae Titulescu a propus redeschiderea Legației țării noastre la Oslo. D. Jurașcu a fost numit la 5 aprilie 1934 în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Oslo.

<sup>5</sup> La 20 iunie 1934, pe baza propunerii lui Nicolae Titulescu, Gheorghe Assan a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Copenhaga.

<sup>6</sup> Jagatjit Singh Bahadur, Maharaj de Kapurthala.

<sup>7</sup> Aga Khan (Aga Sultan Sir Mohamed Shah).

reprezentantul *AFRICII DE SUD*, dl te Water<sup>1</sup>, președintele celei de a XIV-a Adunări a Societății Națiunilor.

Încerc o mare plăcere când îmi amintesc de colaborarea mea cu reprezentanții celorlalte dominioane: *AUSTRALIA* și *NOUA ZEELANDĂ*, precum și cu *STATUL LIBER IRLANDEZ*.

Trecând de la Imperiul Britanic la Asia și începând cu *IRANUL* (Persia), pot spune că mi-a fost foarte repede clar că Guvernul Iranului și cu mine suntem în întregime de acord în ceea ce privește identitatea intereselor noastre comune<sup>2</sup>.

Drept rezultat al convorbirilor care au avut loc la Geneva, Guvernul Iranului mi-a făcut următoarea comunicare: „Noi dorim să organizăm reprezentarea noastră diplomatică în Balcani. Dacă România va avea o legăție permanentă la Teheran, Guvernul Iranului va deschide o legăție permanentă la București, care să gireze reprezentarea pentru toate statele balcanice. Dacă guvernul român nu creează o legăție permanentă la Teheran, atunci Guvernul Iranului va instala legația sa permanentă într-un alt stat balcanic, iar ministrul iranian în statul respectiv va reprezenta țara noastră la București“.

Cu autorizarea Maiestății Sale Regelui și a Guvernului român, am răspuns că noi acceptăm prima propunere: o legăție permanentă a Iranului la București, care să acopere toate statele balcanice.

Deschiderea legăției noastre la Teheran nu a fost lipsită de utilitate. Cu mai multe ocazii, noi am fost informați de către ministrul nostru la Teheran despre dorința Iranului de a organiza legături de transport directe între gurile Dunării și Iran, prin Marea Neagră. România s-ar fi bucurat astfel de beneficiul unui trafic important. Teheranul ne-a cerut, de asemenea, să facem oferte pentru construirea de căi ferate și vânzarea de locomotive și vagoane etc. Am transmis toate aceste cereri autorităților competente. Ministerul Afacerilor Străine nu poate fi făcut răspunzător pentru atitudinea adoptată de acestea.

Doresc să felicit *TURCIA* pentru acordul realizat de ea cu Iranul, Irakul și Afganistanul.

Dl Tewfik Rüstü Aras știe de multă vreme că eu am dorit să închei un acord similar, ca o prelungire a Pactului Balcanic.

Însă, deoarece am menționat prelungirea Pactului Balcanic, văd o țară care, prin poziția sa geografică, este situată în calea acestuia. Această țară este *EGIPTUL*. La 20 martie 1937 am avut onoarea să prezint această părere Maiestății Sale Regelui Faruk<sup>3</sup>. Deoarece m-am referit la Maiestatea Sa, aș dori să reînnoiesc aici urările mele respectuoase pentru o domnie îndelungată, prosperă și glorioasă, cu ocazia recente sale încoronări.

Relațiile noastre cu Egiptul ar putea fi îmbunătățite și intensificate în avantajul ambelor țări.

---

<sup>1</sup> Charles Theodore te Water.

<sup>2</sup> La 1 octombrie 1935 s-a hotărât prin decret regal înființarea legăției României la Teheran. Grigore Constantinescu a fost acreditat ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Teheran și a prezentat, în această calitate, scrisorile de acreditare la 10 martie 1936.

<sup>3</sup> Faruk I.

Revendic pentru mine meritul de a fi transformat, încă în 1927, în calitatea mea de ministru al Afacerilor Străine, reprezentanța noastră din Egipt într-o legăție propriu-zisă<sup>1</sup>.

România nu trebuie să uite că politica ei externă nu constă numai din relațiile ei cu Franța, Anglia, Italia, Germania și U.R.S.S., ci și din relațiile ei cu statele balcanice și cu țările aflate în vecinătatea acestor regiuni. Nu-i voi cita pe membrii Înțelegerii Balcanice, însă, pe lângă Egipt și Iran, nu pot să nu menționez *IRAKUL*, *AFGANISTANUL*, *ARABIA* și alte state.

Cu privire la *ARABIA* trebuie să spun că, atunci când a fost nevoită să facă față atacurilor armate ale Marii Britanii în Basra și Gaza, în 1914 și 1915, Guvernul Sultanului Turciei a permis poporului din Arabia să-și organizeze propria apărare națională pentru cazul în care Turcia ar fi obligată să abandoneze teritoriul Arabiei.

Prințul Habib Lotfallah, pe atunci guvernator general adjunct al Vilaietului Beirut, și-a asumat comanda acestei Apărări Naționale.

Organizarea acesteia era următoarea:

a) Organizarea Siriei, Palestinei și Mesopotamiei ca Republică, având drept capitală Bagdadul;

b) Organizarea Peninsulei Arabice ca Federație, sub stăpânirea Maiestății Sale Husein I<sup>2</sup>, în acea vreme Șerif de Mecca, cu capitala la Mecca.

Marea Britanie și Aliații săi, văzând că Turcia a declarat Război Sfânt împotriva Puterilor Aliate, au început tratative secrete cu Maiestatea Sa Husein I și au semnat cu el tratatul cunoscut sub denumirea *Tratatul MacMahon*<sup>3</sup>-*Husein* care definește cu claritate frontierele noului Regat al Arabiei în felul următor: Taurus<sup>4</sup> la Nord, Iranul (Persia) la Est, Oceanul Indian și Marea Roșie la Sud și frontiera egipteană și Mediterana la Vest – cu alte cuvinte, frontierele naturale ale Regatului Arabiei.

Acest Tratat a însemnat sfârșitul Comitetului Apărării Naționale și unirea tuturor arabilor fără excepție în jurul Maiestății Sale Regele Husein I. Mișcarea aceasta a reușit să dea o lovitură de moarte Puterilor Centrale.

După război, tânărul Regat al Arabiei a fost împărțit în mai multe state care au fost plasate, direct sau indirect, sub mandat britanic sau francez.

Chestiunea mandatului britanic asupra Palestinei prezintă un mare interes: ea implică nu numai crearea unei Patrii Naționale pentru acei evrei de care vor să scape anumite țări europene, dar și rolul politic pe care l-ar putea juca în viitor Palestina și Arabia pentru a facilita politica Franței și Marii Britanii în aceste regiuni.

Cei care au citit paginile magistrale ale declarației făcute de Onorabilul W. Ormsby-Gore<sup>5</sup>, secretarul de stat britanic pentru Colonii, în fața Comisiei Permanente pentru Mandate, la sesiunea extraordinară a acesteia care a avut loc la Geneva, de la 30 iulie până la 18 august 1937, precum și declarația făcută de dl Eden în ședința Consiliului ținută marți, 14 septembrie 1937, își vor da seama încă o dată că sinceritatea Marii Britanii este cea care, înainte de toate, explică măreția acestei țări.

<sup>1</sup> Legația României de la Cairo a fost reînființată prin Legea nr. 3809 din 31 decembrie 1927. Filip Lahovary a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Cairo.

<sup>2</sup> Husayn ibn Ali.

<sup>3</sup> Arthur Henry MacMahon.

<sup>4</sup> Taurus (Toros). Sistem muntos în Podișul Anatoliei, între Marea Egee și Podișul Armeniei, cu o lungime de 1.500 km. Se împarte în Taurus Occidental (Lycian), Taurus Central (Cilician și Antitaurus) și Taurus Oriental (Armenian).

<sup>5</sup> William George Arthur of Harlech (W. Ormsby-Gore).

Onorabilul W. Ormsby-Gore, atunci când a amintit istoria celor 17 ani în cursul cărora Marea Britanie și-a exercitat mandatul asupra Palestinei, nu a ezitat nici un moment să declare că își recunoaște vinovăția.

În 1936, în Palestina au izbucnit tulburări.<sup>1</sup> Naționalismul evreiesc s-a ciocnit cu atâta violență de naționalismul arab, încât Parlamentul britanic a numit imediat o Comisie pentru a studia cauzele acestor tulburări și a sugera mijloacele cele mai potrivite în vederea încetării lor.

Raportul Comisiei a fost studiat de Guvernul Regatului Unit. Recomandările pe care le conținea au fost aprobate de Cabinet și sunt prezentate într-o scurtă „Declarație asupra politicii”, publicată cu indicativul „Command Paper 5513”.

Concluziile definitive ale Guvernului sunt următoarele:

1) Guvernul Maiestății Sale al Regatului Unit... a examinat raportul unanim al Comisiei Regale pentru Palestina. Membrii Guvernului sunt în general de acord cu argumentele și concluziile Comisiei.

2) După cum se recunoaște pe deplin de către membrii Comisiei în prezentarea lor istorică, Guvernul Maiestății Sale și guvernele precedente, încă de la acceptarea obligațiilor decurgând din mandat, au adoptat punctul de vedere, pe care însuși conținutul mandatului îl implică, în sensul că obligațiile sale față de arabi și, respectiv, față de evrei nu sunt incompatibile, pornind de la presupunerea că pe măsură ce trece timpul cele două rase își vor ajusta aspirațiile lor naționale, în așa fel încât să facă posibilă stabilirea unui singur commonwealth sub conducerea unui guvern unitar.

3) În ciuda numeroaselor experiențe descurajatoare, petrecute în cei 17 ani, Guvernul Maiestății Sale și-a bazat politica pe această perspectivă și a folosit orice prilej pentru a încuraja colaborarea dintre arabi și evrei. În lumina experienței și a argumentelor prezentate de Comisie, el ajunge la concluzia că există un conflict ireconciliabil între aspirațiile arabilor și ale evreilor din Palestina, că aceste aspirații nu pot fi satisfăcute în condițiile actualului mandat și că un proiect de împărțire, urmând liniile generale recomandate de Comisie, reprezintă cea mai bună și încurajatoare soluție a impasului. Guvernul Maiestății Sale își propune s-o sfătuiască în consecință pe Maiestatea Sa.

4) Guvernul Maiestății Sale își propune, prin urmare, să ia acele măsuri care sunt necesare și adecvate, ținând seama de obligațiile sale asumate prin tratatul existent, decurgând din Pactul Societății Națiunilor și alte instrumente internaționale, pentru a căpăta libertatea de a pune în aplicare proiectul de împărțire, față de care speră în mod sincer că ar putea obține o măsură efectivă de acord din partea comunităților interesate.“

Obiectivul Guvernului britanic este încetarea mandatului cu privire la Transiordania și cea mai mare parte a Palestinei, în vederea creării a două noi state independente suverane – unul arab, iar celălalt evreiesc – și a rezervării anumitor locuri din Palestina, unele dintre acestea în mod permanent, altele eventual numai temporar, sub mandat britanic, acest mandat implicând modificări față de cel existent.

---

<sup>1</sup> În anii 1936–1939 s-a desfășurat, de fapt, o răscoală generală antiengleză a populației arabe din Palestina, îmbrăcând forma unui război de gherilă.

La început, Guvernul Majestății Sale a arătat clar în fața Comisiei pentru Mandate că nu este legat și nu s-a angajat în detaliu față de proiectul concret de împărțire schițat pe scurt în raportul Comisiei Regale.

Prin urmare, Guvernul britanic nu a făcut decât să comunice Comisiei pentru Mandate un plan provizoriu de împărțire.

Onorabilul W. Ormsby-Gore a declarat că, în cursul ultimilor 17 ani, prăpastia dintre evrei și arabi s-a adâncit. Scopul real al evreilor a fost de a realiza în Palestina o civilizație evreiască, care, pentru a folosi propriile lor cuvinte, va fi la fel de evreiască cum este de englezească cea din Anglia.

În același fel, arabii din Palestina vor să-și păstreze propria lor civilizație, vechiul lor mod de viață, obiceiurile și datinile și nu doresc să fie afectați nici de ideile engleze și nici de ideile evreiești.

Pentru evrei, Palestina este „Eretz Israel” – pământul lui Israel – și așa îi și spune.

Pentru arabi, Palestina este o țară arabă, parte a noii lumi arabe în curs de renaștere, care timp de patru secole a fost dominată de turci, iar acum este din nou o națiune tânără, divizată în administrații separate, însă având un singur obiectiv: să reînvie iar gloria civilizației arabe medievale.

Ceea ce face ca problema să fie și mai dificilă este că, pentru arabi, în Palestina există deja prea mulți evrei, în timp ce evreii vor întreaga Palestină, iar unii dintre ei vor și Transiordania, ca Patrie Națională a evreilor din întreaga lume.

Din punctul de vedere al evreului, arabul aparține unui popor înapoiat, ține de ceea ce ar numi o civilizație diferită și inferioară.

Din punctul de vedere al arabului, cu ideile lui aristocratice, evreul este poreclit „Yahoudi”, ceea ce este un termen disprețuitor.

Onorabilul W. Ormsby-Gore a spus:

„Credința că – așa cum se susține, ambele rase descind din Abraham – ele vor fi în măsură să-și asimileze civilizația în cursul acestui secol și să redevină un singur popor s-a dovedit, din experiența ultimilor 17 ani, a fi nefundată, iar politica bazată pe această credință a înregistrat un eșec. Noi ne-am recunoscut vinovăția de a fi urmat o politică de conciliere până la limita slăbiciunii, crezând că o conciliere și un tratament imparțial reprezintă obligații inerente mandatului, așa cum se prezintă acum.”

Onorabilul W. Ormsby-Gore a declarat, de asemenea, că are toate motivele să creadă că un mare număr de evrei ar fi gata să ia în considerare o soluție prin intermediul împărțirii, dacă, făcându-se acest lucru, ei ar putea obține anumite lucruri, dar că există unii evrei care vor fi probabil întotdeauna dezamăgiți de o soluție prin împărțire și se vor opune categoric.

În ceea ce îi privește pe arabi, el crede că este cât se poate de clar că arabii din Transiordania ar saluta orice soluție care ar presupune unificarea lor cu frații lor din Palestina și încetarea mandatului pentru Transiordania.

Fără a considera propunerea făcută de Comisia Regală pentru împărțirea Palestinei ca expresie a unor puncte de vedere definitive, ci mai degrabă o prezentare a unor păreri care trebuie supuse judecății noastre critice, este util să luăm notă de liniile principale ale acestei propuneri.

Statul evreiesc ar avea un coridor sub mandat britanic. Acest coridor ar include Ierusalimul și Bethleemul. În acest caz, statul evreiesc s-ar întinde la Nord și la Sud de

această zonă, în care Marea Britanie ar avea un mandat permanent asupra Locurilor Sfinte. Partea sudică a statului evreiesc ar constitui o porțiune separată, orașul Jaffa rămânând arab. Această regiune, la sud de Jaffa, conține unele dintre cele mai îndrăgite și mai ferm statornicite colonii evreiești: Rishon le Zion și Rehoboth.

Cu privire la frontiera de vest a Palestinei, deși Acre este arab, dl Ormsby-Gore subliniază faptul că evreii nu dispun decât de o suprafață limitată pentru posibile așezări agricole și că ei posedă de pe acum aproape tot pământul între Haifa și Acre.

Cu privire la Haifa, reprezentantul Regatului Unit ne spune că aceasta este capitala comercială a Palestinei; ea are singurul port cu adevărat bun din țară și este punctul terminus al conductei petroliere venind din Irak.

Întrucât este portul Transiordaniei, este perfect clar că va trebui să se instituie un regim special la Haifa, cu toate complicațiile inevitabile ce decurg din aceasta în ceea ce privește vămile etc.

În ceea ce privește enclavele britanice, două ar urma să fie permanente, iar alte două să fie temporare.

Enclavele permanente ar consta din:

a) Ierusalimul și o zonă considerabilă în jurul Ierusalimului și

b) Enclava Nazaret, în mijlocul Statului evreiesc. Onorabilul Ormsby-Gore consideră că în Nazaret nu sunt aproape deloc evrei: este un oraș pur creștin și este un loc tot atât de sfânt din punct de vedere creștin, ca și Bethleemul sau Ierusalimul înseși.

În plus, pentru a îndeplini îndatoririle sale de apărătoare a Locurilor Sfinte, Marea Britanie cere regiunea dintre Ierusalim și Mare, inclusiv Ramleh și Lydda, măcar pentru motivul că în prezent se întâmplă ca ele să fie cantonamente și state majore ale trupelor și forțelor aeriene britanice.

În sfârșit, reprezentantul Regatului Unit, prevăzând o lungă perioadă de antagonisme între arabi și evrei, s-a ocupat de problemele apărării noilor state – evreiesc și arab – a căror înființare se avea în vedere.

Era evident că, cel puțin pentru o perioadă, Societatea Națiunilor urma să se aștepte ca Marea Britanie, fosta putere mandatară, să-și mențină trupele în țară pentru a garanta acea reglementare care ar fi, în ultimă instanță, aprobată de Societate.

El era convins că, luând drept exemplu Irakul, ar trebui să se insereze prevederi similare în Tratatul dintre Regatul Unit, Statul evreiesc și Statul arab.

Aceste prevederi implică necesitatea consultării în cazul apariției riscului unei rupturi cu una dintre părțile contractante.

În ciuda acestui fapt, dacă oricare dintre Înaltele Părți Contractante ar fi angajate într-un război, cealaltă Înaltă Parte Contractantă, tot în baza unor prevederi similare cu cele conținute în articolul 9 din Tratatul anglo-irakian<sup>1</sup>, trebuie să-i vină imediat în ajutor în calitate de aliat.

În mod similar, s-a ocupat reprezentantul Marii Britanii și de chestiunea minorităților în cadrul viitorului regim al Palestinei realizat pe baza proiectului de împărțire. El avea în vedere prevederi care ar merge mai departe decât cele incluse în tratatele obișnuite cu privire la minorități aplicate sub auspiciile Societății în multe țări din Europa.

---

<sup>1</sup> La 30 iunie 1930, s-a semnat un tratat anglo-irakian. Potrivit prevederilor acestuia, Anglia renunța la mandat, dar menținea trupe și primea dreptul de a instala baze militare pe teritoriul irakian.



În sfârșit, reprezentantul Regatului Unit era de părere că orice plan de împărțire trebuie să implice conferirea unui mandat permanent Marii Britanii pentru salvagardarea a ceea ce se numește „Locurile sfinte”. Aceste Locuri Sfinte includ în special Ierusalimul, Bethleemul și Nazaretul, care sunt creștine; dar și Haram-esh-Sharif, cu celebrul Loc Sfânt musulman, și Zidul Plângerii, dincolo de Haram, care dintotdeauna a fost un loc de rugăciune al evreilor.

În legătură cu administrarea Locurilor Sfinte, Regatul Unit s-a străduit întotdeauna să mențină *statu quo*, adică drepturile existente ale diferitelor biserici creștine asupra Locurilor Sfinte creștine, ale musulmanilor asupra Locurilor lor Sfinte și ale evreilor asupra Locurilor lor.

La cea de a 98-a sesiune a Consiliului, și în special în ședința de marți, 14 septembrie 1937, dl Eden a prezentat un rezumat al declarației preliminare făcută de Onorabilul W. Ormsby-Gore în fața Comisiei pentru Mandate.

Dl Delbos, deși nu dorea să anticipeze momentul când Consiliul va avea în fața sa un proiect de rezoluție în problema palestiniană, a simțit nevoia să exprime de îndată aprecierea Guvernului francez față de sinceritatea și caracterul judicios și imparțial al atitudinii adoptate de puterea mandatară în fața dificultăților pe care le întâmpină în aplicarea mandatului său.

De ce să nu fie reglementată chestiunea palestiniană și arabă în conformitate cu propunerea britanică, desigur, cu toate modificările pe care experiența le va dovedi necesare?

Sunt de părere că propunerea britanică, în forma prezentată de dl Ormsby-Gore și dl Eden, potrivit raportului Comisiei Regale, este singura soluție rezonabilă pentru rezolvarea dificultăților create de antagonismul dintre naționalismele evreiesc și arab, care s-au dezvoltat în ultimii ani.

Chiar dacă propunerea are un caracter preliminar, principiul împărțirii Palestinei trebuie să fie considerat ca adoptat în mod definitiv.

În special acum, când multe națiuni nu le mai permit evreilor să trăiască pe teritoriile lor, Patria Națională a Evreilor trebuie să fie suficient de mare pentru a răspunde, în măsura posibilului, nevoilor în vederea cărora a fost creată, precum și celor ale dreptății.

Pe de altă parte, nu trebuie să ne îndepărtăm bunăvoința lumii musulmane.

Dacă examinăm harta lumii, se poate vedea că, începând de la Atlantic, adică de la Marocul spaniol, și trecând prin Marocul francez, Algeria, Tunisia, Libia (Tripoli și Cirenaica) până în Egipt, Arabia, Irak, Iran și India, fără a mai menționa diferite alte regiuni, există o populație de peste 260 milioane de musulmani.

Un stat arab, bazat pe criterii de rasă iar nu de religie, aliat al Marii Britanii, în maniera avută în vedere de aceasta din urmă, ar putea juca un important rol internațional, în special rolul unui stat tampon între Est și Vest.

Faptul că Onorabilul W. Ormsby-Gore a solicitat instituirea unui mandat britanic permanent, nu numai asupra Locurilor Sfinte – și înainte de toate asupra Ierusalimului, Bethleemului și Nazaretului, care sunt locuri creștine – dar și asupra Haram-esh-Sharif, Loc Sfânt musulman, și Zidului Plângerii, Loc Sfânt evreiesc, este, pentru mine, un simbol. Marea Britanie dorește să înlocuiască certurile politice prin armonia între națiuni.

Statele nu și-ar îndeplini îndatoririle elementare pe care le au în fața comunității internaționale dacă nu ar sprijini un asemenea plan.

Dacă trecem de la Arabia la *CHINA* și *JAPONIA*, constatăm că ambele națiuni sunt în egală măsură prietene ale României. Ele au o veche civilizație. Atât istoria, cât și codul onoarei în viața particulară sunt excepționale în aceste țări. Aceste două națiuni – Japonia, până la retragerea ei din Societatea Națiunilor – și-au îndeplinit atât de bine importante îndatoriri internaționale ce le fuseseră încredințate, încât merită deosebita noastră considerațiune.

Din nefericire, războiul chino-japonez, care a început în septembrie 1931, a re izbucnit recent<sup>1</sup> și în chip tragic.

România și-a prezentat păreri cu privire la conflictul chino-japonez într-o declarație pe care am avut onoarea să o fac la 7 martie 1932, în fața Comitetului General al sesiunii extraordinare a Adunării, convocată la cererea Guvernului chinez, în conformitate cu articolul 15 al Pactului.

De fapt, aceste păreri erau inspirate de o simpatie egală față de ambele părți și se bazează pe următoarele șase principii:

- a) Încetarea imediată și definitivă a tuturor ostilităților;
- b) Necesitatea încheierii unui armistițiu militar cât mai curând posibil, fără nici un fel de condiții politice;
- c) Necesitatea protejării persoanelor, indiferent de naționalitate, și a proprietății lor;
- d) Necesitatea de a nu se încălca integritatea teritorială a uneia dintre părți;
- e) Necesitatea întemeierii viitoarelor negocieri pe stricta respectare a tratatelor;
- f) Necesitatea ca Societatea Națiunilor să aibă o doctrină unitară pentru toți membrii săi, oricare ar fi situația lor geografică.

Cu excepția ultimului dintre aceste paragrafe, care nu mai este aplicabil deoarece Japonia a ieșit din Societate<sup>2</sup>, cred că aceste principii pe care le-am schițat în 1932 își păstrează valabilitatea și în prezent. Ele sunt asemănătoare cu cele enunțate de delegații diferitelor guverne la Conferința celor nouă puteri<sup>3</sup> („Conferința Pacificului“) din noiembrie 1937.

Japonia a fost invitată să participe la această Conferință, dar a refuzat invitația.

Un alt apel ce i-a fost adresat de Conferința însăși a avut aceeași soartă.

Totuși, este extrem de important să găsim corelația care există între actualul război chino-japonez și semnarea<sup>4</sup> de către Italia a Pactului împotriva comunismului, semnat deja de Germania și Japonia anul trecut.

Semnătura Italiei nu constituie o aderare. Este o semnătură prin care ea devine parte fondatoare a ceea ce poate fi numit „Tripticul“ din 6 noiembrie 1937.

---

<sup>1</sup> La 7 iulie 1937, trupele japoneze au atacat unitățile chineze staționate la Podul Lugonțiao (Marco Polo), de la sud-vest de Beijing („Incidentul de pe Podul Marco Polo“). Momentul marchează reluarea războiului japoно-chinez. La 28 iulie 1937, trupele japoneze ocupă Beijingul.

<sup>2</sup> La 27 martie 1933, Japonia se retrage din Societatea Națiunilor.

<sup>3</sup> Noua agresiune a Japoniei împotriva Chinei a determinat convocarea, la Bruxelles, la 3 noiembrie 1937, a Conferinței statelor semnatare ale Tratatului de la Washington (Tratatul celor nouă Puteri), semnat la 6 februarie 1922. Japonia și Germania au refuzat să participe la lucrările Conferinței, contribuind la eșuarea acesteia. De fapt, la 15 decembrie 1934, Japonia denunțase Tratatul de la Washington.

<sup>4</sup> La 25 noiembrie 1936, Germania și Japonia semnează la Berlin Pactul antikomintern care declara drept principal scop lupta împotriva dominației comuniste. La 6 noiembrie 1937, Italia aderă la Pactul antikomintern. O dată cu aceasta, se creează Axa Berlin–Roma–Tokio.

Ar fi prematur să ne formăm o opinie precisă asupra repercusiunilor acestui acord. Sunt, totuși, anumite motive de îngrijorare prin faptul că, sub masca luptei împotriva comunismului, semnatarii Pactului din 6 noiembrie își recunosc reciproc dreptul de a interveni în afacerile interne ale altor state. Un alt punct foarte important care trebuie reținut este că – deși este îndreptat împotriva comunismului – Pactul are drept ținte principale Marea Britanie și Franța.

Într-adevăr, ar fi greu de văzut cum ar putea Italia să acorde ajutorul său unui atac împotriva U.R.S.S. Pe de altă parte, ne putem da seama cu ușurință cum poate oricare dintre aceste trei puteri – Germania, Japonia și Italia – să amenințe interesele Franței și Marii Britanii, în special în coloniile și posesiunile acestora.

Oricât de prudentă ar fi judecata noastră asupra acestui „Triptic“, nu este mai puțin adevărat că formarea sa, chiar în momentul în care problema spaniolă a devenit mult mai acută și în care Japonia este în război cu China, nu este de natură să contribuie la consolidarea păcii existente.

## COMISIA EUROPEANĂ A DUNĂRII

Când am văzut că drept urmare a Conferinței de la Montreux, Turcia a reușit să se descotorosească de Regimul Strâmtoarelor, m-am gândit: „A bătut ceasul și pentru România ca să scape de regimul internațional de restricții pe care îl reprezenta Comisia Europeană a Dunării“.

Trebuie să mărturisesc că nu am găsit, în cadrul guvernului căruia îi aparțineam, înțelegerea și sprijinul pe care le așteptam. Înainte de a ridica chestiunea pe calea notelor diplomatice, am încercat să pregătesc opinia publică internațională printr-o declarație corespunzătoare, care a fost publicată în ediția din 30 iulie 1936 a ziarului „Le Temps“.

Am informat guvernul asupra acestei intenții, arătând că doresc să folosesc un moment prielnic pentru a duce la îndeplinire dorințele răposaților Ion și Vintilă Brătianu.

Să-mi fie permis să citez câteva fragmente dintr-un studiu deosebit de interesant, în care știința și experiența sunt completate de un stil foarte direct: *Gurile Dunării*<sup>1</sup>, de dl Grigore C. Vasilescu, inginer șef, director adjunct al Serviciului Maritim Român, fost inginer al Comisiei Europene a Dunării.

„În expunerea critică asupra activității tehnice și economice a Comisiei Europene a Dunării, am împărțit activitatea acestei Comisiuni în patru perioade și anume:

Prima perioadă, care se întinde de la 1856 până la 1907, și reprezintă o jumătate de veac de activitate rodnică a Comisiunii și de prosperitate a navigației la gurile Dunării.

A doua perioadă cuprinde intervalul de timp, zbuciumat, de la 1907 la 1921, în care comerțul dunărean a fost stingherit de războiul balcanic și de cel mondial. Comisiunea Europeană a strălucit printr-o totală lipsă de activitate tehnică, în ciuda avertismentelor ce i s-au dat; și în care această instituție a fost desființată (prin Tratatul de la București) și reînființată (prin Tratatul de la Versailles).

A treia perioadă acoperă timpul de la 1921 până în anul 1930, în care interval s-au executat lucrările de prelungire a digurilor de la gura Sulinei, s-au făurit cele mai frumoase nădejdi pentru viitorul navigației la această gură și s-au spulberat, apoi, toate aceste visuri.

În sfârșit, ultima perioadă începe de la 1931 și se întinde până în prezent, perioadă în care Comisia Europeană a Dunării cade într-o completă dezorientare, trăiește ceasuri de groază, sub necesitatea amenajării urgente a unei noi ieșiri la Mare și a crizei financiare în care se zbate; se agață de toate sugestiile ce i se fac; adoptă când brațul Sulina, când brațul Sf. Gheorghe, pentru viitoarea cale navigabilă și sfârșește, subit, prin a decreta menținerea actualei guri Sulina, prin prelungirea continuă a digurilor în Mare“.

Inginerul Grigore C. Vasilescu a avut amabilitatea să adauge:

---

<sup>1</sup> Este vorba de lucrarea *Gurile Dunării*, București, 1936. Inginerul Grigore C. Vasilescu a scris mai multe lucrări în domeniu.

„Nădăjduim că faptele de ordin tehnic și financiar, ce am expus, cu toată obiectivitatea, în volumul de față *conduc în mod indiscutabil la concluziile, adânc gândite, ale dlui N. Titulescu.*“

El adaugă, de asemenea, că incompetența tehnică și financiară a Comisiei Europene a Dunării „va determina, desigur, Guvernul român să acționeze cât mai grabnic și mai energic *pe calea precizată de dl Titulescu*, pentru a salvagarda cât timp mai este posibil interesele noastre economice și demnitatea noastră națională“.

Care sunt acele concluzii ale mele, pe care le menționează autorul?

În primul rând, trebuie să spun că am ajuns la ele numai după ce am studiat partea tehnică a chestiunii și după ce am căzut de acord cu bunul meu prieten, ministrul Contzescu<sup>1</sup>.

Am spus: Eu am ajuns la un acord cu ministrul Contzescu pentru că, cu câțiva ani mai înainte, el era de altă părere și pentru că nu aș fi propus nimic dacă nu m-aș fi înțeles cu d-sa.

Într-adevăr, lumea nu apreciază încă în suficientă măsură serviciile pe care le-a adus României ministrul Contzescu.

Când unul dintre corespondenții ziarului „Le Temps“ mi-a luat un interviu, la întrebarea dacă am ridicat problema suprimării Comisiei Europene a Dunării la Conferința de la Montreux, am răspuns, clar și veridic, următoarele:

„Această problemă nu poate să facă decât obiectul unor note diplomatice adresate cancelariilor interesate, atunci când Guvernul regal al României va socoti oportun s-o ridice în mod oficial.

Dar ar fi o fățarnicie zadarnică să ascundem opiniei publice internaționale liniile directe ale politicii noastre viitoare și sentimentul românesc.

Pentru a înțelege mai bine lucrurile, trebuie să amintim că există două comisii ale Dunării: una, numită Comisia Internațională, creată prin tratatele de pace, cu sediul la Viena; cealaltă, numită Comisia Europeană, creată prin Tratatul de la Paris în 1856, cu sediul la Galați.

România consideră necesară suprimarea celei de a doua Comisii, căci ea constituie, după cum se va vedea, anacronismul cel mai de necrezut, controlul teritorial străin cel mai inadmisibil, organismul internațional răspunzând cel mai puțin scopurilor pentru care a fost creat.

România nu contestă caracterul internațional al Dunării. În afara atribuțiilor care țin de competența teritorială și care trebuie să treacă asupra statului român, s-ar putea avea în vedere ca această Comisie Internațională a Dunării să-și extindă competența până la gurile fluviului.

Noi nu cerem o revizuire. Am afirmat de altfel în discursul meu la Conferința de la Montreux că mă voi opune întotdeauna revizuirii teritoriale și că voi examina, de la caz la caz, pe acelea care nu privesc teritoriul și vor fi făcute într-o formă legală. Domnul Litvinov a mers chiar mai departe decât mine. El a respins nu numai revizuirea teritorială, ci și revizuirile neteritoriale care ar fi potrivnice păcii. Mi se pare că a restitui României atributele teritoriale ale oricărui stat suveran este un act care servește păcii.

*La drept vorbind, problema pe care ne propunem s-o ridicăm nu este o problemă de revizuire a tratatelor. Este problema unificării regimului Dunării,*

---

<sup>1</sup> Constantin M. Contzescu.

*căci nici un fluviu internațional din lume nu este supus unui regim de supraveghere exercitat de două comisii.*

Dunărea străbate, printre alte țări, Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, România. Mi se pare că nu cerem prea mult reclamând dreptul de a fi tratați pe picior de egalitate în ce privește regimul Dunării cu austriei, cehoslovacii, ungurii și iugoslavii. A accepta, ca români, restricții de suveranitate cu privire la aceeași Dunăre, doar pentru motivul că în trecut nu îndrăznea nimeni să impună vreo servitute Austro-Ungariei (pe care o reprezintă astăzi țările mai sus-citate) pentru că era mare putere, pe când noi eram siliți să acceptăm, acum aproape o sută de ani, condițiile impuse de către aceleași mari puteri pentru a primi dreptul de a deschide ochii la lumina zilei ca stat național, este un act în asemenea măsură potrivit demnității românești, încât nimeni, dar nimeni în țara mea, n-ar putea să-l accepte.

Să cercetăm lucrurile mai îndeaproape, din punct de vedere tehnic, moral și politic.

Încă de mulți ani, Comisia Europeană a Dunării se zbate în mijlocul celor mai mari, celor mai de neînvinș greutatea financiară. Trebuind multă vreme să facă față unor cheltuieli care nu mai corespundeau cu veniturile produse de taxele de navigație, aceste taxe au trebuit, imediat după reînceperea lucrărilor – întrerupte sau neglijate în timpul războiului –, să fie considerabil mărite. Lucrările tehnice impuse de înnisiparea continuă au înghițit sume atât de mari, încât taxele nu le mai puteau acoperi. Împrumuturile succesive din tezaurul public, acordate fie de către cele patru guverne, fie de băncile particulare nu mai pot fi acum rambursate. Scăderea extraordinară și din ce în ce mai mare a traficului maritim, oglindă fidelă a derutei și marasmului economic european, face să crească tot mai mult neorânduiala materială în care se află Comisia Europeană a Dunării. În fața acestei situații fără ieșire, înnisipările, datorate aluviunilor periodice, de neînălțurat, înregistrate în fiecare an, impun Comisiei obligația de a acționa rapid pentru a nu vedea cum se prăbușesc într-o clipă strădaniile depuse timp de ani de zile.

A devenit foarte greu de obținut ajutorul guvernelor cu excepția celui dat de Guvernul român, care, interesat în mod deosebit de executarea lucrărilor și ale cărui interese economice vitale sunt mai serios amenințate, a fost întotdeauna gata să accepte cele mai mari sacrificii pentru a nu risca să vadă țara blocată de o obturare, mereu amenințătoare, mereu posibilă, a ieșirii la mare.

*În aceste împrejurări, Guvernul român n-ar putea nici să neglijeze, nici să se teamă să proclame în mod deschis că nu înțelege să lase să se prăbușească singurul său debușeu fluvial important la Marea Neagră, pivotul existenței sale economice.*

Dacă trecem acum la motivele de ordin moral și politic, acestea sunt atât de numeroase, încât o înșirare a lor nu ar putea avea decât un caracter pur informativ.

Comisia a fost creată pentru a se îngriji «de lucrările de la gurile fluviului și din părțile învecinate». Dar o dată cu aceste îndatoriri tehnice, comisia primea o sarcină administrativă privind navigația. Reglementarea de ordin tehnic comportă

sanționarea contravențiilor și, de aici până la crearea unui drept, n-a mai fost decât un pas.

Organele sale sunt recrutate printre cetățenii străini sau români, aflați la ordinele exclusive ale Comisiei. Într-adevăr, un agent este pus în fruntea portului Sulina, declarat port internațional, și un altul în fruntea inspecției navigației pe tot cursul fluviului până la Brăila.

Fiecare dintre cei doi agenți – căpitanul de port și inspectorul de navigație – nu are doar o competență administrativă, ci și, mai mult încă, dreptul de jurisdicție fiecare în resortul lui.

*Ei constată singuri, sau ajutați de agenții lor, contravențiile, întocmesc procesele-verbale, citează martorii, judecă în primă instanță și dau hotărâri în numele Comisiei Europene.*

*Aceste hotărâri sunt susceptibile de apel în fața Comisiei Europene, care este în același timp instanță de apel și curte de casație. Ele nu pot fi niciodată atacate în fața instanțelor țării.*

Mai mult încă, cei doi agenți ai Comisiei care au competența să judece cauze penale și să condamne fie pe comandantul vasului, fie pe pilotul vasului, fie pe amândoi la o amendă oarecare, au și dreptul extraordinar, necunoscut de nici o altă instituție din lume, *de a include în amendă suma aferentă pagubei cauzate lucrărilor și instalațiilor aparținând Comisiei.*

*Judecător și parte, iată ce sunt agenții Comisiei Europene.*

Adăugați la toate acestea concesiile de-a dreptul uluitoare care au fost cerute de Comisia Europeană: scutirea de taxe de timbru, de taxe fiscale la bănci, de taxele pentru serviciile de transport public efectiv prestate, scutire vamală pentru toate importurile făcute în numele Comisiei, a membrilor și funcționarilor ei, inviolabilitatea domiciliului funcționarilor, inviolabilitatea personală a agenților săi, scutiri de taxe poștale, telegrafice și telefonice, într-un cuvânt scutiri și iar scutiri!

*Mai adaug că puterile care alcătuiesc Comisia Europeană au dreptul de a avea nave de pază însărcinate să garanteze la nevoie cu forța armată executarea hotărârilor luate.*

Comisia Europeană merge până acolo încât are propriul său cod civil. Acesta reglementează ordinea succesorală în ce privește distribuirea între soți și moștenitorii direcți sau indirecti a fondurilor de pensie constituite pentru agenții săi demisionați sau decedați.

*Toate aceste prerogative se exercită pe teritoriul unei Româнии suverane.*

România va păstra întotdeauna o adâncă recunoștință acestui organism internațional, care i-a asigurat timp de mai multe decenii dezvoltarea economică la adăpost de conflictele politice europene.

Dar pun întrebarea:

Situația României noi, rod al jertfelor din timpul Marelui Război și al Tratatelor de pace, este oare compatibilă cu un regim creat pentru Principatele Dunărene în anul 1856?

Justiția românească, admirabil organizată pentru a apăra drepturile a 20 de milioane de locuitori, poate oare să nu fie considerată în stare să garanteze în mod imparțial drepturile a câteva sute de vapoare?

Tendința care se manifestă la ora actuală de a face din suveranitatea statelor un fapt real, tendință de care au beneficiat numeroase state, poate să lase România indiferentă în fața acestei servituți și a acestui control străin ce-l constituie Comisia Europeană?

*Ar însemna să nu-i cunoști pe români, nedându-ți seama că, dacă ei sunt întotdeauna gata să-și aducă contribuția la comunitatea internațională, oricâte sacrificii ar comporta acest lucru, ei fac azi o dogmă din egalitatea în drepturi și în demnitate.*

Așa fiind, Guvernul român își propune să înceapă, pe cale legală, adică prin note adresate guvernelor interesate, demersurile necesare în vederea suprimării Comisiei Europene.

Procedând astfel, Guvernul regal al României nu întreprinde nici o acțiune de revizuire, căci, conform articolului 7 al Convenției stabilind Statutul Dunării, din 1921, cele trei Guverne, acela al Franței, acela al Regatului Unit și al Italiei, ca și cel al României, au dreptul de a pune capăt împuternicirilor Comisiei Europene prin încheierea unui acord în acest sens, între ele.

Guvernul regal al României își exprimă speranța că cele trei Guverne mai sus-menționate vor dovedi același spirit de înțelegere pe care l-au arătat în atâtea rânduri față de alții.

Organismul succesor nu ar putea fi, în mod firesc, decât statul teritorial – România – în ce privește drepturile teritoriale suverane care i-au fost răpite și în care ar urma să fie repus. În celelalte privințe s-ar putea lua în discuție *extinderea exact în aceleași condiții a competenței* Comisiei Internaționale a Dunării, cu sediul la Viena.

În acest fel, statele actualmente reprezentate în Comisia Europeană și-ar păstra calitatea de membri în Comisia Internațională de la Viena, în aceleași condiții ca toate statele riverane Dunării, situație care, ca să vorbim cinstit și drept, nu ar avea de ce să le nemulțumească<sup>1</sup>.

Aceștia au fost termenii în care am vorbit ca ministru al Afacerilor Străine, la 30 iulie 1936.

La 29 august 1936 am încetat să mai fiu ministru al Afacerilor Străine.

Ce a făcut guvernul dlui G. Tătărescu pe linia celor indicate de mine – linie care exprimă *însăși esența* programului fostului Partid Liberal?

Nimic!

În cursul aceleiași perioade, Egiptul și-a scuturat jugul<sup>1</sup> și s-a eliberat de sub regimul capitulațiilor.

*Astăzi, România este singura țară din Europa supusă regimului capitulațiilor<sup>2</sup>.*

Însă există un alt fapt încă și mai grav.

În timp ce eu luptam pentru suprimarea Comisiei Europene a Dunării, unele state s-au străduit din răzputeri să devină membre ale Comisiei. Marea Britanie a informat Ministerul Afacerilor Străine al țării noastre că, atunci când Germania va deveni membră a Societății Națiunilor, ea va prezenta candidatura acestei țări pentru ocuparea vechiului

<sup>1</sup> La 3 mai 1937 a fost lichidat regimul capitulațiilor în Egipt.

<sup>2</sup> Convenție sau act prin care un stat stabilește un regim de favoare și de privilegii (scutiri de impozite, dreptul de a fi judecat de consulii țării de origine ș.a.) pentru cetățenii altui stat aflați pe teritoriul său.



ei loc în cadrul Comisiei Europene a Dunării. În același timp, când m-a informat despre candidatura Germaniei, ea mi-a transmis că o va propune și pe cea a Greciei.

U.R.S.S. a acționat într-un mod asemănător și mi-a cerut mie, ca ministru al Afacerilor Străine, un loc în Comisia Europeană a Dunării. Am refuzat, explicând că cer suprimarea Comisiei.

În sfârșit, Polonia a adresat o cerere similară Guvernului regal român.

Extinderea Comisiei Europene a Dunării prin primirea de noi membri – *soluție evidentă în cazul în care Comisia nu este imediat suprimată – ar fi fatală pentru România.*

Având în vedere dreptul Comisiei de a avea nave de pază franceze, engleze, italiene, germane etc. la gurile Dunării pentru a asigura îndeplinirea hotărârilor sale, consider că independența României este grav periclitată.

## SOCIETATEA NAȚIUNILOR

De la semnarea Tratatului de Pace și crearea Societății Națiunilor<sup>1</sup>, fie în calitate de delegat permanent<sup>2</sup> la Geneva din partea diferitelor guverne care s-au succedat între 1920 și 1936, fie în calitate de ministru al Afacerilor Străine în diferite guverne, cum ar fi cele ale lui Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Maniu, Duca și Tătărescu, am bazat politica externă a României pe Societatea Națiunilor.

Ce înseamnă aceasta?

Înseamnă că, timp de 17 ani, România a fost adeptă a securității colective, a păcii indivizibile și a reglementării litigiilor de orice fel prin mijloace pașnice indicate în Pactul Societății.

În plus, eu nu am bazat niciodată securitatea României pe formula vagă a articolului 16. Pentru noi, aceasta nu este decât un supliment.

Am bazat securitatea României pe tratatele de asistență mutuală, cu anexele lor militare, pe care le-am încheiat cu diferite state. Aceasta explică modul în care au apărut Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Aceasta explică, de asemenea, dorința mea de a încheia pacte de asistență mutuală cu Franța și cu U.R.S.S. și, dacă acestea ar dori, cu Italia și Germania.

Am considerat întotdeauna că factorul primordial al securității noastre îl reprezintă armata română.

Doresc pacea, dar nu sunt un pacifist cu orice preț.

În 1921 am determinat realizarea unor reforme financiare foarte drastice.

De ce? Cuvântările pe care le-am ținut în 1921 oferă explicația<sup>3</sup>.

La întrebarea frecventă, de ce sunt necesare atât de multe impozite, răspunsul meu invariabil era: „Dacă am înfăptuit unitatea noastră națională, trebuie să creăm și instrumentul necesar pentru apărarea ei, adică Armata Română“.

Dacă reforma mea din 1921 ar fi rămas așa cum am făcut-o și dacă fondurile rezultate din impozitele mele ar fi fost folosite în modul indicat de omul care mi-a permis să efectuez reforma financiară, așa cum am înțeles să o fac și care, pentru o vreme, și-a sacrificat popularitatea pe altarul țării – adică mareșalul Averescu – ar fi fost imposibil să vorbim în 1937 despre reînarmarea României ca despre o problemă de actualitate, ci mai degrabă ca o problemă deja rezolvată.

Recunosc criza prin care trece în prezent Societatea Națiunilor.

---

<sup>1</sup> Organizație internațională creată prin hotărârea Conferinței de Pace de la Paris (1919) având sediul la Geneva. La baza activității sale a fost așezat Pactul Societății Națiunilor, votat de Conferința de Pace de la Paris, la 28 aprilie 1919. Intrarea în vigoare a Pactului, la 10 ianuarie 1920, a însemnat și începutul Organizației. Societatea Națiunilor a avut ca membri fondatori 26 de state, 4 dominioane și India în calitate de țări care au luptat împotriva Germaniei, și 13 state, în general neutre, care au obținut dreptul de a adera la Societatea Națiunilor în decurs de 2 luni. România s-a numărat printre membrii fondatori ai Organizației.

<sup>2</sup> Din 1920 până în 1936 Nicolae Titulescu a fost în mod constant prezent – cu excepția anilor 1922 și 1928 – la sesiunile ordinare și extraordinare ale Adunării și Consiliului Societății Națiunilor.

<sup>3</sup> La 10 iunie 1921, Nicolae Titulescu, în calitate de ministru de Finanțe, susține în fața Adunării Deputaților, într-un amplu discurs, proiectul reformei fiscale a contribuțiilor directe, vizând înfăptuirea unui sistem unitar de impozite.

Voi vorbi despre Societate cu acea sinceritate absolută, care să impună ca profesiunea mea de credință în destinele ei permanente să fie considerată la fel de sinceră.

Înainte de toate, ce este Societatea Națiunilor?

Ea nu este un supraplat, ci o juxtapunere de state. Atunci când statele membre nu doresc să-și facă datoria, nu ne putem aștepta ca Societatea să facă minuni.

Închipuiți-vă că Marea Britanie, Franța, Italia, Germania și alte state s-ar întâlni și ar discuta probleme internaționale și nu ar avea dorința de a-și îndeplini obligațiile asumate în baza tratatelor.

Dacă nu se întâlnesc la Geneva, aceasta se numește eșecul Angliei, Franței, Italiei, Germaniei etc.

Dacă se întâlnesc la Geneva, situația devine mai serioasă și se vorbește despre eșecul Societății.

Este oare corectă această tratare diferențiată?

Nu s-au întrunit oare multe comisii și conferințe în afara Societății, în cadrul cărora au fost reprezentate multe mari puteri, și care au cunoscut eșec după eșec?

De ce să nu folosim aceleași fraze răsunătoare pentru a exprima greșelile lor, ca și cele care sunt folosite pentru a prezenta greșelile Societății?

Pentru că Societatea Națiunilor nu este doar un ideal, ci și rezultatul unui contract, iar acolo unde există un contract, există și o responsabilitate.

Să procedăm acum la o critică obiectivă.

Societatea Națiunilor are multe puncte slabe.

Trebuie să avem curajul să le identificăm, în special întrucât sunt convins că această criză a Societății este datorată oamenilor, iar nu textelor.

În primul rând, trebuie să facem legătura dintre criza Societății și dispariția marii echipe de oameni care a înțeles spiritul în care era necesar să se lucreze în această mare instituție internațională.

Briand<sup>1</sup>, Chamberlain, Stresemann și Scialoja<sup>2</sup> sunt morți. Dr. Edvard Beneš a trebuit să părăsească Geneva din cauza alegerii sale ca președinte al Republicii Cehoslovace. De asemenea, d-nii de Mello Franco și Fernandes<sup>3</sup> au trebuit să plece din Geneva ca urmare a retragerii Braziliei din Societate în 1926, din cauză că acestei țări nu i-a fost acordat un loc semipermanent în Consiliu.

Sir Cecil Hurst<sup>4</sup> și dl Guerrero au părăsit și ei Geneva în urma alegerii lor ca judecători ai Curții Permanente de Justiție Internațională, cel din urmă devenind președintele ei.

În al doilea rând, trebuie să se facă o legătură între criza Societății și plecarea din Secretariat a unor elemente extrem de valoroase.

Sunt foarte preocupat de reforma Secretariatului Societății Națiunilor. *Este o chestiune la care mă gândesc mult.*

În al treilea rând, criza Societății Națiunilor trebuie pusă în legătură cu faptul că ea și-a pierdut chiar autoritatea necesară pentru a pedepsi, în cadrul propriei sale competențe, pe cei care încalcă legalitatea internațională.

---

<sup>1</sup> Aristide Briand.

<sup>2</sup> Vittorio Scialoja.

<sup>3</sup> Raúl Fernandes.

<sup>4</sup> Cecil J. Hurst.

Este un război în Manciuria. Dintr-o dată, putem înțelege că Marile Puteri nu sunt pregătite să trimită trupe în Asia.

Este un război în Etiopia. Dintr-o dată, putem înțelege că Marile Puteri nu sunt pregătite să trimită trupe în Africa.

Dar, într-o bună zi, o țară repudiază un tratat.

Este posibil ca, atunci când interesele acestei țări sunt evocate în fața Consiliului în virtutea tratatului repudiat, reprezentantul țării în cauză să părăsească masa Consiliului și să se ducă să fumeze o țigară pe culoare, iar Consiliul, neștiind ce să facă, să amâne chestiunea, astfel încât, mai târziu, reprezentantul țării care a repudiat tratatul să se întoarcă la locul său și să judece alte țări pe baza aceluiași tratat, repudiat de țara sa, dar care este încă obligatoriu pentru ceilalți?

Cât de departe va fi împinsă această politică a struțului? Până când vom cădea în fundul gropii, din care nimeni nu va mai putea să ne scoată.

Nu am nici o ezitare să menționez aici aceste lucruri, căci le-am spus deschis și în Consiliul Societății.

Iată un extras din una din cuvântările mele ținute în fața Comitetului de Coordonare pentru Sancțiuni, la 19 octombrie 1935. Citez din minuta Societății:

„Există, din păcate, o opinie care câștigă tot mai mult teren și contrar căreia sprijinatorii cei mai vechi ai Societății au din ce în ce mai multe dificultăți în a o combate. Se spune că sunt țări la Geneva care și-au câștigat o poziție prin folosirea pumnilor lor, în timp ce alte țări nu obțin poziția la care aspiră, în ciuda gesturilor lor de devotament, repetate fără întrerupere pe parcursul a 15 ani. Se spune că Societatea nu face nici o distincție între păcătoși și virtuoși. Dar trebuie să se știe că nu există religie durabilă dacă ea nu creează un Paradis și un Infern. Dacă ești întotdeauna sigur că vei intra în Paradis, poți fi sigur că religia nu va fi niciodată respectată“.

Iar acum citez un alt pasaj din aceeași cuvântare:

„Mie, ministrul de Externe al unei țări care este una dintre națiunile latine, o țară care iubește profund Italia, mi se cere să merg în fața opiniei publice din țara mea și să apăr sancțiunile, așa cum sunt avute în vedere la Geneva. Fără a fi în măsură să-i ofer consolarea că cei ce nu aplică Pactul nu vor avea o situație mai favorabilă. Cum mi se poate cere mie să mă duc în România și să spun: «Trebuie să pierzi tot ce ți-a cerut Geneva să pierzi. În ceea ce privește Ungaria, ea nu va pierde nimic». «De ce?» – voi fi întrebat. «Pentru că România este membră a Societății care aplică fidel Pactul». «Dar de ce să îl aplicăm noi dacă nu există nici un risc?» Românii sunt oameni logici și răspunsul lor va fi: «Dacă Pactul nu este aplicat, de ce mai rămânem noi în Societate?»

Am curajul să vorbesc atât de liber chiar la Geneva, pentru că sunt un veteran al Societății. Nu am fost auzit niciodată exprimându-mă cu atâta pasiune asupra chestiunilor care afectează în mod direct țara mea. De această dată însă este vorba de o problemă de justiție internațională.

Românii vor accepta toate suferințele, dar nu vor accepta niciodată nedreptatea“.

Delegațiile engleză, franceză și sovietică au aprobat acest mod de a vorbi.

Este interesant să reținem termenii folosiți de dl te Water, delegatul Africii de Sud. Citez:

„Dl te Water (Uniunea Africii de Sud) a fost de părere că pasiunea cu care dl Titulescu a abordat acest subiect este pe deplin justificată. El consideră că este greu să vorbești cu răbdare și reținere în fața încălcărilor comise de alți membri ai Societății și crede că nu este singurul care are acest sentiment“.

Cum poate fi redresată această situație?

Căci va fi remediată, Societatea Națiunilor fiind o organizație care are sprijinitori puternici.

În primul rând, este Franța, care și-a bazat întreaga politică externă pe Societate. Toate tratatele sale de alianță și prietenie sunt în cadrul Pactului Societății. Dacă Societatea ar fi distrusă, actuala securitate a Franței, bazată pe tratatele internaționale încadrate în Pact, ar fi, de asemenea, distrusă.

Apoi, este Marea Britanie, care are nevoie de Societatea Națiunilor pentru a interveni în chestiunile europene. Marea Britanie este un vast imperiu, comparabil cu un trup ale cărui membre se întind în toate cele patru părți ale globului, însă al cărui cap este la câteva minute de zbor de frontiera continentală. Aceasta face să-i fie imposibil, în prezent, să urmeze o politică de izolare, ceea ce este dovedit de tratatele ei de alianță cu Franța și Belgia făcute publice.

Marea Britanie nu ar putea interveni pe Continent în virtutea ideii de alianță. Opinia publică din această țară nu ar înțelege acest lucru. Acțiunea ei trebuie să se bazeze pe legitima apărare a intereselor sale vitale și pe necesitatea de a lupta pentru menținerea legii internaționale. Geneva fiind locul unde se proclamă legea internațională, Marea Britanie nu poate fi absentă din acest oraș.

În sfârșit, chiar și Statele Unite ale Americii, care se țin departe de Societate, ar privi defavorabil dispariția ei. Într-adevăr, nu numai că nu ar înțelege de ce nu și-a înfăptuit continentul nostru unitatea sub forma Statelor Unite ale Europei, dar nu ar înțelege niciodată dispariția legăturilor, încă atât de fragile, care unesc statele europene și al căror scop este realizarea idealului care reprezintă însăși *rațiunea de a fi* a poporului american.

În ceea ce privește națiunile despre care se spune că au „interese limitate“, părerea mea este că, dacă Societatea Națiunilor ar dispărea, ele ar fi primele care ar avea de suferit.

E posibil ca justiția Genevei să nu fie perfectă; e posibil ca ajutorul dat de Geneva să fie încă slab și inefficient; e posibil ca eșecurile recente să fi slăbit puterea de atracție a marelui ideal pe care îl constituie Societatea.

Cu toate acestea, atâta vreme cât Societatea există, o nedreptate suferită de un stat poate fi proclamată în fața lumii pentru a provoca reacțiunile care impun reparațiile necesare.

Fără Societate, toate așa-numitele state secundare ar fi în situația unor victime așezate în niște cutii căptușite cu vată, iar strigătele lor nu ar mai fi auzite.

Este necesar să se întreprindă acțiuni imediate pentru ca Societatea să înceteze a mai fi o academie morală, o comunitate de tehnicieni și să poată deveni capabilă să-și îndeplinească misiunea de căpătâi, de instituție politică: *prevenirea războiului*.

Marea greșală a celor care vor ca Societatea să trăiască este aceea că nu întreprind nimic sau se mulțumesc cu proceduri neînsemnate în aparență, dar care, dacă nu sunt supravegheate de aproape și cu înțelegere, pot slăbi și mai mult legăturile care unesc astăzi cu forță obligatorie statele între ele.

Să-mi fie permis să relev metodele prin care trebuie să ne străduim să atingem obiectivul nostru:

- a) Menținerea Pactului Societății Națiunilor în forma sa actuală;
- b) Menținerea sancțiunilor economice cu aplicare universală; căci, dacă această aplicare nu mai este universală, ce legături ar mai uni statele membre ale Societății?
- c) Abolirea rezoluțiilor din 1921, care nu au nici o valoare juridică, întrucât amendamentul pe care se bazează nu a intrat niciodată în vigoare. Tocmai aceste rezoluții au fost acelea care au cauzat eșecul sancțiunilor din 1935, întrucât Societatea Națiunilor a aplicat sancțiunile treptat, iar nu *in globo*.
- d) Semnarea, în afara Pactului Societății, a unor acorduri de asistență militară mutuală pe plan regional în vederea aplicării articolului 16, articolului 15, paragraful 7 și a articolului 17.
- e) Elaborarea unui sistem de măsuri preventive care ar permite fie aplicarea tot mai rară a articolului 16, fie aplicarea sancțiunilor prevăzute de articolul 16, înainte de a se considera că statul respectiv a încălcat Pactul. Cu alte cuvinte, elaborarea unui sistem preventiv, așa cum a fost schițat în rapoartele întocmite de dl de Brouckère, lordul Cecil și de mine și aprobate de Consiliul Societății în 1927, transformând articolul 16 al Pactului într-o prelungire a articolelor 10 și 11.
- f) Declararea prealabilă – și la timpul oportun – a politicii pe care o va urma fiecare stat membru al Societății, în cazul în care orice stat ar deveni victimă a agresiunii.

Aceste metode constituie cea mai bună cale pentru a scoate omenirea din haosul ideologic în care trăiește, deoarece, înainte de toate, ele reprezintă reafirmarea și reorganizarea strictă a ordinei de drept din care s-a născut acest haos. Aceasta va produce o nouă stare de ordine și va însemna, de asemenea, menținerea păcii, care este o condiție indispensabilă a creării unei noi ordini de drept, către care suntem îndemnați de tendința noastră instinctivă de a înlocui ceea ce este bun prin ceea ce este și mai bun.

\*

Înainte de a mă ocupa de situația internațională, mai trebuie să mă ocup de două chestiuni care prezintă un interes deosebit pentru unele state și, în special, pentru România: Minoritățile și Revizuirea.

## MINORITĂȚILE

Minoritățile reprezintă o problemă vitală pentru România, mai periculoasă chiar decât revizuirea.

S-ar putea spune că revizuirea este o chestiune ridicată numai în mod excepțional, în timp ce minoritățile reprezintă o chestiune de fiecare zi.

Revizionismul unește națiunea română într-un front comun împotriva inamicului; chestiunea minorităților poate dezintegra națiunea română, deoarece forurile internaționale sunt chemate să alcătuiască legea minorităților și astfel legea minorităților poate precumpăni asupra legii majorităților.

Chestiunea minorităților poate, de asemenea, dezintegra națiunea română, pentru că toate minoritățile, cu numai câteva excepții, acționează sub îndrumarea statelor de care sunt unite prin legături rasiale.

*Cel care stă cu ochii ațintiți spre Budapesta, Viena, Berlin și Moscova este, după părerea mea, un membru al minorității.*

*Cel care stă cu ochii ațintiți numai spre București este, după părerea mea, român.*

În plus, controlul internațional asupra minorităților este o sursă de mari dificultăți și trebuie să coincidă exact cu ceea ce ne-am angajat să acceptăm, dar nu mai mult.

În ceea ce privește controlul internațional în domeniul minorităților, instinctul național îi impune României o atitudine similară celei adoptate de Portia, care, apărând victima lui Shylock, a spus:

„Dar sânge să nu verși și nici să tai / mai mult sau mai puțin decât un pfund de carne...”<sup>1</sup>

Să fim cât se poate de limpezi asupra acestei chestiuni:

Nu abordez ideea persecutării minorităților și nici a violării legii internaționale pe care noi am semnat-o. Sunt preocupat de posibilitatea de a avea o minoritate care să nu fie asimilată României actuale și care să acționeze în interiorul țării în conformitate cu sugestiile ce îi vin din afară pentru a distruge statul care o protejează.

Înțeleg întru totul că minoritățile trebuie să fie tratate cât se poate de bine, dar privesc problema lor ca o problemă internă a României.

Înțeleg, de asemenea, că membrii minorităților trebuie să ajungă la o înțelegere cu Guvernul român, pentru a obține cele mai bune condiții de viață posibile.

*Nu înțeleg de ce chestiunea minorităților trebuie să devină o problemă internațională, trecând dincolo de limitele Tratatului minorităților. Vom vedea imediat care sunt aceste limite.*

*Nu pot accepta ca, în prezent, statele străine să fie atât de îndrăznețe încât să-și închipuie că minoritățile pot deveni obiectul unor negocieri internaționale. Am trăit perioada în care au fost aplicate pentru prima dată Tratatul de Pace și când o asemenea problemă ar fi fost considerată drept o aberație mintală.*

Se poate obiecta: Nu ai încheiat chiar dumneata un acord asupra minorităților între România și Iugoslavia?<sup>1</sup> Da, dar cele două țări și-au recunoscut reciproc frontierele și s-au angajat să-și verse sângele dacă aceste frontiere ar fi violate.

---

<sup>1</sup> Citat din piesa *Neguțătorul din Veneția* de William Shakespeare.

Când alte țări vor renunța la revizionism și își vor asuma obligații ca cele luate de Iugoslavia, atunci se va fi creat o nouă situație. *Și chiar atunci, știind cât de puternice sunt rezervele în mintea unor oameni, tot aș mai ezita.*

Astăzi, repet, instinctul de autoapărare îi dictează României să respecte numai acele drepturi ale minorităților care sunt stabilite prin Tratatul cu privire la minorități.

Dacă pot interveni acorduri directe, compatibile cu interesele românești, între Guvernul român și minorități, aceste acorduri vor trebui să fie respectate.

Atunci când românii constituiau o minoritate în cadrul fostei monarhii austro-ungare, a fost oare statutul lor subiect de discuție între împăratul Franz Joseph și Regele Carol I? Nu! Minoritatea română din Transilvania s-a limitat la a face o plângere împăratului. Persecuțiile și împilările care au urmat după prezentarea acestui faimos Memorandum sunt bine cunoscute.

Am putea oare noi, astăzi, permite orice discuție, cu Budapesta sau alte capitale, cu privire la membrii minorității maghiare sau ai oricărei alte minorități, care sunt cu toții cetățeni români? Aceasta ar fi ridicol, dacă nu demn de milă.

Ion I.C. Brătianu, cu minunatul său instinct național, a prevăzut semnificația controlului internațional în chestiunea minorităților și l-a refuzat. S-au comis, însă, greșeli în prezentarea cauzei românești.

Lui nu i-a păsat! Chiar și soarele are pete.

Răspunzători sunt colaboratorii săi, care trebuiau să-l sfătuiască asupra formei tehnice pe care trebuia să o îmbrace refuzul României.

Ion I.C. Brătianu avea alte preocupări: el a creat România Mare.

Iar principalul expert al marelui Ion I.C. Brătianu la Conferința de la Paris a fost dl Victor Antonescu. Nu este ciudat să remarcăm că, drept urmare a situației dificile în care s-a găsit România la Conferința de la Paris, Ion I.C. Brătianu l-a luat ca expert la Conferința de la Genova<sup>2</sup> pe ministrul Constantin Diamandi?

Nu este, de asemenea, curios să constatăm că guvernele liberale ale lui Ion și Vintilă Brătianu, în 1927 și 1928, nu l-au inclus pe dl Victor Antonescu?

El a redevenit ministru<sup>3</sup> abia în 1933, ca urmare a anumitor împrejurări pe care le cunosc foarte bine, deoarece am jucat și eu un rol în ele.

Cum a prezentat Ion I.C. Brătianu refuzul României? Ca o imposibilitate morală, căci controlul internațional al minorităților violează principiul egalității între statele suverane. Franța, Anglia și Italia au minorități, dar fără control internațional.

Aceasta este perfect adevărat.

Argumentul trebuia prezentat, dar trebuia să fie însoțit de un altul. Obținând teritorii, evident, ca urmare a sacrificiilor noastre, dar și ca rezultat al victoriei finale câștigate de Franța și Marea Britanie, oricât ar fi de justificate argumentele bazate pe

---

<sup>1</sup> România și Iugoslavia au semnat, la 30 ianuarie 1933, la Belgrad, o Convenție reglementând chestiunea naționalităților și a indigenatului persoanelor care în urma delimitării și-au pierdut naționalitatea lor de origine.

<sup>2</sup> Conferința economică europeană a avut loc la Genova între 10 aprilie și 19 mai 1922. Au participat 29 de state. La 2 mai 1922, delegația română condusă de primul-ministru Ion I.C. Brătianu a prezentat un memoriu prin care cerea Guvernului sovietic restituirea valorilor românești depuse la Moscova în timpul războiului mondial.

<sup>3</sup> Ministru de Justiție (1933–1935) în guvernele conduse de I.G. Duca, dr. C. Angelescu și Gheorghe Tătărescu; ministru de Finanțe (1935–1936); ministru de Externe (1936–1937) în guvernele Gheorghe Tătărescu.



egalitatea statelor suverane, ar fi fost dificil să se impună o servitute internațională Angliei și Franței, într-un moment când, prin victoria lor, ele au permis armatelor române să extindă teritoriul nostru național.

Modul în care România ar fi trebuit să-și prezinte refuzul decurge, după părerea mea, din felul în care s-a ridicat această problemă în cadrul Conferinței de Pace.

În proiectul inițial al Pactului Societății Națiunilor exista un articol 21, care prevedea protejarea minorităților din toate țările.

Acest articol, care a fost acceptat de toate statele chemate să-l semneze, era redactat în termenii următori:

„Înaltele Părți Contractante sunt de acord să declare că nici un obstacol nu trebuie să împiedice libera exercitare a oricărei credințe, religii sau opinii, a căror practicare nu este incompatibilă cu ordinea publică și cu obiceiurile și că, în cadrul jurisdicțiilor lor respective, nimănui nu i se va tulbura viața, libertatea sau urmărirea fericirii sale pe motivul adevăratei sale la o asemenea credință, religie sau opinie“.

Acest articol 21 a fost eliminat din proiectul de Pact din cauză că s-a considerat că el ar încălca suveranitatea statelor.

Noile state au invocat atunci principiul egalității suverane și au declarat că acceptă orice prevederi corespunzătoare pe care ar fi gata să le accepte statele membre ale Societății Națiunilor în privința propriilor lor teritorii, însă au refuzat să se supună clauzelor speciale.

Cum a justificat Conferința de Pace faptul că anumitor țări li s-au impus obligații considerate incompatibile cu suveranitatea firească a unui stat? Într-un fel foarte simplu. S-a spus statelor cu minorități: Noi vă acordăm o sporire a teritoriului, *noi vă garantăm noile voastre frontiere*, și este, prin urmare, echitabil ca noi să prevedem în ce condiții putem să vă dăm o asemenea garanție.

La 31 mai 1919, când s-a discutat chestiunea minorităților, președintele Clemenceau<sup>1</sup> și președintele Wilson s-au pronunțat în felul următor:

*Președintele Clemenceau* – „Nu cred că ar fi umilitor pentru România să primească *sfaturi prietenești* din partea unor state cum ar fi Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Franța; nici unul dintre aceste state nu dorește să exercite o autoritate ilegală în România“.

*Președintele Wilson* – „În aceste condiții este oare nerațional sau nedrept ca Marile Puteri să le spună asociaților lor, vorbind nu ca dictatori, ci ca prieteni: Nu ne este posibil să *garantăm* reglementări teritoriale pe care nu le considerăm juste și nu putem fi de acord să subziste indiferent ce elemente de dezordine, care, după părerea noastră, vor tulbura pacea lumii...“

„Cum adică? Ar putea oare, de pildă, Statele Unite, căci aceasta este singura putere în numele căreia pot vorbi, să declare poporului său, la 3.000 de mile distanță, după ce a semnat aceste Tratatate de Pace, că a statornicit pacea în lume, atunci când aceste Tratatate conțin anumite elemente care nu ni se par a fi permanente? Aceasta nu este posibil! Și totuși aceste tranziții implică, din partea României, Cehoslovaciei și Serbiei, speranța că, dacă oricare dintre clauzele reglementării nu ar fi respectate, *Statele Unite își vor trimite armatele și navele* pentru a veghea la executarea lor.“

---

<sup>1</sup> Georges Benjamin Clemenceau.

„Îi rog pe prietenii mei Kramar<sup>1</sup>, Trumbić<sup>2</sup> și Brătianu să fie încredințați că, dacă socotim preferabil să păstrăm în Tratat anumite cuvinte pe care ei ar dori să le omitem, nu o facem pentru a insista asupra unor condiții nerezonabile, ci pentru că noi dorim ca Tratatul să ne dea dreptul de a hotărî *dacă acestea sunt lucruri pe care le putem garanta*.“

Ca răspuns la aceasta, România ar fi trebuit să spună, după menționarea argumentului egalității suverane: „*Desigur, se înțelege că obligațiile decurgând din Tratatul minorităților au, în contrapartidă, securitatea pe care dv. o oferiți în privința noilor frontiere. Drept contrapartidă la această securitate, și numai în aceste condiții, acceptăm noi Tratatul minorităților și cerem ca formularea lui să fie modificată*“.

În momentul respectiv, ar fi fost ușor să se obțină aceste modificări.

Întrucât Wilson nu a fost în stare să determine Statele Unite să accepte Tratatul de Pace din cauza angajamentelor cuprinse în Pactul Societății Națiunilor, care, potrivit Partidului Republican din Statele Unite, încălcau Doctrina Monroe, obligația de securitate ar fi dispărut, iar, drept consecință, ar fi dispărut și controlul internațional în problema minorităților.

*Deoarece nu a fost urmată această metodă, din 1919 și până în ziua de azi, am fost martorul unei slăbiri progresive a obligației de securitate până la dispariția ei practică, producându-se în schimb, o întărire și o agravare a obligațiilor față de minorități.*

*Toate acestea m-au dus la convingerea pe care o nutresc în prezent.*

Atunci când legătura dintre problema minorităților și problema securității a fost înlăturată în urma eșecului președintelui Wilson, Tratatul minorităților ne-a fost impus de către Conferința de Pace, care, *în esență*, ne-a spus cu claritate: „fie primiți noile teritorii împreună cu obligațiile față de minorități, fie nu primiți nimic“.

Guvernul Vaida din 1919 l-a trimis pe generalul Coandă<sup>3</sup> la Paris, iar acesta a semnat Tratatul minorităților<sup>4</sup> fără a schimba măcar o virgulă. Aceasta – adică acceptarea Tratatului așa cum era, după ce am plecat trântind ușile – explică faptul că cel mai rău dintre toate Tratatul cu privire la minorități este cel referitor la România.

Nu trebuie să indic decât un singur fapt pentru a dovedi aceasta.

În România există control internațional nu numai asupra noilor teritorii, dar și asupra celor din Vechiul Regat.

Acest lucru este de necrezut.

Vechiul Regat al României era un stat suveran în care străinii nu aveau nici un drept să se amestece. Astăzi el este supus Tratatului cu privire la minorități, iar orice locuitor al Vechiului Regat are același drept de a se plânge la Geneva ca și locuitorii Transilvaniei, Banatului sau Bucovinei.

Trebuie să spun că, deși prin Tratatul de recunoaștere a Basarabiei, semnat<sup>5</sup> de Marile Puteri în 1920, basarabenii au primit aceleași drepturi, ca și toți ceilalți membri ai minorităților, U.R.S.S. nu se sinchisește prea mult de controlul minorităților pe baza

---

<sup>1</sup> Karel Krámar.

<sup>2</sup> Ante Trumbić.

<sup>3</sup> Constantin Coandă.

<sup>4</sup> 9 decembrie 1919.

<sup>5</sup> 28 octombrie 1920.

Tratatelor din 1919, și a arătat acest lucru destul de clar Poloniei, întrucât ea respinge orice control străin în privința minorităților pe propriul său teritoriu.

Au existat plângeri din partea basarabenilor la Geneva, e adevărat, dar ele nu avut niciodată dimensiunile și rezultatele plângerilor maghiare, deoarece U.R.S.S. nu a sprijinit aceste minorități și nu le-a acordat același ajutor pe care îl dă Ungaria membrilor minorităților ungare atunci când aceștia fac apel la Societate.

Ion I.C. Brătianu a părăsit cu indignare Conferința de Pace, trântind ușile în urma sa și fiind sprijinit de un front unit greco-iugoslavo-român.

Statele nou create, ca Polonia și Cehoslovacia, au adoptat o altă atitudine.

Polonia a semnat Tratatul minorităților la Versailles, la 28 iunie 1919.

Cehoslovacia a semnat același Tratat la Saint-Germain-en-Laye, la 10 septembrie 1919.

Franța a făcut toate eforturile posibile – adică toate sacrificiile – în vederea spargerii frontului greco-sârbo-român, pentru a obține semnarea Tratatului minorităților de una dintre aceste țări cu interese limitate.

Este ușor de uitat că, în 1919, Cehoslovacia și Polonia nu erau state puternice, așa cum sunt astăzi. Pe acea vreme, România, Iugoslavia și Grecia contau înaintea lor.

Am cunoscut vremea când, datorită simplului fapt că țara noastră nu era un nou venit în viața europeană, aveam întotdeauna un loc de onoare.

Cum s-au schimbat de atunci lucrurile! Iugoslavia și-a apărut cu succes interesele sale naționale, dacă nu prin metoda pentru care m-am pronunțat eu, atunci prin alta, în schimbul acceptării de către ea a Tratatului minorităților.

a) Înainte de toate, în mod foarte evident, ea a cerut ca fostul teritoriu al Serbiei să nu fie obiectul controlului internațional. Acest lucru i-a fost acordat foarte ușor, așa cum se prezentau lucrurile pe acea vreme.

b) Iugoslavia a solicitat – și a obținut – un împrumut de 500 milioane franci francezi, pe atunci echivalenți cu franci aur.

Pe baza acestui împrumut, ea a realizat 1.500 milioane dinari aur.

La rata de 4 coroane ungare la dinar, ea și-a retras coroanele pe baza împrumutului francez.

La Conferința de la Haga<sup>1</sup> din 1929, ca urmare a negocierilor iscusite ale prietenului meu Djurić<sup>2</sup>, acest împrumut francez a intrat în oala comună a datoriilor de război, sau, în termeni mai eleganți, a fost dat pradă uitării.

Dacă mai este cineva surprins din cauză că dinarul este mereu cotelat mai bine decât leul, explicația se găsește în faptele mai sus-menționate.

România a preschimbat coroanele ungare și austriece prin emisiuni noi, neacoperite, de lei. Iugoslavia a schimbat coroanele ei pe baza împrumutului francez, fără a emite noi dinari fără acoperire.

c) În 1919, Iugoslavia a cerut 6% din suma totală a reparațiilor, ceea ce a obținut destul de ușor în acel moment, chestiunea reparațiilor nefiind la ordinea zilei.

Aceasta fiind situația, Iugoslavia a fost, de asemenea, în măsură să semneze Tratatul minorităților la Saint-Germain-en-Laye, la 10 septembrie 1919.

În același timp, toate acestea s-au petrecut sub pecetea secretului diplomatic.

---

<sup>1</sup> Între 6 și 31 august 1929 are loc la Haga prima fază a Conferinței internaționale care a dezbătut problema reparațiilor.

<sup>2</sup> Djordje Djurić.

Acum, după ce au trecut douăzeci de ani, este posibil să le menționăm în mod deschis.

Pot cita sursa informațiilor mele: marele prieten al țării mele și al meu personal, acum decedat, Loucheur<sup>1</sup>. El a fost acela care a dus toate aceste negocieri.

Loucheur avea un suflet arzător, cunoscut numai de cei care l-au iubit. Devotamentul său față de prieteni era fără margini. Loucheur, după cum i-am spus o dată eu însumi, era ca un câine de pază: nu-i iubea decât pe cei care aveau încredere în el.

Altfel, era tăios și nervos; el, care era, în esență, un sentimental.

Într-o zi, la Haga, pe când îi explicam că este o mare rușine să dai României numai unu la sută din suma totală a reparațiilor, el mi-a răspuns: „Știți ce reprezintă acest unu la sută? Este ceea ce rămâne după ce toți ceilalți și-au luat partea: Franța, Belgia, Italia, Anglia etc.“.

I-am răspuns: „Dar Iugoslavia capătă mai mult de 5%. Nu contest eroismul armatei iugoslave sau splendoarea gestului său cu ocazia retragerii în Corfu. Dar Iugoslavia, fiind mai săracă decât România, nu putea să fi suferit de cinci ori mai mult decât noi. Ea nu are nici cerealele noastre și nici petrolul nostru“.

Loucheur a răspuns: „Acest 5% este rezultatul aranjamentelor făcute cu Drasković, care, cu o mare clarviziune, când nimeni nu se gândea la reparații, a cerut 6%“.

Tot Loucheur mi-a spus că, în timpul diferitelor conferințe, a trebuit să reducă câteva zecimi de procent din acest 6%. Iar la toate acestea, el a adăugat: „Acest unu la sută al României va rămâne neschimbat, indiferent ce faceți. Nu veți reuși niciodată să obțineți o sporire, pentru că nu a mai rămas nimic. Toate activele disponibile au fost deja alocate. Luptați pentru compensații, deoarece România nu capătă decât unu la sută“.

Am urmat sfatul său. Am pus chestiunea procentului de unu la sută la toate conferințele și am obținut anularea Datoriei de Liberare, a plăților pentru proprietățile de stat – care reprezentau aproape 2.000 milioane de franci aur – și a aranjamentelor cu privire la optanți etc.

Totuși, pe cale de consecință, tot ce am obținut a fost acordat și Iugoslaviei și Cehoslovaciei.

Se va vedea că soarta mea a fost să lupt pentru Mica Înțelegere *în bloc*, chiar atunci când nu luptam decât pentru România.

Este interesant de remarcat data descoperirii faptului că există o chestiune a optanților și în cazul Iugoslaviei și Cehoslovaciei. De abia la Haga am convins Marile Puteri că, obligația României fiind limitată la o anuitate de expropriere internă, regimul aplicat în România ar fi unul de egalitate între străini și pământeni. Acela a fost momentul când, spre marea mea surprindere, au fost deschise dosarele iugoslav și cehoslovac.

În 1930, într-un moment de sinceritate, delegatul ungur mi-a spus: „Noi am făcut o greșală atunci când am început cu România în ridicarea chestiunii optanților, deoarece, la urma urmei, în România expropriările sunt plătite, deși sumele plătite n-au mai reprezentat aproape nimic în urma căderii leului. A fost, de asemenea, o greșală faptul că v-am avut drept oponenți. Ar fi trebuit să începem cu Iugoslavia, care a confiscat pur și simplu bunurile ungare“.

---

<sup>1</sup> Louis Loucheur.

Pentru a fi corect, trebuie să adaug că indemnizația pentru expropriere plătită de Iugoslavia de atunci și până acum (și de Cehoslovacia de la început) este mult mai mare decât prețul exproprierii românești. Prin urmare, întrucât România a expropriat la prețul cel mai scăzut, optanții ei au obținut cel mai mare procentaj din suma de 100 milioane franci aur pe care Marile Puteri s-au angajat să o plătească Ungariei ca rezultat al Acordurilor de la Haga. Iar dl Beneš mi-a spus, în trecut, că avea în vedere să realizeze, din procentajul său, anumite economii pe care să le verse în conturile român și iugoslav.

Nu este mai puțin adevărat, că între 1923 și 1930, când opinia publică internațională a fost stărnită împotriva României din cauza chestiunii optanților, existau pământuri ungurești care fuseseră confiscate de către Guvernul iugoslav și despre care Ungaria nu a spus nimic.

În prezent, în condițiile haosului cauzat de chestiunea reparațiilor, aranjamentele de la Haga au fost date uitării.

România poate fi liniștită în ceea ce privește chestiunea optanților, deoarece, atunci când au fost semnate aranjamentele, am făcut următoarea declarație, amintită în minutele pe care le-am semnat cu toții:

„Se înțelege că, în vederea îndeplinirii totale a obligațiilor sale față de Fondul Agricol, România nu are alte obligații în afara achitării anuităților anuale prevăzute în paragraful (a) al articolului 9 din Acordul nr. III (adică, nimic peste anuitățile interne de expropriere).

*Președintele* (dl Loucheur), în numele Conferinței, a declarat că este de acord“.

Aranjamentul lui Drasković cu Loucheur m-a obsedat multă vreme. Într-o zi m-am dus împreună cu prietenul meu Voja Marinković, fost prim-ministru al Iugoslaviei, la cimitirul din Belgrad, pentru a depune, așa cum am făcut de fiecare dată când m-am aflat în această capitală, o coroană pe mormântul fratelui său, Paja Marinković<sup>1</sup>, datorită căruia îi apreciez și iubesc pe iugoslavi. Acum, când mă duc la Belgrad, depun două coroane, căci și Voja Marinković este acum dispărut.

Pe neașteptate, am văzut monumentul unui bărbat tânăr, în picioare.

L-am întrebat pe Marinković cine este.

Mi-a răspuns: „Drasković“.

De îndată, întreaga problemă, așa cum mi-a fost explicată de Loucheur, mi-a venit în minte și, la rândul meu, i-am relatat-o lui Marinković.

El a răspuns: „Nu e adevărat“, pe un ton care m-a făcut să înțeleg că, în calitate de iugoslav, nu dorea să discute despre aceasta.

Am schimbat atunci conversația și am întrebat: „De ce boală a murit Drasković? Pare să fi fost foarte tânăr“.

Marinković a răspuns cu înțeles: „Nu a murit de vreo boală; a fost împușcat ca dușman al națiunii“.

*Am înțeles atunci ceea ce am înțeles și mai bine mai târziu, că dacă opinia publică nu este ținută la curent cu toate chinurile pe care le înduri atunci când îți aperi țara, este posibil să fii, în același timp, martir și dușman al națiunii.*

Astăzi, România are un Tratat cu privire la minorități, pe care nu-l poate repudia în mod unilateral, deoarece este legat de importante sporuri teritoriale acordate în baza Tratatului de Pace.

---

<sup>1</sup> Pavle (Paja) Marinković.

Totuși, aplicarea lui trebuie să se limiteze la ceea ce reprezintă de fapt Tratatul, iar nu la ceea ce ar dori alții să reprezinte. De aceea, România nu trebuie să urmeze drumul parcurs de alții. Ea trebuie să urmeze o linie proprie: aplicarea Tratatelor minorităților așa cum au fost ele semnate, fără procedura minorităților, pe care Parlamentul nu a ratificat-o, dar care a fost aplicată în trecut pentru că toată lumea i s-a supus.

Aici trebuie menționat un punct care prezintă importanță.

Polonia avea două tratate cu privire la minorități în 1934, când a repudiat unul dintre ele: primul, un tratat bilateral, semnat cu privire la Silezia Superioară, la 15 mai 1922, cu statul, având principala minoritate, Germania; cel de al doilea, un tratat general, care se aplica celorlalte minorități.

Cel de al doilea tratat a fost cel pe care l-a repudiat Polonia.

Întrucât celălalt tratat expirase, negocierile cu Germania cu privire la minorități au dus la o declarație comună asupra minorităților.

În Declarația polono-germană, cele două guverne recunosc importanța tratării minorităților din punctul de vedere al bunelor lor relații reciproce. Ele acceptă faptul că o minoritate va fi cu atât mai fericită și mai satisfăcută de situația sa, dacă minoritatea din cealaltă țară este tratată în mod similar.

La vremea respectivă, Germania și Polonia au formulat cinci principii:

1) Germania și Polonia se angajează să nu facă nici o încercare de asimilare a minorităților respective.

2) Fiecare minoritate va avea libertatea de a folosi propria limbă în relațiile personale și economice, precum și în presă și în cadrul întrunirilor publice.

3) Fiecare minoritate are dreptul să-și grupeze membrii în asociații economice și culturale.

4) Ea are dreptul să aibă școli confesionale.

5) Reprezentanții unei minorități nu trebuie să fie stânjeniți în ceea ce privește alegerea sau exercitarea profesiei lor. Ei se bucură de aceleași drepturi ca și membrii majorității în privința dobândirii oricărui fel de proprietăți, inclusiv imobiliare.

Cercurile politice germane subliniază că Declarația polono-germană nu poate fi pusă în legătură cu obligațiile internaționale din sfera protecției minorităților. Ele subliniază, de asemenea, faptul că Polonia a denunțat, în 1934, Statutul Internațional al Minorităților. Aceste cercuri contrapun din nou metoda negocierilor directe metodelor urmate de Societatea Națiunilor care, potrivit afirmațiilor lor, sunt sortite eșecului.

România nu are decât un tratat general, la fel ca și Polonia. Acesta nu este un acord bilateral – și ar fi fost regretabil să fie, deoarece, dacă noi ne-am amesteca în treburile ungurești de dragul a 100.000 de români, Ungaria s-ar amesteca în treburile noastre de dragul a câteva sute de mii de maghiari.

Minoritățile ungară, germană și altele sunt organizate pe baza acestui tratat general.

*După părerea mea, țara noastră ar fi foarte neinspirată dacă fie l-ar repudia în mod unilateral, fie l-ar transforma într-un tratat bilateral.*

Nu trebuie să ne temem prea mult de acest tratat; obligațiile controlurilor noastre internaționale sunt atât de serioase, încât ei nu vor interveni atât de ușor în aceste chestiuni care, datorită manierei în care sunt ridicate, reprezintă o mască a revizuirii, dacă nu ar fi acoperite, în ochii lumii, de o procedură izvorâtă din practică, dar neratificată de Parlament.

Această declarație nu modifică în nici un fel părerea mea potrivit căreia, chiar dacă nu ar fi existat un Tratat al minorităților, noi am fi avut datoria să ne asumăm aceleași obligații. De fapt, asemenea obligații există chiar în Constituția română. Pe lângă aceasta, în general, atunci când un stat își apără minoritățile, el își apără propriile sale interese.

Încă la 15 martie 1929, în conferința pe care am ținut-o la Academia Diplomatică, am spus că, în afară de dreptul legal al minorităților, a apărut o procedură, un fel de drept pretorian, un drept *ex gratia*, care nu poate funcționa fără consimțământul permanent al țărilor care au obligații față de minorități.

În legătură cu aceasta, este important să se facă distincție între ceea ce este legal și ceea ce nu este; între ceea ce voința părților nu poate schimba chiar prin repudiere, deoarece angajamentele au fost asumate pentru totdeauna, și ceea ce nu poate fi aplicat fără a se recurge constant la voința părților; între ceea ce există în virtutea legii și ceea ce devine caduc atunci când una dintre părți își retrace consimțământul.

*Înainte de toate, să încercăm să arătăm cu claritate ce reprezintă dreptul pozitiv al minorităților*, cu alte cuvinte drepturile lor subiective, care sunt instrumentele care le dau caracterul de drept internațional și care este *garanția internațională obiectivă* care s-a acordat în cazul violării drepturilor subiective.

Care sunt drepturile subiective ale minorităților? Ele sunt următoarele:

a) Apărarea vieții și libertății lor.  
b) Libera practicare a religiei lor.  
c) Obținerea naționalității țării respective, fie pe motiv de reședință, de indigenat în acea țară, în momentul intrării în vigoare a tratatului, sau pe motivul nașterii în teritoriul țării respective.

d) Egalitatea în fața legii și deținerea acelorași drepturi civile și politice, în special în ceea ce privește accesul la funcțiile publice.

e) Folosirea liberă a limbii materne în relațiile particulare sau comerciale, în practicarea religiei, în presă, în publicații și în întruniri publice, ca și în fața instanțelor de judecată.

f) Dreptul egal cu cel al altor cetățeni ai țării respective de a întreține instituții de caritate, religioase sau de învățământ pe propria lor cheltuială.

g) În zonele în care minoritățile constituie o parte considerabilă a populației, învățământul în școlile primare de stat se va face cu predarea în limba minorității, iar o parte echitabilă din sumele alocate de bugetele de stat sau municipale pentru învățământ, religie sau în scopuri caritabile va fi alocată minorității.

Adăugați la aceste drepturi generale diferitele drepturi speciale acordate unor minorități anumite: minorităților evreiești, românilor din Pind<sup>1</sup>, de la Muntele Athos, comunităților de secui și sași din Transilvania, rutenilor din sudul Carpaților și veți avea întreaga colecție a drepturilor subiective ale minorităților.

Care sunt instrumentele diplomatice care dau caracter de drept internațional pozitiv acestor variate prerogative? Acestea sunt de diferite feluri, însă, în general, pot fi clasificate în felul următor:

---

<sup>1</sup> Munții Pindului. Munți în vestul Greciei, întinzându-se de la nord-vest (de la granița cu Albania) spre sud-est, până în apropiere de Istmul Corint.

În primul rând, există tratate speciale, denumite Tratatul minorităților, semnate la Paris, în timpul Conferinței de Pace, de Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, România și Grecia.

După aceea, vin capitolele speciale din Tratatul de Pace, care asigură protecția minorităților în Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia.

Există, de asemenea, declarații făcute în același sens, în fața Consiliului Societății Națiunilor, de Albania, Estonia, Finlanda, Letonia și Lituania.

În sfârșit, există Convenții răspunzând aceleiași necesități, în speță, Convenția germano-polonă pentru Silezia Superioară, din 15 mai 1922, care conține, de asemenea, o procedură contractuală specială, deosebită de regulile dreptului civil, și Convenția referitoare la teritoriul Memel, din 5 mai 1924.

Enumerarea drepturilor subiective ale minorităților poate părea lungă; cea a instrumentelor care le înglobează poate părea plicticoasă, dar garanția internațională, carta pozitivă a minorităților, prevederile contractuale care scot această materie din dreptul intern pentru a o plasa în sfera dreptului internațional sunt, toate, conținute în textul ce urmează și pe care îl veți găsi în toate tratatele sau declarațiile care se referă la minorități.

Citez aceste prevederi din Tratatul minorităților semnat la 9 decembrie 1919 de generalul Coandă, delegat al primului-ministru Vaida-Voevod, în numele României:

*„Având în vedere că, în virtutea Tratatelor pe care Principalele Puteri Aliate și Asociate și-au pus semnătura, sporiri însemnate teritoriale sunt sau vor fi dobândite de Regatul României;*

Considerând că România, din propria sa voință, dorește a da garanții sigure de libertate și de dreptate, atât tuturor locuitorilor din Vechiul Regat al României, cât și celor din teritoriile de curând transferate, fără deosebire de rasă, limbă sau religiunea cărora le-ar aparține;

Examinându-se în comun chestiunea, s-a convenit pentru încheierea prezentului Tratat“:

#### ARTICOLUL 1.

„România se obligă ca stipulațiunile cuprinse în articolele 2–8 din prezentul capitol să fie recunoscute ca legi fundamentale, ca nici o lege, nici un regulament, nici un act oficial, să nu se afle în contradicție sau în opoziție cu aceste stipulațiuni și ca nici o lege, nici un regulament sau acțiune oficială să nu aibă precădere față de ele.“

#### ARTICOLUL 12.

„România consimte ca în măsura în care stipulațiunile articolelor precedente privesc persoane aparținând unor minorități de rasă, de religie sau de limbă, aceste stipulațiuni să constituie obligații de interes internațional și să fie puse sub garanția Societății Națiunilor. Ele nu vor putea fi modificate fără asentimentul majorității Consiliului Societății Națiunilor. Statele Unite ale Americii, Imperiul Britanic, Franța, Italia și Japonia se obligă să nu refuze asentimentul la orice modificare a ziselor articole, care ar fi încuviințate în mod formal de către o majoritate a Consiliului Societății Națiunilor.

*România consimte ca orice membru al Consiliului Societății Națiunilor să aibă dreptul de a semnala atenționării Consiliului orice infracțiune sau temere de infracțiune la vreuna din aceste obligațiuni, și ca Consiliul să poată proceda în*



*așa chip și să dea astfel de instrucțiuni ce-i vor părea potrivite și eficace în asemenea împrejurări.*

*România mai consimte în afară de aceasta ca, în cazul când s-ar ivi vreo divergență de opinie asupra unor chestiuni de drept sau de fapt privitoare la aceste articole, între Guvernul român și vreuna din Principalele Puteri Aliate și Asociate sau orice altă putere, membră a Consiliului Societății Națiunilor, această divergență să fie socotită drept un diferend cu caracter internațional, în sensul termenilor articolului 14 din Pactul Societății Națiunilor.*

*România consimte ca orice diferend de acest fel să fie deferit, dacă partea cealaltă o cere, Curții Permanente de Justiție Internațională. Deciziunea Curții Permanente va fi dată fără apel și va avea aceeași tărie și valoare ca și o decizie pronunțată în virtutea articolului 14 din Pact.*“

Acesta este unul dintre punctele pentru care s-ar fi putut căuta un remediu pe calea negocierilor, dacă, după ce am trântit ușa Conferinței de la Paris, noi am fi fost de acord să ducem tratative; în acest caz, noi nu am fi primit un ultimatum.

Faptul că un anume stat este în măsură să arunce România în fața Curții Permanente de Justiție Internațională pe o problemă privind minoritățile este un lucru foarte grav, care trebuie să dea mult de gândit legiuitorilor români.

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că garantarea internațională a obligațiilor față de minorități nu are nici extinderea, nici preciziunea care ar putea face insuportabil controlul internațional.

Câțiva membri ai unei minorități fac o plângere sub forma unei petiții trimise la Geneva. Va deveni oare reprezentantul vreunui stat, pe baza acestei simple petiții, fără nici un fel de cercetare, procurorul umanității împotriva României? Ar fi greu de crezut că un asemenea lucru s-ar putea întâmpla. Într-adevăr, nu trebuie să uităm că problema minorităților este o problemă între România, sau orice alt stat cu obligații față de minorități, și Societatea Națiunilor, iar nu un caz în litigiu între România și statul cu care minoritatea respectivă are legături rasiale.

Fie-mi permis să arăt că înșiși membrii Consiliului Societății Națiunilor au constatat fie că Tratatul minorităților reprezenta o stipulațiune în favoarea unei terțe părți, fie că povara impusă Consiliului era prea grea.

Voi cita un pasaj din raportul dlui Tittoni<sup>1</sup>, datat 22 octombrie 1920, care dă o interpretare a garanției internaționale și care este considerat, în general, ca fiind carta fundamentală în această chestiune. Tittoni spunea:

„Ar fi util să dăm, de la bun început, o definiție clară a termenului «garanția Societății Națiunilor». Pare evident că această stipulație semnifică, înainte de toate, că dispozițiunile referitoare la minorități sunt intangibile; cu alte cuvinte, că nu pot fi modificate în sensul de a aduce vreo știrbire oarecare drepturilor actualmente recunoscute și fără acordul majorității membrilor Consiliului Societății Națiunilor“.

La 22 octombrie 1920, când tocmai se discuta Raportul Tittoni, lordul Balfour<sup>2</sup>, pe atunci dl Balfour, a făcut următoarea declarație care poate fi găsită în minutele ședinței Consiliului:

„Dl Balfour întreabă dacă Consiliul are dreptul să nu primească sarcina protecției minorităților și dacă nu ar putea, în consecință, să formuleze rezerve în

---

<sup>1</sup> Tommaso Tittoni.

<sup>2</sup> Arthur James of Balfour.

privința procedurii instituite de tratate pentru protecția minorităților de către Consiliu.

Opinia generală a Consiliului este că în teorie acesta ar putea refuza să garanteze drepturile minorităților, dar că, practic, un refuz este imposibil. Într-adevăr, el ar avea o serie de inconveniente. Tratatul nefiind acceptat de către cei interesați decât cu cea mai mare dificultate, trebuie să se evite reducerea în continuare a autorității lor.

Dl Balfour cere ca observațiile sale să fie cel puțin incluse în procesul verbal“.

La aceeași ședință a Consiliului, din 22 octombrie 1920, dl Balfour a subliniat că, în privința minorităților, Consiliul a fost încărcat cu sarcini ingrate și dificile și a spus:

„Dacă trebuie să se intervină pentru protejarea unei minorități, unul dintre membrii Consiliului va trebui să se hotărască să-și asume rolul de acuzator al statului care nu și-ar fi respectat angajamentele“.

Iar dl Tittoni a răspuns:

„Este adevărat că sarcina atribuită Consiliului e departe de a fi plăcută, dar Consiliul nu poate în nici un fel s-o refuze“.

Trei zile mai târziu, dl Hymans<sup>1</sup> a declarat că a fost frapat de observațiile făcute în cursul ședinței precedente de dl Balfour cu privire la situația dificilă în care ar fi plasat un stat membru al Consiliului care ar acuza un alt stat de violarea tratatelor cu privire la minorități. Dl Hymans a sugerat, prin urmare, ca, pentru a face această sarcină mai puțin ingrată, toate petițiile din partea minorităților să fie examinate de către un Comitet de trei.

Consiliul a hotărât să pună în aplicare această propunere, în felul următor:

„În scopul de a ușura membrilor Consiliului exercitarea drepturilor și obligațiilor lor cu privire la protecția minorităților, *este de dorit* ca președintele și doi membri desemnați de acesta pentru fiecare caz în parte să procedeze la examinarea oricărei plângeri sau comunicări adresate Societății Națiunilor privind o încălcare sau un pericol de încălcare a clauzelor tratatelor pentru protecția minorităților. Această examinare se va face de îndată ce plângerea sau comunicarea în cauză va fi adusă la cunoștința membrilor Consiliului“.

Astfel a apărut Comitetul celor trei.

Aș dori să remarc, totuși, că, de atunci încolo, noi am ieșit din sfera legii și am intrat în cea a amabilității; din acel moment noi am părăsit regimul legalității și am intrat în cel al dezirabilității; de atunci noi am intrat în domeniul unei practici, care nu a fost niciodată ratificată de Parlament sau de Suveran și care, prin urmare, poate fi denunțată în orice moment.

Propunerea din 1920 a dlui Hymans a fost completată prin Rezoluțiile din 27 iunie 1921, 5 septembrie 1923 și 13 iunie 1929, din care extrag punctele cele mai interesante:

1) – Transmiterea petițiilor primite către guvernele interesate pentru eventualele observații și comunicarea acestor petiții și observații membrilor Consiliului, spre informare.

2) – Fiecare petiție primită și observațiile la aceasta vor fi examinate de membrii Consiliului printr-un Comitet compus din președintele Consiliului și doi,

---

<sup>1</sup> Paul Hymans.

sau – în mod excepțional – patru alți membri numiți de președinte (Comitetul minorităților).

Comitetul hotărăște dacă, după părerea sa, chestiunea ce i-a fost supusă:

- a) nu trebuie să producă nici o acțiune;
- b) poate fi reglementată de Comitet fără a se lua vreo hotărâre oficială, *prin negocieri neoficiale* cu guvernul interesat;
- c) trebuie să fie referită de membrii săi Consiliului.

3) – Publicarea anuală în *Jurnalul Oficial* a statisticilor referitoare la activitatea Societății în ceea ce privește protecția minorităților, privind numărul de decizii luate cu privire la primirea acestora; numărul de Comitete constituite și numărul de ședințe ținute de acestea pentru examinarea petițiilor primite; numărul de petiții a căror examinare a fost închisă.

4) – În sfârșit, Comitetul celor trei va lua în considerare posibilitatea publicării, *cu consimțământul guvernului interesat*, a rezultatului examinării chestiunilor ce i-au fost supuse.

Se va vedea cu ușurință din cele de mai sus cât de inteligent a procedat Consiliul, atunci când avea de luat o hotărâre pe tema minorităților: un stat cu obligații față de minorități trebuie să suporte tortura Comitetului celor trei, în loc să apară direct în fața Consiliului.

România nu a avut multe cazuri cu privire la minorități. De ele s-au ocupat în trecut miniștrii Comnen și Antoniadă.

În două ocazii însă, am luat parte personal la discuții referitoare la minorități: în chestiunea colonilor unguri, de la început până la sfârșit, și în chestiunea Ciucului, în momentul crucial.

Aceste cazuri au fost reglementate în favoarea României.

Nimeni nu știe chinurile prin care am trecut în timpul acelor ședințe neoficiale ale Comitetului celor trei.

Și totuși, judecătorii mei în aceste chestiuni – în special în ceea ce privește aceea a colonilor unguri – au fost oameni ca Sir Austen Chamberlain, dl Unden, delegatul Suediei, și excelența sa de Mello Franco, delegatul Braziliei. Pentru cea de a doua chestiune, am avut de a face cu reprezentanții Japoniei, Marii Britanii și Norvegiei – toți oameni de mare prestigiu.

Însă supliciul la care este supus delegatul unei țări cu obligații față de minorități în cadrul Comitetului celor trei nu este menționat în nici un Tratat.

Știe oare cineva ce înseamnă *negocieri neoficiale* între Comitetul celor trei și diferitele guverne?

*Este o amenințare permanentă că țara pe care o reprezinti va fi aruncată în fața Consiliului, după ce ți-ai pus cărțile pe masă, din dorința de a convinge Comitetul celor trei.*

Într-o zi, după o replică a mea, Sir Austen Chamberlain și-a pus monoculul și, cu o voce foarte gravă, a spus: „Prietene, dacă vei continua în acest fel, te vei duce direct în prăpastie“. Am replicat imediat: „Prefer să mă arunc singur în ea, decât să fiu împins de dv.“. Sir Austen a râs.

Altă dată, cerându-ni-se să părăsim încăperea în care delibera Comitetul celor trei, în timp ce așteptam să fim chemați din nou, prietenul meu Comnen mi-a spus cu năduf:

„Parcă am fi bătrânul Brătianu<sup>1</sup> și Kogălniceanu<sup>2</sup> la ușa Conferinței de Pace de la Berlin din 1878“. Replica mea a fost: „Să nu spui asta, căci Brătianu și Kogălniceanu nu au putut nici măcar să deschidă gura la Berlin, în timp ce, aici, noi îi omorâm vorbind tot timpul“.

În paralel cu aceste amenințări – denumite *negocieri neoficiale!* – unii funcționari ai Secției pentru minorități puteau fi văzuți părăsind încăperea în care delibera Comitetul celor trei pentru a se duce pe coridoare ca să chestioneze minoritatea respectivă, *care avea întotdeauna delegați la Geneva*, pentru a afla cum să răspundă la argumentele prezentate în spatele ușilor închise. Acești funcționari puteau fi văzuți șoptind la ureche membrilor Comitetului celor trei răspunsul pe care îl primiseră pe coridor; și în cele din urmă, Comitetul celor trei dădea glas obiecțiunii ridicate chiar de minorități, în momentul când argumentele prezentate apăreau ca indiscutabile.

*Procedura Comitetului celor trei, care nu a fost prevăzută în Tratatul minorităților, ca o consecință a dezvoltării ce i-a fost dată de Secția pentru minorități, înlocuiește litigiul dintre o țară și Consiliul Societății printr-un litigiu direct între țara respectivă și propriile ei minorități.*

*Nu se putea să nu mă gândesc mult la un asemenea sistem și, de fapt, recent mi-am schimbat părerea despre el.*

Văzând că anumite state care au repudiat Tratatul minorităților nu numai că nu au fost pedepsite, ba chiar au fost realese în Consiliu, m-am gândit, în septembrie 1935, că, prin autoritatea ce mi-o conferea alegerea României în Consiliu, cu 50 de voturi din 52, îmi revenea misiunea să pun capăt acestor excese de procedură cu privire la minorități, printr-o metodă cu totul românească, care mi-a venit în minte în cursul reflecțiilor mele.

La 28 septembrie 1935 i-am spus directorului Secției pentru minorități, prietenul meu dl de Azcarate<sup>3</sup>, în prezent ambasadorul Spaniei la Londra, că România va înceta să accepte procedura privitoare la minorități, care nu a fost ratificată de Parlament, *însă că ea va respecta întocmai Tratatul din 9 decembrie 1919.*

Dl de Azcarate l-a informat pe secretarul general, dl Avenol<sup>4</sup>, despre convorbirea noastră, iar acesta mi-a cerut, printre altele, să-i dau o declarație scrisă.

După această comunicare, i-am făcut o vizită dlui Avenol și i-am spus că eu apăr interesele României potrivit propriilor mele idei, iar nu conform sfaturilor prietenilor mei, chiar și ale celor mai buni și mai inteligenți dintre ei.

Dl Avenol a răspuns: „Dacă așa stă cazul, riscați să trebuiască să apăreți în fața Consiliului“.

Am răspuns: „Adevărat, dar am să țin o cuvântare în fața Consiliului și aş dori ca dv. să fiți prima persoană care s-o audă. Voi spune: «Domnilor, este adevărat că nu m-am supus procedurii stabilite cu privire la minorități, care nu este obligatorie din punct de vedere juridic, ci doar dezirabilă. V-aș ruga, totuși, să luați notă de faptul că eu nu am repudiat Tratatul minorităților în sine și că România este gata să-l aplice și în viitor. Dar dacă, datorită unei interpretări greșite, dv. ați văzut în gestul nostru o repudiere a Tratatului minorităților, ceea ce ar fi incorect, vă voi informa că acest gest nu a fost făcut pentru a ne eschiva de obligațiile ce ne revin în baza Tratatului, ci pentru a-i readuce la

---

<sup>1</sup> Ion C. Brătianu.

<sup>2</sup> Mihail K. Kogălniceanu.

<sup>3</sup> Pablo de Azcarate y Florez.

<sup>4</sup> Joseph Avenol.

Tratat pe cei care nu mai doresc să aibă de a face cu el. În orice caz, cer să mi se aplice sancțiuni, în special acele sancțiuni care au fost aplicate țărilor care au considerat Tratatul minorităților drept incompatibil cu suveranitatea lor: adică un loc semipermanent în Consiliu și câte un loc în toate Comitetele Societății»“.

De atunci, deși nu consider că ar fi vorba în mod necesar de o consecință, nu am mai auzit niciodată de minorități. Societatea Națiunilor ne trimitea hârtii. Am dat instrucțiuni să nu se răspundă în nici un fel, iar din 1935 și până în 1936 România nu a fost chemată niciodată să apară în fața Consiliului în legătură cu problema minorităților.

Toate acestea sunt în strictă conformitate cu atitudinea pe care am adoptat-o în conferința asupra problemei minorităților pe care am ținut-o la Academia Diplomatică din Paris, la 15 martie 1929.

Am spus atunci:

„Mi se pare că poziția statelor cu minorități s-ar putea rezuma în felul acesta:

Despre ce este vorba?

Este vorba de punerea în vigoare a obligațiilor noastre actuale?

Răspundem: Să le măsurăm!

Este vorba de anumite îmbunătățiri în cadrul obligațiilor noastre actuale?

Răspundem: Să le discutăm!

Este vorba de *extinderea* actualelor noastre obligații? Suntem siliți să răspundem: Să le împărțim!

Este, poate, vorba de punerea problemei minorităților în adevăratul său cadru, care este de natură morală și nicidecum coercitivă? Răspundem: Bizuiți-vă pe noi pentru tot ceea ce morala, spiritul umanitar și interesul general ne ordonă să facem!

Ce este atunci, științific vorbind, dreptul minorităților? Este un drept pozitiv uman, dar regional. Această constatare impune o alegere; dreptul minorităților este sau un drept pozitiv permanent, dar cu tendință universală, sau un drept temporar menit să salvgardeze drepturile omului până în momentul în care toate interesele vor fi fost armonios conciliate.

Obligațiile statelor față de minorități trebuie să fie universale, fie că sunt privite ca o chestiune de drept, fie ca o chestiune de morală. *Concepția dreptului pozitiv cu caracter regional permanent este inadmisibilă. Drepturile minorităților nu pot rămâne de-a pururi drepturile învinșilor și ale noilor veniți!*

Că universalitatea se realizează pe tărâmul dreptului sau al moralei, nu avem de ales, cele două concepții ne convin în egală măsură. Nu spun nici că o alegere trebuie să fie făcută imediat. Dar trebuie ca o concepție să ne orienteze în viitor. Nu știu ceea ce va fi ea. Ceea ce știu este ceea ce nu trebuie să fie. Extinderea obligațiilor actuale, oricare ar fi forma sau metoda lor, numai în sarcina unor state, fără perspectiva de a le vedea acceptate de altele și fără perspectiva de a se ajunge la un sfârșit, oricare ar fi bunăvoința arătată minorităților, oricare ar fi eforturile care s-ar face pentru a împlini în ce le privește dorințele cele mai mari, toate acestea nu ar duce decât la slăbirea consolidării statelor.

Pacea nu poate fi servită decât printr-un ideal. Or, idealul trebuie să aibă drept bază dreptatea și nu servitutea internațională.

De aceea spun: Să îndeplinim în mod scrupulos datoria de astăzi. Să pornim de la situația existentă.

Să ne îndeplinim întru totul obligațiile noastre actuale sub auspiciile Societății Națiunilor. Minoritățile să fie tratate cu bunăvoință, dar și statele cărora le aparțin să fie tratate la fel. Să căutăm, cu ajutorul Societății Națiunilor, elementele morale care pot duce la apropierea tuturor oamenilor, pe care numai limba, religia sau rasa îi separă.

Și când finalitatea urmărită prin tratate va fi atinsă, să trasăm larg programul obligațiilor noastre morale față de oameni, în calitate de oameni. Vom merita astfel mai bine de la patriile noastre respective, vom depăși, de asemenea, mai ușor greutățile care par să ne separe astăzi, căci morala este una singură pentru toți și omul este egal omului oriunde s-ar afla.“

\*

Ce dureroasă surpriză a fost pentru mine să aflu că succesorul meu, dl Victor Antonescu, nu a continuat politica mea cu privire la minorități și a început să răspundă iar Comitetului celor trei.

De atunci a venit o ploaie de plângeri din partea minorităților.

Îi consider pe dl V. Antonescu, ministrul Afacerilor Străine al României, pe unii funcționari din Ministerul Afacerilor Străine al țării noastre și pe actualul nostru reprezentant la Societate<sup>1</sup> răspunzători pentru acest regim de capitulații.

Pe dl Victor Antonescu pentru că, între linia mea de acțiune – care era rezultatul unei îndelungate experiențe – și sfaturile unor simpli funcționari din Ministerul Afacerilor Străine, le-a ales pe cele din urmă.

În ceea ce îl privește pe reprezentantul nostru la Geneva, care a fost obligat să urmeze politica de a se face agreabil, din cauza noutății împrejurărilor în care s-a găsit pe neașteptate în calitatea sa de delegat permanent al României la Geneva, în dorința de a face plăcere Secretariatului, a cedat până la urmă presiunii pe care aceasta o exercitase asupra lui.

Această schimbare de politică amenință în mod grav interesele noastre în chestiunile legate de minorități.

În plus, încât nu mai sunt plângeri adresate Societății din partea minorităților iugoslavă sau bulgară, ca rezultat al Tratatului de prietenie dintre Bulgaria și Iugoslavia, și deoarece, în urma tratatului de alianță greco-turc, nici minoritățile turcă sau greacă nu mai apelează la Geneva, dacă procedura referitoare la minorități nu ar fi fost înviată pentru România, am fi putut pune la îndoială dreptul la existență al Secției pentru minorități, având în vedere sfera restrânsă a activităților sale.

Aceasta este originea presiunilor care au fost exercitate asupra Legației române la Geneva.

Atâta timp cât dl Antoniade a fost ministru la Geneva, această presiune s-a lovit de o rezistență fermă. Dl Antoniade nu este nevoit să facă altora plăcere pentru a se afirma. Cu actualul reprezentant al României la Geneva lucrurile nu s-ar fi putut petrece altfel.

---

<sup>1</sup> Gheorghe Crutzescu.

Deoarece România părăsește Consiliul în septembrie anul viitor, cine îi mai poate restabili situația pe care o câștigase în 1935 în privința minorităților?

Ce răspundere istorică se ascunde în spatele comunicatelor Ministerului Afacerilor Străine al țării noastre și al explicațiilor date pentru politica sa!

Noi înșine, iar nu istoria, vom fi cei care vor trebui să poarte povara consecințelor, și aceasta chiar în viitorul imediat.

Momentul este iminent.

## REVIZUIREA

Revizuirea frontierelor este o chestiune pe care interpretarea ulterioară a tratatelor a transformat-o într-o adevărată sabie a lui Damocles pentru unele țări din Europa Centrală, printre care și România.

Spun „interpretarea ulterioară a tratatelor“ pentru că, după cum se arată în documente cu autoritate, Pactul nu prevede revizuirii teritoriale, ci numai revizuirea clauzelor devenite inaplicabile.

De fapt, articolul 19 spune:

„Adunarea poate din când în când să invite pe membrii Societății să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile, precum și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea să pună în pericol pacea lumii“.

Clauzele teritoriale sunt, prin urmare, excluse, deoarece ele au fost deja aplicate în trecut; este imposibil să se vorbească de revizuire în privința lor din simplul motiv al inaplicabilității lor.

Știu că, atunci când este vorba de revizuire, se crede că aceasta se poate aplica nu numai tratatelor care au devenit inaplicabile, dar și situațiilor internaționale a căror menținere ar putea periclita pacea lumii.

La aceasta răspund:

Articolul 19 nu are nici o legătură cu primele idei ale lui Wilson, care a vrut la început să transforme Societatea Națiunilor într-un suprastat, iar revizionismul în unul din comandamentele acestui suprastat, dar care, mai târziu, și-a redus idealul la ceva mai modest: adică recomandări ale Societății Națiunilor în legătură cu modificările de frontiere.

*Totuși, niciuna dintre aceste două scheme ale lui Wilson nu a devenit bază de discuție la Conferința de Pace, lucru confirmat de colaboratorii săi: colonelul House<sup>1</sup>, Lansing<sup>2</sup> și Miller<sup>3</sup>.*

Ca bază de discuție, Conferința a adoptat planul Hurst-Miller, care menționează integritatea teritorială, fără a spune nici un cuvânt despre frontiere.

*Articolul 19 are o altă origine.*

La Conferința de Pace au avut loc mari discuții asupra obligativității de a înregistra tratatele la Societatea Națiunilor pentru a le da validitate.

Cine ar controla compatibilitatea unui tratat cu Pactul Societății Națiunilor?

Wilson spunea: „Nimeni, opinia publică este de ajuns“.

Profesorul Larnaude, președintele Orlando<sup>4</sup>, dl Batalha-Reis<sup>5</sup> și dl Vesnić<sup>6</sup>, delegatul Serbiei, au răspuns că acest control al opiniei publice nu este suficient și că trebuie să existe un organism de control: Consiliul Societății Națiunilor.

---

<sup>1</sup> Edward Mandell House.

<sup>2</sup> Robert Lansing.

<sup>3</sup> David Hunter Miller.

<sup>4</sup> Vittorio Emanuele Orlando.

<sup>5</sup> Jaime Batalha Reis.

<sup>6</sup> Milenko Vesnić.



Acesta a fost momentul când Venizelos<sup>1</sup> și lordul Robert Cecil au stabilit o legătură între obligația de a înregistra tratatele și controlul compatibilității lor cu Pactul Societății Națiunilor. Tot ei au propus ca acest control să fie exercitat de Consiliul Societății.

La 11 februarie 1919, Wilson a deschis discuția asupra amendamentului lordului Cecil, numit *amendamentul britanic*, care era redactat în felul următor:

„Adunarea Delegaților va avea datoria de a supraveghea revizuirea periodică a tratatelor caduce și a relațiilor internaționale a căror menținere ar putea periclita pacea lumii“.

Articolul 19 este, prin urmare, concluzia evidentă a discuțiilor de la Conferința de Pace cu privire la controlul tratatelor care ar fi contrare Pactului și devin astfel caduce.

Numai oamenii de știință mai superficiali au legat revizionismul de primele idei ale lui Wilson, care nu au fost niciodată discutate de către Conferința de Pace; numai prin propaganda tendențioasă a unora și pasivitatea altora a ajuns articolul 19 bază pentru revizionism, în timp ce, de fapt, el nu se referă decât la examinarea tratatelor care au devenit inaplicabile și la controlul compatibilității între anumite relații internaționale și principiile Pactului.

Aș dori să adaug că în articolul 19 s-a strecurat o eroare de traducere: tratatele inaplicabile sunt puse pe același plan cu situațiile internaționale, datorită cuvintelor „*nouvel examen*“ și „*ainsi que*“. Textul englez – și, har Domnului, este bine cunoscut că articolul 19 a fost opera anglo-saxonilor – folosește cuvintele „*reconsiderarea* tratatelor inaplicabile și *examinarea* condițiilor internaționale a căror continuare ar putea pune în pericol pacea lumii“.

Textul englez prevede, prin urmare, posibilitatea unei reexaminări a tratatelor devenite inaplicabile din cauza incompatibilității lor cu principiile Pactului și posibilitatea unei examinări a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea periclita pacea lumii: „A reconsidera sau a examina“.

Mai mult, și pentru a încheia discuția, aș dori să spun că până și cei care recunosc că revizuirea tratatelor ar putea fi bazată pe reconsiderarea situațiilor grave admit că unanimitatea este necesară pentru o invitație la revizuire.

Unii spun: „*majoritatea este suficientă*“, cu privire la o invitație de a studia revizuirea unui tratat; însă aceștia sunt puțini și pledează *pro domo*; alții spun: „*unanimitate fără părțile interesate*“; în sfârșit, cei mai mulți cer „*unanimitate, inclusiv părțile interesate*“.

După opinia tuturor, fără excepție, revizuirea în adevărata sa accepțiune necesită asentimentul ambelor părți. Nimic nu poate fi mai firesc, căci un contract nu poate rezulta decât din consimțământul reciproc a două voințe; el nu poate fi desfăcut, deci, decât printr-un acord de același fel.

La 7 iunie 1933, am obținut din partea Franței, membru permanent al Consiliului Societății Națiunilor – dl Paul-Boncour fiind pe atunci prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine – o notă care dădea interpretarea oficială a articolului 19, care angajează Franța în mod permanent și care sună după cum urmează:

a) o invitație în vederea revizuirii poate fi făcută numai prin aplicarea articolului 19, adică de către Adunarea Societății Națiunilor, iar nu de un Directorat sau un mic Comitet;

---

<sup>1</sup> Eleutherios Venizelos.

b) pentru aplicarea articolului 19, adică pentru invitația adresată părților în vederea discutării revizuirii, este necesară unanimitatea, inclusiv părțile.

Acestea sunt stratageme juridice, destinate însă celor care pescuiesc în ape tulburi.

De la crearea Societății Națiunilor și până în prezent nu am văzut altceva decât încercări camuflate de a revizui frontierele.

Ce a reprezentat faimoasa campanie a lordului Rothermere, care, sunt gata să recunosc, era inspirat de sentimentul dreptății, dacă nu o încercare de a convinge opinia publică de faptul că Tratatul de Pace sunt lipsite de o bază morală?

Ce a reprezentat cazul optanților, dacă nu o încercare de revizuire, prin crearea unor grupuri izolate de unguri în mijlocul maselor țărănești române pentru ca aceștia să poată gândi: „Viața este mai bună dacă ești ungur decât dacă ești român, căci chiar și astăzi, când Ungaria a fost înfrântă, ea tot mai comandă“.

Într-o zi l-am întrebat pe contele Apponyi: „Nu-i așa că în spatele cazului optanților este ascunsă chestiunea Transilvaniei?“

Contele Apponyi, cu loialitatea unui gentleman, a răspuns: „Da, așa este“.

Și această încercare s-a năruit, după lupte lungi și dureroase.

Ce a reprezentat Pactul celor Patru Puteri, dacă nu crearea unui Directorat al cărui scop era revizuirea frontierelor Miciei Întelegeri și ale Poloniei?

Am reușit să facem acest Tratat inofensiv în ceea ce ne privește.

Ce reprezintă astăzi pentru unii reforma Pactului Societății Națiunilor, dacă nu o nouă încercare de revizuire prin aplicarea mai puțin strictă a articolului 19 și a slăbirii legăturilor ce există între statele membre ale Societății Națiunilor pentru a se ajunge la universalitatea Societății?

Universalitatea – da, o doresc din toată inima.

Dar dacă, pentru a o înfăptui, prețul ce urmează a fi plătit este distrugerea Pactului Societății Națiunilor și dispariția spiritului său călăuzitor, prefer să amânăm problema universalității și să așteptăm o ocazie mai bună.

De fiecare dată când s-a ridicat chestiunea revizuirii, nu numai împotriva României, ci și împotriva Miciei Întelegeri, eu am reprezentat interesele lor; am primit lovituri, dar am dat și eu multe.

Documentele vor arăta în ce spirit de dispreț al celor mai sacre interese ale României au lucrat succesorii mei la Geneva în chestiunea revizuirii după ce am părăsit Ministerul Afacerilor Străine.

Înainte de a ajunge la acele pagini triste ale istoriei politice a României, trebuie să menționez câteva fapte și să exprim un sentiment.

Încep cu acesta din urmă.

Am citit cărțile profesorului Sofronie<sup>1</sup>.

Am citit și memorandumul unui tânăr profesor, dl M. Antonescu<sup>2</sup>, membru al partidului dlui Gheorghe Brătianu<sup>3</sup>, în chestiunea revizuirii, memorandum ce a fost prezentat Conferinței Permanente de Studii Internaționale în 1937.

Aceste lucrări mi-au trezit un foarte mare interes și mi-au dat o mare satisfacție.

Acești doi tineri profesori vor da viață lungă și mare răsunet concepției mele asupra dreptului internațional, care este o proiecție a factorului interior înspre exterior, o

---

<sup>1</sup> George Sofronie.

<sup>2</sup> Mihai A. Antonescu.

<sup>3</sup> Gheorghe I. Brătianu.

proiecție a intereselor naționale bine înțelese în afara frontierelor, iar nu o situație în care țări străine ar da porunci privitoare la treburile noastre interioare.

Pe tema revizuirii, România trebuie să evidențieze în permanență următoarele fapte:

1) Dacă ne amintim că Imperiul Britanic, Statele Unite ale Americii de Nord, Franța, Belgia, Olanda, Elveția, Spania, Portugalia, Statele Scandinave, Statele Baltice, Statele Micii Înțelegeri, Statele Înțelegerii Balcanice și U.R.S.S., a căror politică actuală nu este orientată spre revizuire, nu cer nici o schimbare de frontiere, ajungem la concluzia că, pentru imensa majoritate a statelor, revizuirea frontierelor nu constituie o problemă.

2) Dacă, pe de altă parte, ne amintim că politica actuală a Germaniei față de Polonia și cea a Italiei și Bulgariei față de Iugoslavia nu sunt compatibile cu o revizuire a frontierelor poloneze și iugoslave, ajungem la concluzia că singurul stat revizionist este astăzi Ungaria.

*Întrucât revizuirea poate produce un război și întrucât un război nu poate fi localizat, revizuirea înseamnă, prin urmare, un război mondial în favoarea Ungariei.*

Am cea mai caldă simpatie față de planul președintelui Hodža pentru Europa Centrală.

Fie-mi permis să spun, însă, că dacă de câțva timp frontierele nu au mai fost menționate, în schimb se vorbește mult despre minorități.

După părerea mea, această politică a unor state din Europa Centrală și Răsăriteană este o politică care înaintează pe etape: astăzi – minoritățile, față de care este ușor să câștigi simpatia altora; mâine – revizuirea.

Repet: discutarea chestiunii minorităților cu Ungaria este echivalentă cu a umbla, legați la ochi, cu dinamita care va arunca în aer statul român.

Minoritatea maghiară, ca și toate minoritățile în general, trebuie tratată cât mai bine cu putință, dar în virtutea dictatelor conștiinței noastre și nu din cauza unei constrângeri externe.

Opinia publică din România nu trebuie indusă în eroare, spunându-i-se că, dacă astăzi chestiunea minorităților ar fi reglementată printr-un acord cu Ungaria, revizuirea frontierelor, în consecință, nu se va mai ridica. Acest lucru nu este adevărat și, în interesul României, trebuie să se facă pe deplin lumină asupra acestui subiect.

3) Revenind la problema frontierelor țărilor din Europa Centrală, țin să remarc că ele nu au fost fixate de părțile interesate, ci de eminenți experți americani și englezi.

Acești experți au făcut un studiu foarte detaliat pentru fiecare caz, înainte de a fixa frontierele. Ei au lucrat atât de bine încât spun chiar și acum că, dacă o frontieră ar urma să fie modificată pentru a remedia o nedreptate, s-ar crea o nouă nedreptate care ar fi mai mare decât cea care se dorea remediată.

4) Când se fixează frontierele unei țări este imposibil să nu creezi o anumită nemulțumire.

Astăzi, cei care au pierdut unele teritorii se plâng; mâine, cei care ar pierde teritoriul s-ar plânge.

Pe tema frontierelor auzim o lungă plângere, un fel de *moto perpetuo*, căreia numai timpul îi va putea pune capăt.

Ce sunt unele așa-numite drepturi istorice? Furturi de teritoriu consacrate prin timp.

Într-adevăr, frontierele noastre actuale, dacă rămân – după cum sper că vor rămâne – vor fi cel puțin hotărâri internaționale consacrate prin timp.

Pentru a opera o mică cedare trebuie obținut consimțământul ambelor părți; rezultă că, pentru aplicarea articolului 19, este, de asemenea, necesar consimțământul celor două părți. Iar întrucât țara căreia i se cere să se despartă de unele teritorii nu-și va da niciodată consimțământul, aş dori să pun o întrebare:

*Este oare înțelept să deschidem o discuție publică pe baza articolului 19 care va trezi sentimentul național, când se știe dinainte că nu se va ajunge la nici un rezultat?*

Aceste cuvinte nu trebuie interpretate ca o dovadă a unei minți înapoiate, insensibile la dreptate și echitate. Dar dreptatea și echitatea sunt mult prea des confundate în străinătate cu teza susținută de propaganda ungurească.

Aş dori ca punctul nostru de vedere să fie luat în considerație cu seriozitate.

Actul de justiție denumit „Împărțirea Imperiului Habsburgic“ a fost înfăptuit datorită englezilor, la cârma cărora se aflau W. Steed, Seton-Watson și mulți alții.

N-au trecut nici opt ani de la semnarea Tratatelor de Pace, când lordul Rothermere, sub pretextul dreptății, a luat cauza ungurească a revizuirii tratatelor în mâinile sale puternice, cu alte cuvinte cauza reconstituirii parțiale a fostului Imperiu Habsburgic.

A cunoscut oare perioada dinainte de război schimbări de teritoriu de genul celor pe care le-ar implica revizuirea?

Dacă Ungaria nu găsea protectori puternici în afara frontierelor sale, noi am fi ajuns deja la un acord cu ea, iar Confederația Dunăreană s-ar fi format de mult.

Ungaria spune: „Dacă nu ni se înapoiază teritoriile, cel puțin în parte, va fi război, deoarece mijloacele pașnice își vor fi arătat ineficiența“.

Iar alte țări, speriate de spectrul războiului, răspund: „Nu, nu război, doar revizuire“.

Când, pentru a ne apăra frontierele, la numai opt ani după trasarea lor, noi răspundem: „Oricine crede că ne va putea lua măcar un centimetru pătrat de pământ va începe un război“, auzim replica: „Cum așa? Aplicarea articolului 19 al Pactului ar constitui pentru voi un motiv de război?“

Iar aceasta declanșează o serie de critici al căror sfârșit nu poate fi încă întrevăzut.

Noi nu am spus niciodată că aplicarea articolului 19 ar duce la război, ci că o asemenea aplicare nu poate avea loc fără consimțământul nostru și că noi nu vom da niciodată acest consimțământ.

Cei care vorbesc mereu de dreptate și echitate trebuie să-și dea seama că România și-a obținut noile sale frontiere numai după ce a avut 800.000 de morți și două treimi din teritoriu ocupat de dușmani.

Oricine citește Tratatul de la București<sup>1</sup>, care ne-a fost impus de Puterile Centrale și pe care noi l-am semnat dar nu l-am ratificat, întrucât fuseserăm părăsiți de armatele vechii Rusii, va înțelege că dreptatea și echitatea sunt de partea noastră.

Cerem doar suficient timp pentru a dovedi că unitatea națională a statelor Europei Centrale nu este artificială, ci că, dimpotrivă, ea constituie o bază atât de solidă pentru Europa, încât cea mai mică încercare de a o zdruncina ar cauza izbucnirea unui război.

Aceste lucruri îmi sunt atât de clare, încât cred că soluția reală pentru relele create de frontiere nu este revizuirea, care înseamnă mutarea acestor rele dintr-un loc într-altul,

---

<sup>1</sup> 7 mai 1918.

ci distrugerea frontierelor prin dispariția obstacolelor pe care ele le reprezintă pentru mișcarea bunurilor și oamenilor, cu alte cuvinte, *spiritualizarea constantă și progresivă* a ceea ce reprezintă frontierele.

După aceste principii m-am ghidat întotdeauna în apărarea României împotriva noilor aspecte îmbrăcate de revizionism: reforma Pactului Societății Națiunilor.

Chiar la ședința Consiliului de vineri, 26 iunie 1936, i-am spus prietenului meu, reprezentantul statului Chile<sup>1</sup>:

„Consider că orice stat are dreptul să ceară fie Consiliului, fie Adunării studierea problemelor care îl interesează. Am, prin urmare, cel mai profund respect pentru opinia Guvernului chilian, care consideră că ar trebui luată în studiu problema reformei Pactului.

Să-mi fie îngăduit însă să am un respect egal pentru opinia propriului meu guvern și să spun deschis colegului și prietenului meu, reprezentantul statului Chile, că, dacă ar fi venit în fața noastră cu texte concrete care ar fi limitat de la început reforma în chestiune, le-aș fi citit, mi-aș fi format o opinie, aș fi putut spune «Da» sau «Nu»; în orice caz, eu, ca și întreaga opinie publică internațională, am fi hotărât implicațiile problemelor care se pun la Geneva.

Însă onorabilul reprezentant al statului Chile ne cere să studiem reforma Pactului în ansamblul său.

Domnilor, vă dați seama de implicațiile unei asemenea propuneri?

Din momentul în care se va hotărî că cele 26 de articole, în virtutea cărora deliberăm aici, nu sunt nimic altceva decât niște prevederi muribunde, care pot fi înlocuite cu prevederi pe care nici unul dintre noi nu le cunoaște, Societatea Națiunilor va fi moartă, iar noi nu vom mai avea nici un fel de autoritate.

Și în ce moment se cere Societății Națiunilor însăși să declare că autoritatea ei nu mai există?

În momentul în care toată lumea este de acord că situația este tulbură, că trebuie depuse toate eforturile pentru ca să nu izbucnească războiul, că această soluție este preferabilă celeilalte pentru a menține pacea.

Cu alte cuvinte, Societatea Națiunilor este dezarmată chiar în momentul în care este chemată să-și îndeplinească misiunea pentru care a fost creată“.

La 4 iulie 1936, în Comitetul General al celei de a XVI-a sesiuni ordinare a Adunării, am făcut o declarație care apare în minută după cum urmează:

„Dl Titulescu a cerut ca, în proiectul de rezoluție privind reforma Pactului, cuvintele «și să nu le slăbească» să fie adăugate după cuvintele «să sporească garanțiile».

Președintele van Zeeland a fost de părere că adăugarea acestor cuvinte nu ar schimba înțelesul textului și a sugerat ca ele să fie acceptate.

Dl Motta (Elveția) (rezumat) nu a împărtășit părerile dlui Titulescu. O repetare nu a fost niciodată necesară, pentru că a fost o repetare.

Dl Eden (Regatul Unit) a sugerat, pentru a clarifica situația, ca amendamentul dlui Titulescu să fie acceptat, împreună cu amendamentul propus înainte de dl de Madariaga.

Dl Titulescu (rezumat) a spus că nu poate fi de acord cu colegii săi în această privință. El ar fi de acord cu reforma prevederilor referitoare la securitate, dar nu poate accepta amendamentul dlui de Madariaga.

---

<sup>1</sup> Manuel Rivas Vicuña.

Dl Spaak (ministrul Afacerilor Externe al Belgiei) a spus (rezumat) că, după părerea sa, formularea «să sporească» nu ar putea fi interpretată în mai multe feluri. Ea nu ar putea avea decât un singur înțeles.

Dl Titulescu a spus că, în aceste împrejurări, el nu va insista asupra amendamentului său, dacă se va consemna în minută că Comitetul General este unanim în a aprecia că delegațiile sunt hotărâte să nu slăbească, ci să sporească eficiența garanțiilor.

*La propunerea președintelui, s-a hotărât conform celor de mai sus“.*

*De ce am citat toate acestea?*

*Pentru a arăta că eu am apărut, centimetru cu centimetru, interesele României.*

*De îndată ce am încetat să mai fiu ministru al Afacerilor Străine, delegația română a renunțat la toată chestiunea în bloc.*

Mi-a fost extrem de dureros să-mi dau seama de acest lucru.

Să continuăm însă să cităm din minutele din 3 și 4 iulie 1936 ale Comitetului General al celei de a XVI-a sesiuni ordinare a Adunării, care a făcut munca unei comisii de redactare:

„Dl Titulescu (rezumat) a subliniat că este vorba de un aspect foarte delicat. Într-adevăr, este indispensabil să se facă ceva pentru a interpreta Pactul într-un mod care, după aprecierea sa, ar fi cel mai indicat să permită o reformă.

Dacă însă se deschid larg porțile pentru un studiu general al Pactului și pentru reforma sa, se vor face cele mai diferite propuneri și va trebui să se facă față la tot felul de contradicții, astfel încât va fi imposibil să se obțină chiar minimul de acord care există în prezent. Prin urmare, va trebui să se limiteze sfera propunerilor, cerând Subcomitetului de redactare să menționeze în mod expres articolele 11 și 16, la care s-a referit dl Delbos azi în ședința plenară.

Dl Eden (rezumat) a fost de părere că ar fi preferabil să ne limităm la un text care ar putea fi general acceptabil.

Dl Delbos (ministrul Afacerilor Externe al Franței) (rezumat) a spus că, evident, preferă textul din coloana A și a fost de acord cu observațiile dlui Titulescu, acceptând în același timp sugestiile sale de modificări. El a continuat: «Este adevărat că avem în vedere o reformă a Pactului, dar sunt mai multe feluri de reforme. Sunt reforme care întăresc și sunt reforme care slăbesc. Dacă deschidem larg porțile pentru toate sugestiile, fără nici o restricție, atunci ne angajăm pe un drum periculos. Cred că ar fi regretabil să proiectăm o remodelare completă a Pactului într-o formă vagă și platonice».

Dl Motta (rezumat), ca și dl Eden, preferă textul din coloana C, care, după cum i se pare, arată mai multă considerațiune față de guverne.

Dl de Graeff<sup>1</sup> (ministrul Afacerilor Externe al Olandei) (rezumat) a fost de acord cu dl Eden și dl Motta și a remarcat că, dacă textele din coloanele A și B ar fi supuse Adunării, el ar fi obligat să voteze împotriva lor.

Dl de Velics<sup>2</sup> (Ungaria) a fost de acord cu dl de Graeff și dl Motta. Textul adoptat trebuie să ia în considerare toate neliniștile exprimate pe această temă de către vorbitorii din ședința plenară a Adunării. Nu acesta este cazul proiectelor din coloanele A și B. Pe de altă parte, coloana C pare să corespundă, după părerea sa,

<sup>1</sup> Jonkheer Andries Cornelis Dirk de Graeff.

<sup>2</sup> Velics de Laszlofalva.

unei examinări generale de către guverne a Pactului, văzut ca un tot indivizibil, și tocmai aceasta este intenția unor delegații.“

*Nu apare oare cu toată claritatea întregul joc ce se ascunde în spatele acestui limbaj diplomatic?*

Eu am dorit o examinare limitată a Pactului, care să nu se extindă asupra articolului 19, iar Ungaria dorea examinarea generală a Pactului, pentru ca studiul articolului 19 să corespundă obiectivului său, cu alte cuvinte, revizuirea revizuirii.

Aș dori să subliniez că, atâta timp cât am fost la Societatea Națiunilor, articolul 19 nu a fost niciodată menționat. Singura discuție a fost despre reforma totală sau parțială a Pactului. Cel puțin, limbajul diplomatic nu punea punctul pe i.

Atunci am ținut următoarea intervenție, citată *in extenso* din minută:

„Dl Titulescu (România) se declară în total dezacord cu dl Eden, dl Motta, dl de Graeff și dl de Velics. Convingerea sa se bazează pe îndelungate meditații și pe o clară reprezentare a intereselor Societății Națiunilor. Dl Eden a spus că lumea așteaptă un studiu general asupra funcționării Societății. Ridicată în termeni atât de generali, ea devine înfricoșătoare, iar dl Titulescu se teme foarte mult de formula C, care este prea vagă. El crede că este indispensabil să se limiteze reforma Societății Națiunilor la câteva puncte. Când problema a fost ridicată de reprezentantul chilian în Consiliu, el făcuse deja o declarație foarte clară în numele Miciei Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice. Aceste state sunt gata să examineze propuneri concrete și limitate, dar nu să se angajeze într-o remodelare vagă și generală a Pactului. Dl Titulescu dorește să declare că, dacă va fi autorizată punerea în discuție a chiar temeliilor Societății Națiunilor, nici Mica Înțelegere și nici Înțelegerea Balcanică nu vor accepta această sugestie. Cele cinci state reprezentate de dl Titulescu au elaborat o doctrină pe care el a rezumat-o după cum urmează:

a) Nici un fel de slăbire a Pactului.

b) Este indispensabil să se mențină caracterul universal al primului paragraf al articolului 16 cu privire la sancțiunile economice. Dacă într-adevăr va fi suprimat acest caracter universal, nu va mai rămâne nimic care să-i lege pe membrii Societății Națiunilor.

c) Rezoluțiile din octombrie 1921 trebuiesc anulate deoarece, după părerea dlui Titulescu, dacă sancțiunile au eșuat, aceasta s-a datorat faptului că au fost aplicate pe etape, iar nu *in globo*.

d) În sfârșit, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică recunosc că paragraful 2 al articolului 16 nu obligă toate națiunile să intervină armat în favoarea indiferent cărei țări. Ele consideră că asistența militară trebuie să se bazeze pe acorduri regionale.

Dl Titulescu nu sugerează, desigur, să se insereze asemenea precizuni în formula prin care guvernele ar fi invitate să facă sugestii cu privire la reforma Pactului, dar, dacă invitația este redactată într-o manieră contrară ideilor pe care le-a exprimat, cele cinci state ale Miciei Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice vor răspunde cu un Nu definitiv și categoric.

Ceea ce dorește dl Titulescu este ca sarcina viitoarei Comisii de studiu să fie clar definită și tocmai în acest sens a formulat apelul său. El nu crede să fie vreun stat în Adunare care, după recentul eșec al Societății Națiunilor, ar dori să

distrugă complet Societatea sub masca reorganizării. Dacă sunt dorite reforme asupra unor puncte speciale, dl Titulescu este gata să accepte o formulă care să garanteze că ele nu vor sfârși printr-un haos.

Tocmai s-a hotărât să se spună că anumite împrejurări au împiedicat aplicarea completă a Pactului. În consecință, nu Pactul este de vină, ci modul în care l-au aplicat oamenii. Ar fi, prin urmare, illogic ca într-un paragraf următor să se ceară remodelare integrală a instrumentului.

În concluzie, dl Titulescu a dorit să declare cât se poate de răspicat că, dacă se deschid larg porțile pentru reforme, fără nici un fel de restricții, România și statele care îi împărtășesc părerile vor vota împotriva.

*Dl Litvinov (U.R.S.S.) a fost complet de acord cu observațiile dlui Titulescu.* Nu trebuie să se uite faptul că, odată începută o reorganizare generală a Societății Națiunilor, se creează un anumit risc de a distruge și ultimele rămășițe ale autorității acestei instituții. Întrucât este necesar ca ea să continue să trăiască, chiar dacă nu poate fi realizat un acord asupra reformei sale, s-ar putea ca Societatea Națiunilor să continue să existe în forma ei actuală. Dacă s-ar accepta un text redactat în termeni atât de generali ca cel din coloana C, Societatea Națiunilor ar fi distrusă. O asemenea acceptare ar arăta o totală lipsă de simț psihologic, dacă ar avea loc chiar în momentul în care se încearcă să se obțină aderarea unor noi membri sau revenirea celor care au părăsit Societatea.

*Președintele* a considerat că poate rezuma discuția constatând acordul membrilor Comitetului General asupra următoarelor puncte: pe de o parte, ceva va trebui să se facă chiar la următoarea Adunare pentru a întări Societatea Națiunilor, *dar principiile și bazele Pactului nu trebuie să fie atinse.* Aceasta este, după părerea sa, ideea sprijinitorilor fermi ai textelor din coloanele C și D.

În al doilea rând, este important să nu se dea indicații prea precise guvernelor, *ci trebuie să se fixeze limite simple și să se precizeze că sunt unele elemente care nu vor fi atinse.*

Președintele consideră că pe aceste baze Subcomitetul de redactare va fi în măsură să supună un proiect asupra căruia să se reia discuția“.

Cred că nu poate exista o consacrare mai oficială a tezelor pe care le-am avansat. Minuta se încheie cu următoarele cuvinte rostite de mine:

„Dl Titulescu a remarcat că textul rezoluției are o strânsă legătură cu redactarea preambulului și că, și la acest punct, va fi necesar să se aștepte textul preliminar care urmează a fi pregătit de Subcomitetul de redactare“.

La 29 august 1936 am încetat să mai fiu ministru al Afacerilor Străine.

Când, după boala gravă de care am suferit, mi-am restabilit sănătatea deși nu pe deplin, gândurile mi s-au îndreptat întotdeauna spre orice ar afecta interesele românești. Astfel, chiar în calitate de cetățean particular de rând, nu am încetat nici un moment să urmăresc foarte îndeaproape problemele internaționale și, în special, problemele României.

Aflând din presă că între 14 și 17 septembrie 1936 un Comitet (în care România a fost reprezentată) pentru studierea aplicării principiilor Pactului s-a întrunit la Geneva, am cerut imediat la Geneva minutele acestor ședințe.

Le-am citit cu aviditate.

Trebuie să mărturisesc însă că, citindu-le, m-am simțit foarte întristat.



Înainte de toate, am observat că toate articolele Pactului se află pe ordinea de zi în vederea examinării lor; unele dintre ele, care formează prima categorie, urmează să fie luate în studiu imediat; celelalte sunt rezervate pentru un studiu ulterior și formează categoria a doua. Iar cel mai rău este că articolul 19, cu privire la revizuire, este studiat în prima categorie, adică în categoria chestiunilor urgente, fără ca delegatul român să fi rostit un singur cuvânt.

Cum așa? Eu am luptat atât de greu în iulie 1936 în Comitetul General, după cum o dovedesc minutele mai sus-menționate, în chestiuni care au o legătură îndepărtată cu revizuirea, iar atunci când însăși chestiunea revizuirii vine în discuție, adică, cu alte cuvinte, când se face o încercare de a facilita condițiile pentru revizuire, delegatul român nu spune nici un cuvânt și, ca membru al Comitetului, nu opune un veto!

Să procedăm în mod organizat.

A început studierea articolelor 1, 3, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21 și 22 ale Pactului.

Prin urmare, singurele articole care rămân în afara sferei acestui studiu sunt:

Articolul 2, care arată că Societatea Națiunilor este compusă dintr-un Consiliu și o Adunare;

Articolele 6 și 7, care se ocupă de Secretariatul General al Societății Națiunilor;

Articolul 9, cu privire la numirea unei comisii tehnice care să consulte Consiliul asupra executării articolelor 1 și 8 și, în general, asupra chestiunilor militare, navale și aeriene;

Articolul 17, care se ocupă de disputele între un stat membru al Societății și un stat nemembru;

Articolul 20, care recunoaște că Pactul Societății Națiunilor abrogă toate obligațiile sau înțelegerile *inter se* care nu sunt în conformitate cu termenii acestuia;

Articolul 23, care se ocupă de asigurarea unor condiții de lucru convenabile și umane pentru bărbați, femei și copii, de supravegherea generală a comerțului cu arme și muniții și de măsurile internaționale pentru prevenirea și controlul bolilor;

Articolul 24, care menționează Birourile Internaționale ce urmează să fie plasate sub îndrumarea Societății Națiunilor;

Articolul 25, care se referă la încurajarea și promovarea stabilirii și cooperării unor organizații naționale voluntare de Cruce Roșie, autorizate în mod corespunzător;

În sfârșit, articolul 26, ultimul articol al Pactului, care se ocupă de procedura de urmat în vederea amendării sale.

*În consecință, tot ce este politic în Pactul Societății Națiunilor este acum studiat de un Comitet al Societății Națiunilor care și-a numit deja raportorii.*

România nu are nici un raportor în nici o chestiune.

*Totuși, a studia nu înseamnă a accepta, iar eu îi rezerv României toate drepturile ce sunt necesare pentru apărarea intereselor sale. Cei care sunt în favoarea revizuirii nu trebuie să creadă că au câștigat, datorită unei erori din partea reprezentantului român; ei mai au de a face cu mine.*

Data fiind atitudinea României, i-am telefonat ministrului Pella<sup>1</sup> și i-am spus: „Ați fost prezent în iulie 1936, când mă străduiam să limitez luarea în studiu a Pactului Societății Națiunilor și să previn situația în care chestiunea revizuirii ar putea fi atinsă,

---

<sup>1</sup> Vespasian V. Pella.

măcar în treacăt. Cum ați putut permite ca revizuirea să fie acceptată ca subiect de studiu și de ce nu ați folosit veto-ul României pentru a împiedica acțiunea mașinăriei?“

Dl Pella mi-a răspuns prin următoarea scrisoare, datată Geneva, 19 decembrie 1936:

„Urmare la convorbirea noastră telefonică, aș dori să vă informez că am făcut o nouă rezervă și astfel am făcut tot ceea ce a fost omenesc posibil pentru ca România să adere, în chestiunea revizuirii, la părerile pe care dv. le-ați exprimat în iunie trecut (care, în realitate, era iulie). Din păcate, nu am putut face mai mult. Faptul este simplu de explicat. Eu reprezentam România în Consiliu și, în după-amiaza zilei de 16 decembrie, ministrul Afacerilor Externe al Turciei m-a rugat să-l întâlnesc și am avut o lungă convorbire cu el.

*În ziua aceea, în chestiunea modificării Pactului, România era reprezentată în Consiliu de consilierul Gheorghe Crutzescu, care nu a ridicat nici o obiecțiune la înscrierea articolului 19 între chestiunile care urmau să fie discutate de Comitet.*

La următoarea ședință, am intrat în Comitet și am făcut imediat, în numele României, toate rezervele la înscrierea articolului 19 în orice categorie de studiu.

Când am văzut că nu sunteți satisfăcut de rezerva făcută de mine, am reușit, când am vorbit a doua oară, să fac o a doua rezervă, în următorii termeni: «Dl Pella reiterează rezervele cât se poate de exprese în ceea ce privește orice hotărâre pe care Comitetul a luat-o sau ar putea-o lua și care ar putea afecta, direct sau indirect, în orice fel, principiile, procedura și actuala interpretare a articolului 19».

Înțeleg întru totul că dv. nu puteți fi satisfăcut de votul din 16 decembrie 1936, dar nu am putut face mai mult după ce un asemenea vot s-a dat în cursul unei ședințe, pentru modificarea Pactului Societății Națiunilor, la care nu eu am reprezentat România în Comitet.

Al dv. foarte sincer,  
(semnat) V.V. Pella“

Cum puteam oare să fiu satisfăcut, când toate rezervele dlui Pella avuseseră loc după votul afirmativ al actualului delegat permanent al României la Geneva?

Dl Stelian Popescu a creat o Ligă antirevizionistă, mai ales un muzeu care are o mare valoare pentru apărarea intereselor noastre naționale. Dar la Geneva, unde interesele României sunt amenințate în orice clipă, aceste interese sunt apărate în modul pe care l-am descris.

## SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ ÎN LUME

Ar fi imposibil să nu se tragă din toate faptele de mai sus concluziile la care am ajuns cu privire la menținerea păcii actuale, ceea ce înseamnă că ar fi imposibil să nu se menționeze posibilitatea unui viitor război care, chiar dacă ar afecta numai Europa, ar îmbrăca în mod necesar un caracter mondial din cauza legăturilor existente între continentul nostru și toate celelalte.

Aici trebuie să facem o distincție între menținerea păcii actuale și victoria într-un viitor război.

Sunt convins că victoria va fi de partea Franței, Angliei, U.R.S.S. și Statelor Unite, chiar dacă acestea din urmă ar acorda Europei doar un sprijin moral.

Nu sunt chiar atât de sigur că, după politica care a fost urmată, pacea nu va fi din nou zdruncinată.

Ceea ce doresc eu nu este o a doua victorie, ci menținerea păcii așa cum este ea astăzi.

Acum mă tem de un viitor război european și, în special, de un război care ar avea loc în viitorul apropiat.

Există o singură cauză pentru un asemenea război: atitudinea acelor care, în pofida interesului lor în menținerea actualei ordini, au rămas pasivi atunci când au fost puși în fața creării unui „Nou Bloc”<sup>1</sup> și au permis divizarea Europei în două tabere.

Și mai grav este că pasivitatea puterilor interesate în menținerea păcii actuale față de Noul Bloc a ajuns atât de departe încât toți cei ce violează dreptul internațional au parte de impunitate cu condiția ca să fie state ale Noului Bloc. Noi dorim prietenia statelor care compun acest „Nou Bloc”. Mai mult, doresc ca multe dintre revendicările lor să fie tratate în mod echitabil, ceea ce apare rezonabil.

Cu toate acestea, nu este mai puțin adevărat că tocmai absența sancțiunilor după prima violare a dreptului internațional a fost cauza violărilor ulterioare și baza sentimentului conducătorilor „Noului Bloc” că nimic nu li se va întâmpla, indiferent ce ar face.

De la sfârșitul lui 1924 și până acum, politica Europei a fost ca un mare joc de pocher, în care unii dintre jucători nu au fost în stare să aibă atâta curaj încât să le spună celorlalți să pună cărțile pe masă și au plătit mereu potul pentru a evita spargerea jocului.

În consecință, astăzi ar fi foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să scoți din capul jucătorului de pocher în chestiune ideea că jocul nu va continua mereu în același fel.

Depart de mine gândul că ar trebui să atribuim intenții belicoase Noului Bloc, sau oricărui stat, dar opinia publică a țărilor care au cunoscut succesul diplomatic pe care l-a reprezentat lipsa sancțiunilor, și care se pot mândri spunând: „Noi putem face ce dorim, fără ca nimeni să ne împiedice”, nu va fi frânată cu ușurință de guvernele respective chiar dacă, la un moment dat, acestea și-ar da seama de pericolul de a continua sistemul practicat în trecut. Aceste guverne sunt obligate să spună: „Mai curând facem

---

<sup>1</sup> La 25 octombrie 1936, s-a semnat Tratatul de colaborare germano-italian („Axa Berlin–Roma”). La 25 noiembrie 1936, Germania și Japonia au semnat Pactul antikomintern. La 6 noiembrie 1937, la acesta a aderat și Italia. S-a constituit astfel „Axa Berlin–Roma–Tokio”.

război“ – adică să spună: „Mai bine să piară lumea după noi, decât să fim descalificați în ochii celor care ne divinizează“.

Dacă ei vor fi sau nu înfrânți într-un nou război, este altceva, dar este sigur că această serie de greșeli va constitui cauza unui nou război.

Acest lucru este cu atât mai adevărat deoarece opinia publică a statelor care ar trebui să reacționeze crede, drept consecință a unei propagande abile și de neînchipuit, că războiul trebuie evitat cu orice preț.

Astfel, în prezent, avem nu numai o Europă divizată în două tabere, dar și o Europă în care o parte privește războiul fără teamă, în timp ce o altă parte îl consideră drept o catastrofă.

Știu că în ultimul timp s-a spus că a avut loc o oarecare refacere care a produs rezultate satisfăcătoare.

Este perfect adevărat.

Dar, înainte de a avea loc această refacere, s-a permis împresurarea Franței, prin abandonarea zonei<sup>1</sup>, care urma să fie demilitarizată potrivit Tratatului de la Locarno, și prin ocuparea Spaniei de către trupe străine, fără vreo reacție serioasă.

Un viitor război, dacă izbucnește, va afecta mai ales regiunile care prezintă un interes special pentru anumite state: Europa Centrală.

Fie că e război, sau pur și simplu niște tulburări, față de care se va manifesta grija de a nu le numi război, Doamne, cât de mult va fi stânjenită eficacitatea acțiunii franceze în Europa Centrală după ocuparea văii Rinului și după chestiunea spaniolă, al căror singur scop este de a implica Franța în probleme vest-europene care, în ceea ce o privește, nu existaseră înainte și care au fost ridicate recent doar pentru a da unor state libertatea de acțiune de care nu s-au bucurat niciodată în trecut.

Am fost martor al întregii acestei perioade triste a istoriei politice europene și, prin urmare, nu-mi pot stăpâni un simțământ de adâncă amărăciune atunci când o descriu.

Încetineala cu care s-au realizat acordul anglo-francez și acordul franco-rus, adică acordul anglo-franco-rus, deși se putea să constituie un instrument pentru prevenirea războiului, îngăduința manifestată față de anumite state, cu credința că ele ar fi putut fi desprinse de noua lor atitudine și readuse pe făgașul politicii lor anterioare, sunt acțiuni pe care istoria le va judeca cu severitate.

Îngăduința a fost considerată drept slăbiciune, iar ca urmare statele care aveau pretenții de ridicat s-au trezit mai puternice decât înainte.

Ceea ce s-a oferit în cadrul acestei politici de îngăduință a fost primit ca un dar și, imediat după primire, ne-a fost dat să auzim vorbindu-se din nou despre o mulțime de drepturi.

---

<sup>1</sup> La 7 martie 1936, Germania a denunțat Tratatul de la Locarno și a introdus trupe în zona demilitarizată renană. Berlinul a invocat o incompatibilitate între Acordurile de la Locarno și Tratatul franco-sovietic încheiat la 2 mai 1935. Actul nu a determinat o reacție pe măsură din partea celorlalți semnatori ai Pactului renan. Consiliul Societății Națiunilor, întrunit la Londra, în cea de-a 91-a sesiune (14–19 martie 1936), s-a mulțumit să constate faptul, dar nu a adoptat măsuri care să constrângă Guvernul german să-și retragă trupele din zona demilitarizată renană. Acordurile de la Londra, convenite în urma consultărilor și negocierilor avute de Belgia, Franța, Italia și Marea Britanie, au fost supuse dezbaterii Consiliului Societății Națiunilor, fără ca acesta să adopte – în condițiile obstrucției Italiei și ale lipsei de fermitate a Marii Britanii și Franței – vreo rezoluție care să aibă efecte concrete. Consiliile Permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice au adoptat o atitudine foarte fermă, exprimându-și, la 11 martie 1936, hotărârea de a apăra prin toate mijloacele tratatele existente, inclusiv Acordurile de la Locarno.

În Europa de azi avem războiul din Spania care, ținând seama de numărul important de voluntari străini care iau parte la el, nu mai poate fi numit un război civil. În plus, în Asia, avem războiul chino-japonez, fără a mai menționa faptul că s-a recurs la arme și în alte regiuni.

Și totuși continuăm să vorbim de pace ca despre ceva care există în realitate și a cărei dispariție ar fi egală cu o catastrofă.

Deschideți ochii: catastrofa a venit.

Interesele Marii Britanii și Franței sunt azi amenințate direct de țările a căror prietenie noi o dorim.

Când examinezi trecutul recent, cu o vechime de abia trei ani, este ușor de văzut cât de adevărate sunt cuvintele de mai sus.

Nu, acestea nu sunt zile ale loialității. Cei care se bucură de cea mai mare considerațiune nu sunt cei care sunt loiali. Epoca noastră aparține acelor care acționează în mod echivoc și care, prin aceasta, creează temerea că se vor eschiva. De aici și politica de conciliere cu ei.

Primul stat care a repudiat un tratat în mod unilateral – Tratatul Minorităților – a fost Polonia. Ce s-a întâmplat cu Polonia? Nimic! Polonia a fost realeasă pe un loc semipermanent în Consiliu. Ea are un loc în toate comitetele Societății și este întotdeauna sigură de cea mai calduroasă primire la Paris ca și la Londra.

Cel de al doilea stat care a violat clauzele militare ale Tratatului de la Versailles în mod unilateral a fost Germania. Ce i s-a întâmplat? Nimic, cu excepția onoarei făcute prin vizita unor înalte personaje la Berlin și prin oferirea unui Pact Naval<sup>1</sup>, din partea Marii Britanii, pe care Germania s-a grăbit să-l semneze.

Cel de al treilea stat care a violat dreptul internațional, și anume acea prevedere care este cel mai ușor de aplicat, adică obligația de a-ți prezenta plângerea în fața Consiliului înainte de a recurge la război, a fost Italia. Ce i s-a întâmplat? La început s-a crezut că reacția va fi foarte serioasă. Au fost adoptate sancțiuni, nu sancțiuni complete, ci sancțiuni parțiale, graduale și nu *in globo*.

În ciuda insuficienței lor, sancțiunile luate împotriva Italiei trebuie să fie considerate drept cea mai serioasă încercare făcută până acum pentru restabilirea autorității legii internaționale.

Totuși, ce acțiuni politice au avut loc paralel cu sancțiunile? Franța și Anglia au convenit, în cadrul convorbirilor bilaterale să pună capăt războiului prin împărțirea teritoriului unei țări declarate în mod unanim de către Societatea Națiunilor drept victimă a unei agresiuni. Planul Hoare-Laval nu a putut fi aplicat pentru că s-a lovit de o puternică opoziție din partea opiniei publice engleze.

Această reacție a fost atât de puternică încât Sir Samuel Hoare a trebuit să părăsească Foreign Office. Însă el a făcut o declarație atât de cinstită și de curajoasă asupra politicii sale încât, la puțin timp după aceasta, a revenit în Cabinetul britanic, preluând un minister important.

---

<sup>1</sup> La 18 iunie 1935, s-a încheiat (prin schimb de scrisori între Samuel Hoare, ministru de Externe al Marii Britanii, și Joachim von Ribbentrop, ambasador cu însărcinări speciale) Acordul naval anglo-german, care permitea Germaniei să-și creeze o flotă de război având un tonaj de 35% față de cel al flotei britanice și o flotă de submarine însumând un tonaj de 45% față de cel al flotei britanice de submarine. Acordul – încheiat la puțin timp după introducerea serviciului militar obligatoriu în Germania, la 16 martie 1935 – a lăsat drum liber înarmării Germaniei, oferind acesteia posibilitatea de a dobândi mijloacele pentru promovarea unei politici de forță.

Dl Eden l-a înlocuit pe Sir Samuel Hoare.

El a fost ortodoxia însăși în ceea ce privește aplicarea Pactului Societății Națiunilor.

Însă opinia publică britanică se schimbase între timp. Ea se întreba de ce trebuie să intre Marea Britanie în război cu Italia din cauza Etiopiei.

Dintr-o dată, dl Eden s-a aflat legat de mâini și de picioare.

Îl consider pe dl Eden unul dintre cei mai capabili oameni în domeniul politicii internaționale, dar nu l-am admirat niciodată mai mult decât atunci când a trebuit să ducă o politică contrară celei pentru promovarea căreia devenise el ministru de Externe.

Conflictul italo-etopian a căpătat repede aspectul unui conflict anglo-italian.

Ne putem oare da seama de forța câștigată de Noul Bloc atunci când Italia a putut zice triumfător, și continuă să zică: „Mi-am impus voința împotriva voinței Marii Britanii și a Societății Națiunilor“?

De atunci, auzim mereu vorbindu-se despre eșecul Societății Națiunilor și, în consecință, despre reforma Pactului, deși eșecul nu se datorează Pactului, ci oamenilor care, prin importanța țărilor lor, dau orientarea Societății Națiunilor.

În ceea ce privește eșecul Marii Britanii, despre aceasta se vorbește mult mai puțin, pentru că se știe că Marea Britanie nu uită niciodată, că tot ce se face împotriva ei este întotdeauna scris în registre și că ceasul răfuieiilor cu ea va veni cu siguranță.

Cancelarul Hitler a urmărit conflictul italo-etopian foarte îndeaproape. El s-a gândit, probabil: „Dacă țări independente, locuite de diferite populații, pot fi ocupate fără nici un risc, de ce să nu ocup eu zona demilitarizată prin Tratatul de la Locarno, zonă care este un adevărat land german, locuit de nemți“.

De aici „lovitura“ din 7 martie 1936.

Aceasta nu a dat naștere vreunei reacții serioase.

Este adevărat că guvernul Sarraut<sup>1</sup>, și în special eminentul său ministru de Externe, a obținut pentru Franța un Tratat de alianță deosebit de prețios cu Marea Britanie, întrucât aceasta din urmă își asuma cu anticipație – lucru de neconceput – obligația de a acorda asistență tehnică Franței în caz de agresiune neprovocată.

Dar lucrurile acestea sunt importante pentru noi, specialiștii.

În fața maselor, noi nu vom avea niciodată mult succes dacă pe un taler al balanței așezăm acțiunea spectaculoasă a Cancelarului Hitler, care a dus la reocuparea zonei demilitarizate, iar pe celălalt taler o simplă bucată de hârtie.

Deoarece iubirea mea față de Franța este prea bine cunoscută, deasupra tuturor vicisitudinilor, voi fi sincer:

După 7 martie 1936, erau oameni în Europa Centrală care gândeau: „Dacă Franța nu se apără pe ea însăși, cum ne va apăra pe noi?“ Să o spunem deschis: credința în Franța s-a micșorat în Europa Centrală.

*Știu că această concluzie este greșită și că ceea ce face splendoarea Franței este reacția sa în ceasul al unsprezecelea.*

Dar eu unul nu reprezintă întreaga Europă Centrală sau de Est, iar alții nu gândesc cum gândesc eu.

Politica externă oscilantă a unor state din Europa Centrală, politică ai cărei martori am fost în ultimul timp, izvorăște din acest fapt.

---

<sup>1</sup> Albert Sarraut.

Iar, întrucât unele Mari Puteri sunt interesate în mod special în Europa Centrală, pentru a face acțiunea Franței în această regiune cât mai ineficientă cu putință, ea a fost împresurată prin ocuparea zonei renane și prin ocuparea străină a Spaniei.

Știu că noul regim în Spania pacifistă va fi ostil față de străini, pentru că Spania a suferit atât de mult de pe urma lor.

Însă nu este mai puțin adevărat că, datorită politicii de pasivitate, Franța și Marea Britanie au noi preocupări date de ocuparea Spaniei și de Mediterana.

*Eu nu spun că punctele de vedere ale acestor două mari puteri nu vor avea, în ultimă instanță, câștig de cauză.*

*Dar este o perioadă în cursul căreia, chiar dacă Franța dorește altceva, Europa Centrală va fi oarecum îndepărtată de ea.*

Politica de neintervenție a fost dusă într-un spirit pacifist sincer, dar evenimentele au împins-o în fiecare zi ceva mai departe de intențiile autorilor ei, datorită acțiunii anumitor state.

Cred că am lăsat să treacă prea mult timp înainte de a începe acțiunea care este acum în curs.

În orice caz, cea mai mică ezitare pe acest teren ar fi ultima picătură.

Dar ce va face România într-un asemenea viitor război?

a) Neutralitatea va fi imposibilă, din cauza situației sale geografice.

b) Aderarea noastră la puterile

Noului Bloc înseamnă înfrângerea noastră și împărțirea teritoriului nostru. Franța, Anglia și Statele Unite nu ne-au ajutat să obținem Transilvania și Basarabia pentru ca noi să le lăsăm să se desprindă la prima ocazie.

c) Aderarea noastră la Franța, Anglia și Rusia și, posibil, Statele Unite ne va aduce victoria. Totuși, vom cunoaște iar ocupația dușmană, ca și în trecut, numai că vom avea marele risc de a vedea că România devine teatrul operațiunilor de război, pe care se vor ciocni două armate formidabile.

În plus, această cea de a treia ipoteză reclamă pregătiri diplomatice prelungite și tratate preliminare cu un scop foarte clar definit: ajutor și asistență, precum și angajamentul de a nu semna noi tratate de pace dacă frontierele actuale ale României sunt în vreun fel periclitate. Această politică nu poate fi rezultatul ezitărilor sau al compromisului cu oricine ar fi.

## ÎNCHEIERE

A venit timpul să închei.

România trebuie să înțeleagă că așa-numitele sloganuri sau principii directe inventate după plecarea mea: „*Politica lui Titulescu este posibilă fără Titulescu; oricine poate îndeplini orice funcție, cu condiția să fie omul meu; nimeni nu este indispensabil sau logodit cu propria sa funcție*“ sunt visuri frumoase ale trecutului, dar aceste visuri s-au prăbușit în fața realităților pentru a căror făurire n-au fost necesare decât câteva luni.

A venit acum timpul pentru asumarea responsabilităților față de țară.

Care este bilanțul Guvernului Tătărescu din punctul de vedere al politicii externe?

El a acumulat o serie o serie de lipsuri atât de importante, încât nu pot decât să le enumăr cu groază când mă gândesc la interesele românești:

a) Dezintegrarea Înțelegerii Balcanice prin consimțământul necondiționat dat de Guvernul român față de Acordul bulgaro-iugoslav.

b) Dezintegrarea Micii Înțelegeri prin consimțământul necondiționat dat de Guvernul român față de Acordul italo-iugoslav.

c) Refuzarea de către Guvernul român a unui Pact de Alianță unică între Mica Înțelegere și Franța.

d) Refuzarea de către Guvernul român a unui Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S.

e) Riscul unui război cu Cehoslovacia sau Germania dacă va interveni o sporire a angajamentelor luate față de Polonia pe calea interpretării lor.

f) Cererea adresată U.R.S.S. pentru recunoașterea *de jure* a Basarabiei, fără a lua în considerație efectele votului Parlamentului basarabean (Sfatul Țării) și nici efectele Tratatului din 1920, nici ale Tratatului din 1933, care definesc teritoriul României în sensul cuprinderii a tot ce se află în prezent sub control românesc, cerere care creează complicații inutile cu U.R.S.S.

Repet că nu datorită unei gafe a dlui Victor Antonescu va pierde România Basarabia. Repet că voi fi primul care să lupte pentru menținerea drepturilor strămoșești asupra acestei provincii.

g) Refuzul de a continua lupta mea – din care partidul lui Ion și Vintilă Brătianu și-a făcut o platformă – pentru suprimarea Comisiei Europene a Dunării și restabilirea drepturilor suverane ale României asupra gurilor Dunării.

h) Revenirea la procedura urmată în trecut, adică regimul capitulațiilor cu privire la minorități.

i) Înscrierea revizuirii pe ordinea de zi, ca subiect de studiu al Societății Națiunilor.

În contrast cu această politică de neajunsuri morale și materiale, din care nici eu nu mai știu cum ne putem descurca, aș aminti politica externă pe care am urmat-o ca membru al diferitelor guverne și, în special, după 1932.

Când vor fi înțelese diferențele dintre aceste două politici, se va vedea că politica externă nu este ca o mașină fără șofer care continuă să meargă singură pe drumul pe care trebuie să-l urmeze și că elementul personal joacă un rol mult mai mare decât a fost determinată România să creadă.



Iar aceasta este exact teza care a fost prezentată de Guvernul Tătărescu Parlamentului român în Comisiile pentru afacerile străine la 11 decembrie 1936.

Am dorit ca România să aibă o politică de apărare a tuturor frontierelor sale, o politică constructivă, o politică prin care Bucureștii să devină un centru internațional și, înainte de toate, o politică de independență.

Am dorit să apăr frontierele noastre în modul cel mai eficient: de aici Pactul de organizare a Micii Înțelegeri, Pactul Înțelegerii Balcanice, acțiunea întreprinsă în vederea transformării acestor înțelegeri în importante entități internaționale pe cale evolutivă pentru ca dușmanul oricăruia dintre noi să devină imediat dușmanul tuturor celorlalți. Această politică a fost înlocuită printr-o politică de libertate pentru fiecare dintre noi și de dragoste fără gelozie. De aici dorința mea de a avea un Pact de asistență mutuală cu Franța și cu U.R.S.S. Guvernul Tătărescu a refuzat oferta de asistență mutuală a Franței și, la 6 februarie 1937, a declarat în Parlament, prin ministrul său de Externe, că România nu intenționează să negocieze un Pact de asistență mutuală cu U.R.S.S.

Am dorit o politică constructivă și o politică care să transforme Bucureștii într-un centru internațional: de aici legațiile pe care le-am creat în toate statele scandinave, în toate statele baltice și în cinci state din America Centrală și de Sud, deoarece, dacă politica dezinteresată are o vatră, ei bine, această vatră se va afla în aceste țări. Întrucât ele nu suferă chinul lipsei de securitate, ele pot acționa pentru ele însele și, chiar mai mult, pentru noi, astfel încât nimic din gândirea și sufletul omenesc care râvnesc acest ideal să nu rămână static, ci să ia calea dinamismului permanent.

Am dorit o politică de independență pentru România. Pot declara în mod ferm că, atâta timp cât am fost ministru al Afacerilor Străine, nu am primit niciodată ordine din afara frontierelor.

De fapt, am fost chiar acuzat de a fi intervenit în afacerile altor țări, ceea ce este complet neadevărat, desigur, cu excepția cazurilor când mi s-a cerut aceasta.

Urmărind acest obiectiv, a trebuit să lupt și uneori să nemulțumesc anumiți oameni pentru o scurtă perioadă.

În țară oponenții mei califică drept iritare ceea ce în realitate reprezintă doar o mișcare sufletească spontană în apărarea intereselor noastre naționale și m-au acuzat că aș fi dăunat relațiilor dintre România și diferite state.

Își dau ei oare seama cât de încordată este lupta pe care trebuie să o duci în legătură cu toate aceste probleme pentru ca interesele României să iasă victorioase?

Când, în cursul unor alegeri la adunarea mondială pe care o reprezintă Societatea Națiunilor, un ministru de Externe obține 50 de voturi din 52 de buletine de vot valabile, înseamnă că el a luptat, că el a dat, poate, dar și că primit lovituri, dar că, pe plan psihologic, nu a rănit pe nimeni.

Unde este România pe care am lăsat-o?

Astăzi România dispare în umbra altor țări.

Poate fi oare o descoperire mai dureroasă pentru mine, atunci când întreaga mea viață este atât de intim legată de lupta pentru apărarea țării pe toate fronturile?

Oriunde România și-a extins teritoriul se pot găsi urmele activității mele. Începând cu Tratatul de la București semnat în 1913 la sfârșitul Războiului Balcanic care, fiind debutul meu politic, mi-a dat prilejul să fiu membru al Comisiei de teren pentru delimitarea noilor frontiere dintre România și Bulgaria și care, prin urmare, a înregistrat în mod concret prima sporire a patrimoniului nostru național de la Mircea cel Bătrân;

continuând cu Tratatul de la Trianon pe care l-am semnat ca delegat al României și ajungând la Tratatul din 1920 privind Basarabia, din care, prin negocierile pe care le-am purtat la Londra în mai 1920, eu am exclus dreptul de apel al U.R.S.S. la Societatea Națiunilor în chestiunea suveranității României asupra Basarabiei și a frontierelor acesteia, viața mea a fost o luptă continuă în scopul de a croi pentru România un loc în viața lumii apărându-i totodată interesele naționale.

De aici, lupta mea în legătură cu optanții pentru a preveni o situație în care țărani români să aibă de plătit, prin impozite, sumele reclamate de grofii unguri; lupta mea în chestiunea coloniștilor unguri, pentru ca toate prevederile reformei noastre agrare să poată fi îndeplinite în litera lor, cu sau fără consimțământul Genevei; lupta mea pentru a pune capăt litigiului pornit împotriva noastră ca urmare a ocupării Budapestei<sup>1</sup> și care a avut drept consecință condamnarea României de către Comisia pentru reparații la plata a miliarde de coroane aur deși, până la urmă, nu a plătit nici o centimă, datorită acțiunii întreprinse la inițiativa mea; lupta mea, dusă timp de mulți ani, în chestiunea reparațiilor, cu scopul de a obține compensații pentru faimosul unu la sută cu care ne-au cadorsit Aliții și care a stat, în bună parte, la originea prieteniei lui Vintilă Brătianu pentru mine; lupta mea pentru a obține cele mai bune condiții cu puțință pentru consolidarea datoriilor noastre de război în Marea Britanie și în America; lupta mea pentru a șterge din Pactul de neagresiune cu U.R.S.S. cuvintele „*disputa existentă*“ și a realiza astfel Convenția pentru definirea agresiunii și definirea teritoriului care, pentru România, a devenit întregul teritoriu aflat acum sub controlul său; lupta mea pentru încheierea unui Pact de asistență cu Franța; lupta mea pentru încheierea unui Pact de asistență cu U.R.S.S.; lupta mea pentru încheierea unui Pact de asistență cu Germania; lupta mea pentru încheierea noului Pact de Organizare a Micii Înțelegeri; lupta mea pentru încheierea Pactului Balcanic; lupta mea, împreună cu cea a țărilor Micii Înțelegeri, pentru adeziunea la Pactul Saavedra Lamas; și chiar lupta mea actuală în scopul de a împiedica eventualitatea ca tot acest trecut să fie uitat până la punctul de a fi răstălmăcit de oponenții acestei politici.

Eu știu ce cred mulți români: voi fi din nou ministru al Afacerilor Străine și totul va reîntra pe făgaș.

În prezent, o asemenea părere ar fi greșită.

Nu doresc să ridic aici nici un fel de probleme personale; mă voi ocupa doar de conjuncturile politice și de posibilitățile de acțiune implicate de funcția de ministru al Afacerilor Străine.

---

<sup>1</sup> La 21 martie 1919, s-a proclamat Republica Ungară a Sfaturilor. Aceasta a refuzat să recunoască dreptul poporului român și al celorlalte popoare care se desprinseseră din Imperiul Austro-Ungar de a se constitui în state naționale. În acest scop, Guvernul Republicii Ungare a Sfaturilor, sprijinit de Guvernul Rusiei Sovietice, a recurs la toate mijloacele, mergând de la amenințări și provocări până la folosirea forței armate pentru a obține reanexarea Transilvaniei la Ungaria. Guvernul Republicii Ungare a Sfaturilor a decretat mobilizarea generală a bărbaților între 16 și 42 de ani în scopul de a ataca România și Cehoslovacia, declarând totodată că Ungaria se află în stare de război „cu toate statele vecine de la care are ceva de revendicat“. În noaptea de 19–20 iulie 1919, trupele ungare au declanșat un puternic atac împotriva armatei române. Pericolul real al ruperii Transilvaniei din Trupul țării și al reanexării ei de către Ungaria a determinat Marele Cartier General Român să treacă la contraofensivă. La 3 august 1919, armata română a intrat în Budapesta. La 28 octombrie 1919, Guvernul român a hotărât retragerea armatei române din Ungaria. Intervenția armatei române a eliminat o amenințare majoră la adresa integrității teritoriale, a independenței și suveranității României și un important factor de risc pentru securitatea Europei Centrale, a cărei configurație politică Conferința de Pace de la Paris era pe cale de a o definitiva.

Anumite conjuncturi apar la un moment dat. Conjuncturile din 1936 ar putea reveni, dar ar putea și să nu mai revină.

În ceea ce privește puterea, în sfera politicii externe, ea este condiționată de un element fără de care nici o activitate diplomatică nu poate fi vreodată încununată de un succes real și durabil: stabilitatea.